

Uloga Amonovih svećenica u egipatskom društvu od 16. do 7. st. pr. Kr.

Primc, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:373412>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

Sara Primc

ULOGA AMONOVIH SVEĆENICA U EGIPATSKOM DRUŠTVU OD 16.
DO 7. ST. PR. KR.

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Inga Vilogorac Brčić

Zagreb

2019.

Sadržaj

1. Predgovor	3
2. Uvod	4
• 2.1. Amonov kult i svećenstvo od Novog kraljevstva do Trećeg međurazdoblja	4
• 2.2. Materijalni i pisani izvori	9
• 2.3. Pregled istraživanja Amonovih svećenica	13
3. Amonove svećenice u egipatskom društvu od 16. do 7. st. pr. Kr.	19
• 3.1. Uloga svećenica u egipatskim kultovima	19
3.1.1. Žene u Amonovom kultu	20
• 3.2. Najistaknutije Amonove svećenice	24
3.2.1. Novo kraljevstvo	25
3.2.1.1. Ahmoze Nefertari	25
3.2.1.2. Hatšepsut	31
3.2.1.3. Neferure/Neferura	33
3.2.1.4. Nefertari	36
3.2.2. Treće međurazdoblje	37
3.2.2.1. Maatkare Mutemhat	37
3.2.2.2. Karomama Merietmut	39
3.2.2.3. Šepenvepet I.	41
3.2.2.4. Amenirdis I.	45
3.2.2.5. Šepenvepet II.	49
3.2.2.6. Nitokrida I.	55
• 3.3. Najistaknutije Amonove hramske pjevačice i štovateljice	58
3.3.1. Kaipamau	58
3.3.2. Meresamun	59
3.3.3. Amenirdis II	60
4. Amonove službenice od Novog kraljevstva do perzijskog osvajanja Egipta	62
• 4.1. Naslov	62
• 4.2. Društveni položaj i služba	63
• 4.3. Kultne radnje	65

• 4.4. Izgled	68
• 4.5. Božanstva uz Amona	69
5. Zaključak	71
6. Sažetak na engleskom jeziku	73
7. Bibliografija	74
• 7.1. Kratice	74
• 7.2. Izdanja izvora i literature	74
• 7.3. Mreža	87
8. Prilozi	89

1. PREDGOVOR

Već me na preddiplomskom studiju povijesti počela zanimati povijest žena kroz razna razdoblja te nakon što sam upisala diplomski studij povijesti, smjer stara povijest, znala sam da će mi diplomski rad biti vezan uz tu tematiku. Istovremeno sam se željela baviti poviješću starog Egipta te sam, nakon čitanja knjige koju mi je mentorica preporučila, pronašla jedno kratko poglavlje o velikim Amonovim svećenicama. O njima dotada nisam znala mnogo pa sam se u dogovoru s mentoricom odlučila za ovu temu te krenula u potragu za literaturom. Tu sam naišla na prvu prepreku jer, iako je bilo literature o Amonovim svećenicama, nije sve bilo moguće pronaći. Druga prepreka je bila stipendija na godinu dana za Japan, jer je zbog toga komunikacija s mentoricom bila ograničena na dopisivanje elektronskom poštom. Unatoč tome, bilo je zanimljivo istraživati Amonove svećenice o kojima se pisalo, ali se dosada nije napravila sinteza posvećena samo njima. Nakon što sam toliko pročitala o njima, mislim da bi im se trebalo posvetiti više prostora u okviru ne samo povijesti žena, nego egipatske povijesti općenito.

Ovaj rad se sastoji od osam poglavlja. Prije analize svake pojedinačne svećenice, bit će dan kratki pregled povijesti Amonovog kulta i svećenstva tijekom perioda koji se istražuje. Nakon toga će biti predstavljeni materijalni i pisani izvori na temelju kojih znamo pojedinosti o svećenicama te kratka povijest istraživanja svake od njih. Slijedi poglavlje o Amonovim svećenicama podijeljeno na tri potpoglavlja. Prvo će biti o svećenicama u egipatskim kultovima općenito pa kratka povijest Amonovih svećenica. Nakon toga slijedi analiza deset Amonovih svećenica u kojoj će kronološki biti predstavljeni i analizirani materijalni i pisani izvori o svakoj od njih. U posljednjem potpoglavlju bit će analizirani izvori o dvjema hramskim pjevačicama i božanskoj Amonovoj štovateljici. Nakon toga slijedi sinteza najvažniji podataka predstavljena kronološki gdje će se pokušati pronaći razlike i sličnosti između svećenica Novog kraljevstva i Trećeg međurazdoblja te će se pokušati donijeti opći zaključak koji bi se mogao primijeniti na daljnje istraživanje Amonovih svećenica. Na kraju dolazi sažetak na engleskom jeziku, prilozi i bibliografija.

U pisanju ovog rada mnogo mi je pomogla mentorica dr. sc. Inga Vilogorac Brčić, kojoj bih se željela zahvaliti na strpljenju i razumijevanju dok smo se dopisivale elektronskom poštom. Pomogla mi je sa svojim brojnim stručnim savjetima kako bi ovaj rad bio što bolji.

Osim toga bih se zahvalila svojim roditeljima koji su me podržavali tijekom cijelog studija i koji su me uvijek podupirali u izradi diplomskog rada. Hvala vam na tome.

2. UVOD

Od početka Novog kraljevstva do perzijskog osvajanja Egipta postojao je red kulturnih službenica koje su se zvale velike Amonove svećenice ili božanske Amonove supruge. U dostupnim izvorima i literaturi zabilježeno je 29 žena koje su imale naslov Amonove svećenice, no nije sačuvano dovoljno podataka o svima, niti su sve obavljale dužnost svećenice. U ovom će radu biti analizirano deset Amonovih svećenica, dvije hramske pjevačice i jedna božanska Amonova štovateljica te će se iz podataka dobivenih o njima pokušati donijeti opći zaključak o ulozi Amonovih službenica u egipatskoj religiji i društvu tijekom Novog kraljevstva i Trećeg međurazdoblja. Deset svećenica koje ćemo proučavati izabrano je jer postoje sačuvani podaci o njihovoj kulturnoj i svjetovnoj ulozi u društvu. Dosada se o njima najviše pisalo pa ih se može uzeti kao reprezentativne za cijelu skupinu. Analizom podataka o njima pokušat će se izvući zaključci koji se mogu upotrijebiti za bolje shvaćanje uloge Amonovih svećenica općenito. Postat će jasno vrijede li oni za sve Amonove svećenice ili samo za ovdje analizirane.

2.1. Amonov kult i svećenstvo od Novog kraljevstva do Trećeg međurazdoblja

Položaj velike Amonove svećenice sa sigurnošću je potvrđen tek početkom Novog kraljevstva tijekom vladavine Ahmozisa I. kad je počela 18. egipatska dinastija koja je trajala od 1550. do 1295. godine.¹ Uz Ahmozisa su još bile važne njegova majka Ahotep I. i sestra i supruga Ahmoze Nefertari koja je bila prva velika Amonova svećenica.² Nastavio je graditi hramove tradicionalnim egipatskim božanstvima poput Ptaha, Amona, Montua i Ozirisa koji su se štovali još za Srednjeg kraljevstva. Posebnu je pažnju posvetio Amonovu hramu u Karnaku gdje je pronađeno nekoliko njegovih stela.³ Naslijedio ga je njegov sin Amenhotep I. za čije je vladavine Ahmoze Nefertari i dalje bila velika Amonova svećenica. Njih dvoje su postumno deificirani i bili su štovani u Deir el-Medini kao bogovi zaštitnici tog mjesta tijekom cijelog Novog kraljevstva. Tamo su im bili posvećeni mnogi hramovi i održavali su se festivali u njihovo ime. Od njega nadalje Amonov kult u Karnaku bio je najvažnijim za vladare 18. dinastije.⁴

Slijedi vladavina Tutmozisa I. i kraća vladavina njegovog sina Tutmozisa II. Tijekom Novog kraljevstva Giza je bila važno hodočasničko središte kao mjesto grobnica Keopsa i Kefrena i

¹ Shaw 2003, 484.

² Bryan 2003, 218 – 220.

³ Ibid., 209.

⁴ Ibid., 212 – 213.

kultno mjesto božanstva Horemakhet koje se identificiralo sa sfigom. Zbog toga je Tutmozis I. gradio na kulturnim mjestima koja su promovirala vezu između kralja i boga ili kralja i kralja.⁵ Tutmozis II. je naslijedio oca, no samo na nekoliko godina, nakon čega je njegova supruga Hatšepsut postala prvo regentica Tutmozisa III., a onda i sama vladarica. Prije nego što je postala vladarica bila je velika Amonova svećenica, a nakon nje je taj položaj prešao na njezinu kći Neferuru. Hatšepsut je gradila i obnavljala hramove diljem Egipta, no najviše je pažnje posvetila Karnaku. Sagradila je novi ulaz u Amonov hram i povezala ga s hramom božice Mut. Sve je to bio dio njezine propagande s kojom se željela povezati s Amonom te konačno dati legitimitet svojoj vladavini. Osim toga dala je sagraditi kapelu u kojoj se čuvala Amonova barka koja je služila za procesije tijekom Opet svetkovine i Svetkovine doline koje su tijekom Novog kraljevstva bile jedne od najvažnijih tebanskih svetkovina.⁶

Nakon njezine smrti vlast je preuzeo Tutmozis III. koji je proširio teritorij Egipta na sjeveru ratujući na Levantu i u Siriji. Nastavio je graditi u Karnaku i na drugim lokalitetima u Egiptu i Nubiji. Karnak je i tijekom njegove vladavine bio središnje kultno mjesto te su u gradnjama u Karnaku pomagali i veliki Amonovi svećenici.⁷ Naslijedio ga je sin Amenhotep II., a nakon njega je na vlast došao Tutmozis IV. koji je najpoznatiji po steli pronađenoj ispred sfinge u Gizi koju je on dao otkopati.⁸ Ovi vladari su tijekom svoje vladavine bogato nagrađivali hram i svećenstvo u Karnaku. Dali su sagraditi imanja koja su trebala pomoći hramu te su im pridodavali robove koji su bili ratni zarobljenici. Amon je u Novom kraljevstvu postao glavno i najvažnije božanstvo. U 18. dinastiji su ga povezali s heliopolskim Ra u sinkretističko božanstvo Amon-Ra. Tek se od ovog perioda Amona počelo štovati kao boga sunca te je postao glavni pokrovitelj kraljevske kuće.⁹

Nakon Tutmozisa IV. na prijestolje je došao njegov sin Amenhotep III. Također je mnogo gradio diljem Egipta, a najpoznatiji je njegov pogrebni hram na zapadnoj obali Nila od kojeg su preostala dva kipa Amenhotepa III. kolosalnih dimenzija koji su kasnije dobili naziv Memnonovi kolosi. Kao i njegovi prethodnici gradio je u Karnaku i Luksoru što opet pokazuje povećano zanimanje za Amona i želju za identifikacijom vladara s njim.¹⁰ Naslijedio ga je Amenhotep IV. koji je u početku priznavao tradicionalne egipatske bogove, ali ubrzo je počeo podizati spomenike u Karnaku za Atona te je naposljetku promijenio ime iz Amenhotep

⁵ Ibid., 222.

⁶ Ibid., 226 – 228, 231 – 232.

⁷ Ibid., 235 – 237, 241.

⁸ Ibid., 247.

⁹ David 2002, 198.

¹⁰ Bryan 2003, 253, 256 – 257.

u Ekhnaton. Napustio je staro sjedište egipatskih bogova u Karnaku i dao je sagraditi novu prijestolnicu posvećenu novom božanstvu Atonu, Akhetaton, danas lokalitet Amarna. Točan razlog zašto je Ekhnaton uveo novi kult i učinio ga najvažnijim u kraljevstvu nije jasan, ali zna se da nije uveo monoteizam u Egipat jer kultovi ostalih božanstava nisu bili zabranjeni. Ostala božanstva su i dalje bila štovana, neka od njih čak i u samoj Amarni, novom glavnom gradu. Ono što se primjećuje je da su najviše bili uništavani prikazi Amona te božanstava povezanih s njim poput Mut i Khonsu. Ostali bogovi poput Ozirisa, Hator, Tota, Ptaha i dr. i dalje su bili štovani. Brisalo ih se jedino ako su bili prikazani zajedno s Amonom u Karnaku. Zbog toga se može reći da je Ekhnaton uglavnom nastojao zatrti Amonov kult, koji je od početka Novog kraljevstva postao glavni u Egiptu. Iako i tada nije svugdje izbrisao Amona: na prikazima iz pogrebnog hrama Amenhotepa III. Amon je zamijenjen prikazima deificiranog faraona.¹¹

Ekhnaton je vladao svega dvadesetak godina, ali i to je bilo dovoljno da se osjete promjene čak i nakon njegove smrti. Nakon njega je nakratko vladao Smenkare čiji nam je identitet nepoznat te je onda još u Amarni faraon postao Tutankhaton, Ekhnatonov sin gdje je kratko vladao.¹² Nepunih godinu dana nakon krunidbe se ipak vratio u Tebu i obnovio stare kultove te vratio primat Amonu. Promijenio je ime u Tutankhamon, a regent mu je bio zapovjednik vojske Horemheb. Već se za Tutankhamona počelo uništavati hramove Atonu kao i prijestolnica Akhetaton. Tutankhamon je umro vrlo mlad u nerazjašnjenim okolnostima, a naslijedio ga je dvorski savjetnik Aj. Posljednji vladar 18. dinastije bio je Horemheb.¹³

Horemheb je za nasljednika izabrao generala Paramezeja koji je postao faraon Ramzes I. Njegovom je vladavinom započela 19. dinastija koja se još zove dinastijom Ramesida. Naslijedio ga je sin Seti I. Za faraone 19. dinastije Set je bio važno božanstvo, što svjedoči i Setijevo ime i to da je bio vrhovni svećenik Seta koji se dosad nije toliko spominjao u vezi s faraonom. Smatrali su se naime, njegovim potomcima te su mu zbog toga i gradili hramove.¹⁴ Faraoni 19. dinastije su također umjesto jednog božanstva kao glavnog, Amona u prijašnjoj

¹¹ Dijk 2003, 267 – 270; Neale s.t., 61 – 71; Krauss 2000, 95. Aton je i prije ovoga postojao u Egiptu, no nije bio osobito važno božanstvo. Simbol mu je bio sunčev disk. Već prije Ekhnatona, za Tutmozisa IV., se Aton počeo smatrati zasebnim božanstvom, a ne samo jedna od mnogih manifestacija boga Ra. Već je Amenhotep III. počeo promovirati Atonov kult, možda kao pandan Amonovom jer je već tada rastao utjecaj Amonova svećenstva. No on se ipak nije odlučio za radikalni prekid s Amonom kao što je to učinio Ekhnaton. U Tebi je dao sagraditi hramove Atonu koji su kasnije uništeni ili prenamijenjeni za druga egipatska božanstva. Atonov kult je bio specifičan jer se u hramovima štovalo vladara kao predstavnika božanstva na zemlji. Štovalo ga se u njegovoj palači i u kućnim hramovima koje su ljudi podigli Atonu, odnosno faraonu. (David 2002, 230 i 233)

¹² Dijk 2003, 281.

¹³ Ibid., 282 – 284.

¹⁴ Ibid., 286.

dinastiji, štovali jednako četiri božanstva: Amona, Seta, Ptaha i Rea.¹⁵ Seti I. je obnovio mnoge hramove iz razdoblja prije Ehnatonove vladavine, a u kojima je on dao uništiti prikaze Amona. Gradio je nove hramove i proširivao stare u velikim religijskim središtima poput Tebe, Memfisa, Abida i Heliopola.¹⁶ Setija je naslijedio njegov sin Ramzes II. pa Merenptah. Nakon njega su vladali Seti II. i kasnije njegova supruga Tausret. Njome je završila 19. dinastija.¹⁷ Za vladavine Ramesida i nakon Amarne dogodila se promjena u odnosu između vladara i Amona. Amon je sada postao univerzalno božanstvo koje je izdvojeno od svih drugih božanstava. Vladar više nije njegov predstavnik, nego se bog sam pojavljuje kada i kome hoće. Amon sam govori svoju volju ljudima i upravlja događajima u kraljevstvu. Ujedno je postao i bog blizak ljudima: sluša njihove molitve i odgovara im. Tako se za Ramesida razvila tzv. „osobna pobožnost“ što je već postojalo prije Amarne, ali se više razvilo kao odgovor na nju. Amon je sada nagrađivao ili kažnjavao ljude, pomagao je vladaru koji mu je bio podređen, ne više jednak. Sada je postala važna božja volja pa su se sve više počeli konzultirati proroci koji su nosili postolje s Amonovim kipom za procesija. Ljudi su dolazili s pitanjima na koja je onda bog odgovarao. Tako je faraonova moć slabjela, a jačala je moć Amonovog svećenstva. Amon je imao političku moć, odnosno, njegovo svećenstvo je postepeno prisvojilo vladarske funkcije.¹⁸

Prvi vladar 20. dinastije bio je Setnakht, a posljednji Ramzes XI. Između njih vladao je niz vladara, koji su svi uzeli ime Ramzes. Ramzes III. je jedan od važnijih. Tijekom svoje vladavine morao se sukobiti s Libijcima koji su napadali sa zapada i kasnije sa skupinom različitih naroda koji su zajedno nazvani „narodi s mora“. Svoju je pobjedu dao zabilježiti u svojem pogrebnom hramu u Medinet Habu koji je jedan od najbolje sačuvanih hramova Novog kraljevstva.¹⁹ Unatoč Ramzesovim uspjesima u državi je bila prisutna korupcija te je vladala neravnoteža u bogatstvu između velikih hramova i države. Posebno je ojačao Amonov hram u Tebi kojemu je pripadalo više od tri četvrtine zemlje.²⁰ Osnovna značajka ovog perioda bilo je jačanje moći i utjecaja Amonovog svećenstva nauštrb vladara. Svećenici su postajali samostalniji i vladar je samo nominalno birao vrhovnog Amonovog svećenika. Stanje u kraljevstvu se pogoršalo: cijene žita su se često mijenjale, Libijci su opet napadali i štrajkovi su se nastavili. Također se krajem Novog kraljevstva po prvi put spominje

¹⁵ David 2002, 262 – 263.

¹⁶ Dijk 2003, 286 – 287.

¹⁷ Ibid., 294 – 296.

¹⁸ Ibid., 305 – 307.

¹⁹ Ibid., 297 – 298.

²⁰ Ibid., 298.

pljačkanje grobnica.²¹ Tijekom vladavine Ramzesa IX. veliki Amonov svećenik je kontrolirao hramska imanja i bogatstvo koje je išlo uz njih. Tako je njegov položaj naglo ojačao. Amonovi svećenici su otada postali jednaki vladaru što se tiče moći. Uz to je položaj postao nasljedan što ih je samo još više izjednačilo s faraonom.²² Posljednji vladar 20. dinastije bio je Ramzes XI. koji je posljednjih desetak godina vladao samo Donjim Egiptom jer se Gornji Egipat sa središtem u Tebi odvojio. Njime je vladao bivši Ramzesov zapovjednik i sada vrhovni Amonov svećenik Piankh. Njegovom smrću na jugu i Ramzesovom na sjeveru počelo je Treće međurazdoblje.²³

Treće međurazdoblje trajalo je od 1069. godine do 664. godine pr. Kr. Obuhvaća 21., 22., 23. 24. i 25. dinastiju. Vlast u Egiptu je bila podijeljena između više vladara te su se zato dinastije često preklapale. Egiptom su sada vladali „stranci“, tj. Libijci i Nubijci. Libijske su bile 21. i 22. dinastija, a 25. dinastija je bila nubijska.²⁴

Za 21. dinastije vlast je bila podijeljena: na sjeveru su vladali potomci faraona, a na jugu vojni zapovjednici koji su ujedno bili vrhovni Amonovi svećenici. U to vrijeme rastao je utjecaj Amona i njegova svećenstva pa je oblik vlasti u Egiptu bio teokracija, odnosno, Amon je imao vrhovnu političku moć u kraljevstvu. To je posebice vrijedilo za Tebu. Na sjeveru je pak Tanis postao religijsko i kulturno središte s hramovima posvećenima Amonovoj trijadi. Tanis je po tome bio pandan Tebi.²⁵ Granica između sjevera i juga je bila kod Fayuma. Tebanski su vladari u početku priznavali novu dinastiju, ali uskoro se Amonov svećenik proglasio vladarem Gornjeg Egipta.²⁶

Šešonk I. započeo je 22. dinastiju na sjeveru. Pokušao je vratiti politički autoritet faraonu i ujediniti zemlju. Glavna prepreka ujedinjenju bila je autonomna Teba pa je ondje postavio svojeg sina za vrhovnog Amonovog svećenika.²⁷ Njegovi nasljednici su nastavili politiku ujedinjenja kraljevstva, ali s manje uspjeha. Lokalni moćnici su ojačali, a Amonovi svećenici u Tebi ponovno su postali samostalni. Zbog pokušaja nametanja autoriteta Amonovim svećenicima došlo je i do sukoba, no bez većih promjena.²⁸ U to vrijeme se datiraju 23. i 24. dinastija: u prvoj su vladali lokalni moćnici, a drugu su činila samo dva vladara: Tefnakht i

²¹ Ibid., 299 – 301.

²² David 2002, 308.

²³ Dijk 2003, 301 – 302.

²⁴ Taylor 2003, 324 – 325.

²⁵ Ibid., 325 – 327.

²⁶ Ibid., 327 – 328.

²⁷ Ibid., 329.

²⁸ Ibid., 330.

Bakenrenef. Istovremeno je na jugu jačala kušitska dinastija te je Pij, Kaštin sin, napao Egipat i osvojio Tebu i Memfis, no nije se zadržao u Egiptu.²⁹

To nije bio kraj nubijske vlasti jer je oko 716. godine pr. Kr. Pijev nasljednik Šabaka napao Egipat i osvojio ga. Njegovom je vladavinom počela 25. dinastija. Kako bi se prikazali kao legitimni vladari Egipta, Nubijci su se pozivali na egipatsku vjersku i kulturnu tradiciju. Uzor su im bili vladari iz Starog kraljevstva. Na jugu, u Tebi, su Amonovi svećenici izgubili moć, a zamijenile su ih velike Amonove svećenice. One su najčešće bile kćeri ili sestre vladara, a položaj im se prenosio posvajanjem nasljednice. Već su ih Libijci vratili u Tebu, ali za nubijskih vladara su one imale vodeću riječ. Tako su Nubijci bili sigurni da se neće pojaviti nova protivnička dinastija u Tebi. Nubijci su također ratovali s Asirijom što je završilo njihovim porazom i povlačenjem iz Egipta. Asirci su kao vazala postavili Psametika iz Saisa koji se kasnije oslobodio njihove vlasti i osnovao 26. dinastiju.³⁰

Za Trećeg međurazdoblja dogodile su se promjene u religiji. Faraonova uloga se još više umanjila. S druge strane žene su imale važnu ulogu u kulturnim aktivnostima, a to se posebice odnosi na velike Amonove svećenice u Tebi. Kako je faraonova moć u kultu slabjela, što je počelo već krajem Novog kraljevstva, tako je rasla moć svećenstva. Njihov položaj je postao nasljedan i u sebi su ujedinili i vojnu i političku moć te su na neko vrijeme samostalno vladali Gornjim Egiptom. Ipak je od 23. dinastije i kasnije sa 25. njihov autoritet pao. Zamijenile su ih Amonove svećenice koje su tada imale glavnu riječ u religijskim aktivnostima u Tebi.³¹ Još jedna značajka religije u Trećem međurazdoblju je početak stavljanja naglaska na odnos između majke i djeteta te sada postaju važne božanske trijade poput Amona, Mut i Khonsua ili Ozirisa, Izide i Horusa. U ovo vrijeme je i Ozirisov kult postao popularan pa su se diljem Egipta gradili hramovi posvećeni njemu. Također su se božanstva počela asociirati s određenim životinjama što će se biti popularno u Kasnom periodu.³²

2.2. Materijalni i pisani izvori

Prema sačuvanim izvorima više je autora napravilo popis poznatih Amonovih svećenica. Aidan Dodson (2004) od početka Novog kraljevstva do kraja Saiske dinastije identificirao je

²⁹ Ibid., 331.

³⁰ Ibid., 331 – 332.

³¹ Ibid., 354.

³² Ibid., 356.

29 žena koje su imale naslov Amonove svećenice.³³ Većini je samo uz ime stajao naslov te nisu sačuvani drugi materijalni i pisani izvori iz kojih bi se saznalo nešto više o njihovoj vjerskoj ulozi. Od njih 29, izvorima je potkrijepljeno svega deset Amonovih svećenica, koje će ovdje biti detaljnije analizirane.

Općenito, materijalni izvori rječitije od pisanih govore o Amonovim svećenicama. Od materijalnih izvora sačuvani su: ostaci pogrebnih kapela koje su svećenice dale graditi, grobnice s pogrebnim materijalom što ponekad uključuje i mumiju, no većinom su to skarabeji, kanopske posude i dr. s njihovim imenom i naslovom. Na zidovima i vratima tih kapela su prikazi svećenica tijekom određenih rituala te se iz njih može pretpostaviti koja im je bila uloga. Od pisanih izvora su tu dvije stele kojima su faraoni donirali posjede i dobra Amonovim svećenicama, posvetni i pogrebni natpisi iz njihovih kapela i iz kapela posvećenih Ozirisu koje su one dale podići te na pogrebnom materijalu nekih svećenica poput sarkofaga. Uglavnom su to njihova imena i naslov svećenice uz opis prikaza ako se radi o natpisima u kapelama.

Za Amonove svećenice iz Novog kraljevstva postoje pisani i materijalni izvori. Počevši s pisanim izvorima najvažnija je Ahmozisova stela donacije s početka 18. dinastije gdje se spominje prva Amonova svećenica Ahmoze Nefertari. Objavilo ju je više istraživača kako su se otkrivali pojedini fragmenti stele.³⁴ Ostali pisani izvori o Ahmoze Nefertari, nastali za Ahmozisove vladavine, dvije su stele iz kamenoloma u Masari³⁵, natpis iz kamenoloma u Basri³⁶, natpis iz grobnice Tetikija u Dra Abu el-Nagi³⁷ i stela iz Abidosa za podizanje kenotafa Tetišeri³⁸. Od materijalnih izvora tu su dva spomenika, jedan kameni blok s njezinim imenom³⁹ i kip Ahmoze Nefertari iz Saġja u Nubiji⁴⁰. Postoji još nekoliko izvora iz kasnijih vladavina Amenhotepa I. i Tutmozisa I. Za Amenhotepa I. Ahmoze Nefertari se pojavljuje na kamenim blokovima iz Karnaka koji su bili dio neke građevine koju je Amenhotep dao

³³ Iz 18. dinastije to su bile: Ahotep I., Ahmoze Nefertari, Meryetamun B, Sitamun A, Sitkamoze, Hatšepsut, Neferura, Merytre Hatšepsut, Sitioh, Tija A, Meryetamun C i Iset. Iz 19. dinastije: Sitre, Mut-tuj, Nefertari Merietmut i Tausret. Iz 20. dinastije su to Iset Ta Hemdjet, Iset E i Titi. Iz Trećeg međurazdoblja su to: Maatkare Mutemhat, Hentau D, Karomama Merietmut, Tashakheper, Šepenvepet I., Amenirdis I., Šepenvepet II., Nitokrida I. Šepenvepet III. i Ankhenesneferibre.

³⁴ Kees 1948, 107 – 120; Drioton 1953; Kees 1954; Harari 1959, 139 – 203; Gitton 1976a, 65 – 89; Bryan 2005, 1 – 15.

³⁵ Porter i Moss 1968, 74; tekst: *Urk.* IV, 24 – 25; prijevod: Breasted 1906, 26 – 28; Sethe 1914, *Übersetzung Urk.* IV, 13 – 14.

³⁶ Porter i Moss 1968, 247.

³⁷ Carnarvon i Carter 1912, 2 – 4 i 12 – 13; Garis Davies 1925, 10 – 18.

³⁸ Porter i Moss 1962, 92; tekst: *Urk.* IV, 26 – 29; prijevod: Breasted 1906, 33 – 37; Sethe 1914, *Übersetzung Urk.* IV, 14 – 16; Hermann 1938, 51 – 53.

³⁹ Vercoutter 1956, 77.

⁴⁰ Porter i Moss 1975, 165; tekst: *Urk.* IV, 192, 14.

sagraditi na mjestu kasnije Hatšepsutine Crvene kapele.⁴¹ Pisani izvor iz Tutmozisove vladavine njegova je krunidbena stela na kojoj se spominje Ahmoze Nefertari.⁴²

Nasljednica Ahmoze Nefertari vjerojatno je bila Hatšepsut, a nju je naslijedila Neferura. Za njih kao Amonove svećenice najbolji su izvor ostaci zidnih prikaza iz Crvene kapele iz Karnaka. Riječ je o nekoliko scena gdje se pojavljuje neidentificirana velika Amonova svećenica i dijelovi na kojima se Hatšepsut naziva božanskom Amonovom štovateljicom i Amonovom svećenicom.⁴³ Osim na zidovima ove kapele Hatšepsut je navedena kao Amonova svećenica na više natpisa i na predmetima iz vladavine Tutmozisa II., primjerice na njezinom pogrebnom materijalu, votivnim vazama iz tog perioda i drugo.⁴⁴ Postoje još natpisi s početka vladavine Tutmozisa III., dok je još bila regent, i u njima se naziva Amonovom svećenicom. To su, primjerice, Inenijeva biografija pa natpis iz hrama u Semni u Nubiji te Senenmutov grafit iz Asuana.⁴⁵ Izvori za Neferuru, osim već spomenute Crvene kapele, uglavnom su materijalni poput spomenika službenika koji su imali nekakvu vezu s njom. Najčešće su to Senenmutovi spomenici poput reljefa iz Serabit el Khadima u Sinaju, gdje uz njezino ime stoji naslov Amonove svećenice.⁴⁶ Nefertari, supruga Ramzesa II., također je bila Amonova svećenica, no o njoj nema puno podataka. Jedino mjesto na kojem uz njezino ime stoji naslov Amonove svećenice u njezinoj je grobnici u Dolini kraljica.⁴⁷

Postoji više izvora o velikim Amonovim svećenicama i Amonovim hramskim pjevačicama iz Trećeg međurazdoblja negoli iz Novog kraljevstva. To su pogrebne kapele ili hramovi koje su one dale sagraditi. Iz 21. dinastije najpoznatija Amonova svećenica je Maatkare Mutemhat. Materijalni izvori za nju su sarkofag s mumijom⁴⁸ i pogrebni materijal pronađen u grobnici TT 320, gdje su skrivene brojne kraljevske mumije u Deir el Bahriju.⁴⁹ Najraniji izvor za Maatkare reljef je iz dvorišta Ramzesa II. u Luksoru na kojem su prikazani Pinudjem I.,

⁴¹ Gitton 1981, 15 – 16; Porter i Moss 1972², 134; Barguet 1962, 276 – 278.

⁴² Gitton 1981, 20; Postoje 3 verzije stele: jedna je pronađena u Wadi Halfi (porijeklom iz Buhena), druga je iz Kubana, a treća iz Asuana. Tekst: *Urk.* IV, 79 – 81; za onu iz Asuana: Habachi 1959, 58; Habachi 1961, 211 – 212.

⁴³ Lacau i Chevrier 1977, 50, 114 – 117 i 314 – 322. Pojedini kameni blokovi objavljeni su kod raznih autora. Ona kao božanska Amonova štovateljica: Habachi 1965, 94; Chevrier 1928, 114 – 128; Nims 1955, 115; Chevrier 1930, 159 – 173. Kada prestaje biti Amonova svećenica i postaje faraon: Pillet 1924 i Chevrier 1927. Neimenovana Amonova svećenica: Barguet i Leclant 1954, 11 i 15; Gitton 1984, 37, 39 – 41.

⁴⁴ Za votivne vaze: *Urk.* IV, 192 – 193; za pogrebni materijal: Carter 1917, 115 – 116.

⁴⁵ Gitton 1984, 62 – 63. Za Inanijevu biografiju: *Urk.* IV, 60, 1. Za natpis ih hrama u Semni: *Urk.* IV, 201, 13 – 17. Senenmutov grafit iz Asuana: *Urk.* IV, 396 i također Habachi 1957, 92 – 95.

⁴⁶ Gitton 1984, 68; Flinders Petrie 1906, sl. 124; Gardiner i Peet 1917, sl. 58 [179].

⁴⁷ Gosselin 2007, 99; Porter i Moss 1964, 762 – 765.

⁴⁸ Maspéro 1889a, 577, sl. XIXB; Daressy 1909, 82 – 95, sl. XXXIX – XLI; Niwinski 1988, 42 i 116.

⁴⁹ Lefèvre 2009, 35.

Maatkare kao djevojčica i dvije odrasle žene.⁵⁰ Kasniji je reljef iz Karnaka koji je na pilonu Khonsuova hrama.⁵¹ Još jedan važniji materijalni izvor statua je iz Marseillea koja je djelomično uništena.⁵² Za Karomamu, sljedeću bolje dokumentiranu Amonovu svećenicu iz 22. dinastije, također su glavni izvori njezin pogrebni materijal i kipovi s naslovom. Najpoznatiji je njezin brončani kip iz Louvrea.⁵³ Još je tu njezin pogrebni materijal i skulptura iz 18. dinastije, koja je za nju bila prenamijenjena i posvećena⁵⁴, te još scene gdje stoji s vladarima Egipta: iz Tebe potječe stela na kojoj su Karomama i faraon Harsieze te Ozirisoa kapela u Montuovom svetištu gdje je prikazana s Takelotom II.⁵⁵

Malo su konkretniji izvori za Amonove svećenice od 23. do 26. dinastije. Za Šepenvepet I. glavni su izvor njezina pogrebna kapela u Medinet Habu⁵⁶ i scene iz kapele Ozirisa, vladara vječnosti (*Heqa Djet*) u istočnom Karnaku.⁵⁷ Materijalni izvori za Amenirdis I. su njezina pogrebna kapela iz Medinet Habua, koja se nalazi pored kapele Šepenvepet I.⁵⁸, i dio kapele boga Ozirisa, vladara vječnosti⁵⁹. Njezina je nasljednica bila Šepenvepet II. Izvor za istraživanje o njoj podaci su i natpisi s više građevina. Prva je njezina pogrebna kapela i pogrebna kapela Amenirdis I. iz Medinet Habua.⁶⁰ Sljedeće su kapele posvećene Ozirisu: vladaru vječnosti u sjevernom Karnaku⁶¹, vladaru života u sjevernom Karnaku⁶², Onofrisu u sjeveroistočnom Karnaku⁶³ te vladaru života u kojoj je prikazana kako prima simbole *sed* svetkovine u sjevernom Karnaku⁶⁴. Također, prije spomenutim kapelama može se pridodati Taharkin kompleks kod Svetog jezera.⁶⁵ Nasljednica Šepenvepet II. trebala bi biti Amenirdis II., no dinastija se promijenila i Egiptom je zavladao Psametik I. pa nije postala velika Amonova svećenica. Zbog toga o njoj nema mnogo izvora, a kada se i pojavljuje, u društvu je

⁵⁰ Porter i Moss 1972², 307 – 308 (br. 27) i sl. XXX.

⁵¹ Lepsius 1850, 248 i 250; Champollion 1849, 215 – 216.

⁵² Maspéro 1889b, 84; Nelson 1978, 35.

⁵³ Jacquet-Gordon 1967, 87 – 91; Jansen-Winkel 2007, 226 – 227 (13).

⁵⁴ Skulptura iz 18. dinastije: Graefe 1981, 195 – 198, sl. 1 i 2; Jansen-Winkel 2007, 227 (14). Pogrebni materijal: Lepsius 1850, 136 – 137 i sl. 256, b, c i f; Quibell 1896, 11 i sl. II; Jansen-Winkel 2007, 227 – 228 (16) i 228 (17).

⁵⁵ Lefèvre 2009, 38 – 40. Stela s Harsiesom: Jansen-Winkel 2007, 154 (1). Stela s Takelotom: Porter i Moss 1972², 7 (2).

⁵⁶ Hölscher 1954, 17 – 20.

⁵⁷ Legrain 1900, 146; Porter i Moss 1972², 204 – 206; Redford 1973, 16 – 30; Ayad 2009a, 15 – 16.

⁵⁸ Daressy 1901, 4 – 18; Hölscher 1954, 17 i 22.

⁵⁹ Legrain 1900, 147; Christophe 1951, 19 – 27; Leclant 1965, 47 – 54; Porter i Moss 1972², 204 – 206. Kapela Ozirisa, vladara vječnosti je već prije spomenuta, a nadograđena je za nubijske dinastije

⁶⁰ Hölscher 1954, 23 – 26.

⁶¹ Legrain 1903, 181-186; Leclant 1965, 99 – 105.

⁶² Porter i Moss 1972², 194 – 195; Leclant 1965, 23 – 36; Legrain 1902, 208 – 214; Leclant 1955, 197 – 204.

⁶³ Legrain 1901, 65 – 75; Leclant 1965, 41 – 47; Porter i Moss 1972², 202 – 203; Redford 1986a, 1 – 15.

⁶⁴ Barquet i Leclant 1954, 109 – 128; Leclant 1965, 379 – 381; Porter i Moss 1972², 5 – 13.

⁶⁵ Parker, Leclant i Goyon 1979; Porter i Moss 1972², 219 – 221 i plan 6, 558; Ayad 2007, 1 i 4.

Šepenvepet II. ili s Nitokridom I. Materijalni izvori su kameni blokovi pronađeni u Montuovom kompleksu⁶⁶ te Nitokridina stela.⁶⁷

S novom 26. dinastijom na vlast u Tebi došla je i nova Amonova svećenica. To je Nitokrida I. Kod nje je zasigurno najvažniji pisani izvor Nitokridina stela iz 656. godine pr. Kr.⁶⁸ Kako je i ona kao i njezine prethodnice gradila u sjevernom Karnaku, preostalo je nekoliko kapela koje se mogu uzeti kao materijalni izvori. To je, primjerice, kapela Ozirisu, vladaru života.⁶⁹ Osim kapela dala je sagraditi i zgradu sa stupovima u Malkati na kojoj je prikazana tijekom nekog rituala.⁷⁰ Sahranjena je u grobnici u Medinet Habu, no nije imala vlastitu kapelu, nego je kapeli Šepenvepet II. nadodala jednu za sebe i svoju majku.⁷¹

Amonove hramske pjevačice iz Trećeg međurazdoblja, o kojima se može nešto više reći, su Meresamun i Kaipamau. Izvor za Meresamun je samo njezin sarkofag s natpisom na kojoj je napisan njezin naslov.⁷² Glavni izvor o Kaipamau je također njezin sarkofag koji je pronađen tijekom istraživanja grobnice Heruefa koji je živio u Novom kraljevstvu.⁷³

2.3. Pregled istraživanja Amonovih svećenica

Još u 20. stoljeću o Amonovim svećenicama općenito najčešće su pisali autori koji su se bavili poviješću žena ili poviješću egipatske religije. Sve su to kratki ulomci, stranica ili dvije. Često se ponavljaju već otprije poznati podaci jer to nisu knjige o svećenicama, nego o različitim aspektima egipatske povijesti kojih su i one bile dio. Zadnjih nekoliko desetljeća se i dalje nastavio taj trend pa ih se tako spominjalo u knjigama ili člancima o ženama u drevnom Egiptu ili kada se pisalo o religiji i svećenstvu u Egiptu. To su, pak, opet bila kraća poglavlja koja su dala osnovne podatke o njima i gdje je citirana literatura o određenim svećenicama. Nadalje, nisu sve velike Amonove svećenice jednako zastupljene u literaturi: o nekima ima više podataka pa ih se zato i više istraživalo, a o nekima ima jako malo podataka pa se samo zna njihova služba, pa se ne može detaljnije pisati o njihovoj ulozi i djelovanju. Najviše se istraživalo Amonove svećenice 18. dinastije: Ahmoze Nefertari, Hatšepsut i Neferuru te svećenice od 23. do 26. dinastije. Stoga o njima i ima najviše literature. O ostalim

⁶⁶ Leclant 1965, 363 – 367.

⁶⁷ Ayad 2009a, 22.

⁶⁸ Erman 1897, 12 (tekst objavio Legrain, a na njemački ga je preveo Adolf Erman); Legrain 1906, 56; prvi prijevod na engleski jezik: Breasted 1906, 477 – 488.

⁶⁹ Porter i Moss 1972², 13 – 14; Christophe 1951, 29 – 48.

⁷⁰ Christophe 1951, 97 – 112; Porter i Moss 1972², 19 – 20.

⁷¹ Hölscher 1954, 24 i sl. 29.

⁷² Teeter 2003, 75 – 76.

⁷³ Habachi 1958, 325 – 350; Porter i Moss 1964, 627. Uranić 1993/94, 146 – 147.

se također pisalo, no manje, i to se tek krajem prošlog stoljeća počelo sakupljati izvore o dotada manje poznatim Amonovim svećenicama i analizirati ih.⁷⁴

Prve knjige i članci o Amonovim svećenicama mogu se datirati početkom 20. stoljeća. Tada su krenula i prva arheološka istraživanja kada su pronađene njihove pogrebne kapele te one koje su posvetile Ozirisu. Amonove svećenice spominje već Aylward Blackman u članku o položaju žena u drevnom Egiptu. Spominje ih kada piše o ženama kao svećenicama pa je malo detaljnije proučavao porijeklo njihovih naslova božja ruka i božanska Amonova štovateljica.⁷⁵ Sljedeći koji je objavio knjigu o Amonovim svećenicama bio je C. E. Sander-Hansen 1940. godine. Nabrojao je dotada poznate Amonove svećenice i pisao je o njihovoj ulozi u religiji, administraciji njihovih posjeda te o njihovoj političkoj ulozi. O tome će se pisati i u kasnijim studijama uz dodavanje novih podataka.⁷⁶ Kasnije izlaze studije o Amonovim svećenicama iz određenog perioda (Gitton 1984 i Gitton 1976b, Robins 1983, Naguib 1990, Gosselin 2007 i Ayad 2009a). Može se primijetiti kako su znanstvenike prvo zanimale svećenice iz 18. dinastije, jer se o njima više pisalo općenito i jer su bile poznatije ličnosti dok su one iz kasnijih perioda tek relativno nedavno detaljno predstavljene. Mariam Ayad objavila je više članaka o svećenicama od 23. dinastije nadalje i skupila je sva starija istraživanja i izvore o njima kako bi napisala svoju knjigu.

Ipak se Amonove svećenice i dalje nastavilo spominjati u pregledima egipatske povijesti, posebno povijesti žena. Tako ih spominje Kenneth A. Kitchen u knjizi o Trećem međurazdoblju (1973)⁷⁷. Piše i o njihovim rodbinskim vezama s vladarima i Amonovim svećenicima te kako se one uklapaju u opću povijest tog razdoblja. Spominje ih i Gay Robins kada je pisala o ženama u Egiptu, u poglavlju posvećenu ženama u religiji.⁷⁸ Rosalie David je pisala o životu u Egiptu. U poglavlju o religiji spomenula je i Amonove svećenice.⁷⁹ Općenito se u novijoj literaturi naglašavaju djelomična nezavisnost i politička moć nubijskih Amonovih svećenica dok se za one iz 18. i 19. dinastije piše kako su djelovale zajedno s faraonima i bile su većinom njihove supruge ili kćeri. O religiji i ženama u Egiptu je pisala i Barbara S. Lesko (2002) pa su očekivano i Amonove svećenice bile jedna od tema.⁸⁰ Nadalje, spominjali su ih i autori u Blackwell publikacijama o starom Egiptu: Snell 2005, Lloyd 2010 i Quirke 2015. O

⁷⁴ Primjerice Luc Gosselin je krajem 20. stoljeća napisao doktorsku disertaciju o Amonovim svećenicama od 19. do 21. dinastije: *Les Divines épouses d'Amon dans l'Égypte de la XIXe à la XXIe dynastie*.

⁷⁵ Blackman 1921, 10 i d.

⁷⁶ Sander-Hansen 1940.

⁷⁷ Kitchen 1973.

⁷⁸ Robins 1993.

⁷⁹ David 2003.

⁸⁰ Lesko 2002.

religiji i ritualima u Egiptu pisala je i Emily Teeter te je također u svojoj knjizi iz 2011. spomenula Amonove svećenice.⁸¹ Konačno je tu knjiga o ženama u Egiptu od Carolyn Graves-Brown koja ih je spomenula u dijelu poglavlja o poslovima koje su žene radile.⁸²

Osim o njihovoj vjerskoj i političkoj ulozi te općenito tko su one, pisalo se i o „celibatu“ Amonovih svećenica. Prvi koji je detaljnije to razradio bio je Jean Yoyotte u članku iz 1961.⁸³ Na njegov se članak nadovezao Naguib i još neki autori dok su suprotno mišljenje iznijeli, među ostalima, Robert Ritner i Emily Teeter.⁸⁴

Osim općenito, pisalo se i o pojedinim Amonovim svećenicama pa će to biti ukratko kronološki predstavljeno. Počevši s 18. dinastijom, najviše se pisalo o Ahmoze Nefertari i to već od početka 20. stoljeća kada je pronađena donacijska stela Ahmozisa I. O njoj se prvotno i najviše pisalo: Hermann Kees (1937), Drioton (1953), ponovno Kees (1954) pa o cijeloj steli Ibrahim Harari (1959).⁸⁵ Puno je više o samoj Ahmoze Nefertari, a ne samo o steli, pisao Michel Gitton u nekoliko navrata (1976; 1981). Nju su i kasniji istraživači navodili kao primjer jer se smatra prvom sigurno potvrđenom Amonovom svećenicom. Ukratko su o njoj pisali Robins (1983) i opet Gitton (1984) u djelima o Amonovim svećenicama 18. dinastije. Relativno nedavno je o Ahmozisovoj steli, pa tako i o Ahmoze Nefertari, pisala Betsy Bryan (2005). Spomenula ju je i Mariam Ayad (2009a) kada je pisala o povijesti Amonovih svećenica citirajući prije navedene knjige.

Rezultate istraživanja Crvene kapele u Karnaku, gdje su izvori o kraljici i Amonovoj svećenici Hatšepsut, objavili su Pierre Lacau i Henri Chevrier (1977). O njoj je opet pisao Gitton (1984) u knjizi o Amonovim svećenicama 18. dinastije te Robins (1983; 1993). Općenito se njezin naslov Amonove svećenice samo spomene i uglavnom se piše o njezinim kraljevskim dužnostima.

U većini literature uz Hatšepsut se piše i o Neferuri. Istraživali su ju isti autori kao i Hatšepsut: Lacau i Chevrier (1977), Gitton (1984) i Robins (1983).

Jednak je slučaj s Nefertari, suprugom Ramzesa II. Nisu je istraživali kao Amonovu svećenicu, nego se samo napisalo da je imala taj naslov. Jedini koji je malo detaljnije pisao o njoj kao

⁸¹ Teeter 2011.

⁸² Graves-Brown 2010.

⁸³ Yoyotte 1961, 43 – 52.

⁸⁴ Ritner 1998; Teeter 1999.

⁸⁵ Harari 1959, 139.

Amonovoj svećenici je Luc Gosselin (2007) u disertaciji o Amonovim svećenicama od 19. do 21. dinastije.⁸⁶

Amonove svećenice iz Trećeg međurazdoblja puno se više istraživalo negoli njihove prethodnice. Najviše se pisalo o Maatkare Mutemhat iz 21. dinastije. Prvi je o njoj pisao Gaston Maspéro (1889a) krajem 19. stoljeća kada je katalogizirao njezinu mumiju, sarkofag i pogrebne predmete. Nakon njega je o Maatkare pisao Georges Daressy (1890). U prvoj polovici 20. stoljeća više je autora, slijedeći Maspéra, pisalo o Maatkare i o maloj mumiji. Primjerice Grafton Elliot Smith (1912) je podupirao Maspéra kao i Jean Leclant, Alan H. Gardiner, itd. O njoj je pisao i Saphinaz-Amal Naguib (1990). Nakon njega i Gosselin (2007) gdje je skupio sve poznate izvore – i materijalne i pisane i interpretirao ih. Spominje ju i Mariam Ayad (2009a) u svojoj knjizi, ali samo u kontekstu „celibata“ Amonovih svećenica.

O Karomami Merietmut nije se mnogo pisalo. Prvi ju je spomenuo Lepsius (1850) sredinom 19. stoljeća jer je pronašao njezin pogrebni materijal. Nakon njega je krajem 19. stoljeća James Edward Quibell (1896) objavio šauabtije s njezinim imenom. Od sredine 20. stoljeća pisalo se o njezinoj brončanoj skulpturi koja se nalazi u Louvreu pa se tako istraživalo i tko je ona prema naslovu koji se nalazi na skulpturi. Spominje ju i Mariam Ayad (2009a), no ne previše detaljno. Piše o njezinom naslovu koji nisu imale prijašnje Amonove svećenice. Najnoviji podatak o njoj je iz 2014. godine kada je otkrivena njezina grobnica, nakon čega su istraživači samo objavili otkriće i što su pronašli, no nisu dalje pisali o njoj.⁸⁷

Iz 22. dinastije je i hramska pjevačica Kaipamau čiji su mumija i sarkofag u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Njih je prvi objavio Labib Habachi (1958) koji ih je i otkrio pedesetih godina 20. stoljeća. Prvi koji je detaljnije pisao o njoj i o sarkofagu bio je Igor Uranić (1993; Čavka, Petaros i Uranić 2012) te je i preveo natpise sa sarkofaga na hrvatski jezik. Također iz 22. dinastije je druga hramska pjevačica Amonova hrama, Meresamun. O njoj je pisala Emily Teeter (2003; 2009a).

Jedina važnija Amonova svećenica iz 23. dinastije bila je Šepenvepet I. O njoj se pisalo od kraja 19. stoljeća kada su arheolozi počeli istraživati kapele Amonovih svećenica i Ozirisove kapele u Karnaku. Njezinu pogrebnu kapelu su istraživali Georges Daressy krajem 19. stoljeća, a nakon njega Uvo Hölscher (1954).⁸⁸ Puno se više pisalo o kapeli koju je posvetila

⁸⁶ Gosselin 2007, 98 – 104.

⁸⁷ MAFTO 2014

⁸⁸ Hölscher 1954, 17 – 20.

Ozirisu, vladaru vječnosti, u Karnaku. Prvi ju je istraživao Georges Legrain (1900) 1899. godine kada je objavio tlocrt i natpise iz kapele. Nakon njega ju je ponovno sedamdesetih godina 20. stoljeća istraživao Donald B. Redford (1973). O Šepenvepet I. je pisao i Kitchen (1973) u izdanju o povijesti Trećeg međurazdoblja. Puno više ju je istraživala Mariam Ayad (2009a; 2009b) koja je detaljnije pisala o svećenicama Trećeg međurazdoblja pa je tako pisala i o Šepenvepet I.⁸⁹

O Amenirdis I. iz 25. dinastije se pisalo kada se istraživalo njezinu pogrebnu kapelu u Medinet Habu i kapelu koju je posvetila Ozirisu u Karnaku. Istraživana je kao Amonova svećenica tek zadnje desetljeće. Prvi koji ju spominje je George Daressy (1901) koji je istraživao njezinu pogrebnu kapelu 1895. godine. Nakon njega je Clément Robichon istraživao kapelu Ozirisa, vladara vječnosti, koja je bila nadograđena za nubijske dinastije. On je vodio iskopavanja u Karnaku od 1945. do 1949. godine koja je objavio Louis Christophe (1951). Sljedeći je o Amenirdis pisao Uvo Hölscher (1954) koji je istraživao njezinu pogrebnu kapelu u Medinet Habu. S povijesne strane ju je prvi malo više istraživao Kitchen (1973) kada je pisao o povijesti Trećeg međurazdoblja. Općenito su autori koji su pisali o nubijskoj dinastiji spominjali Amonove svećenice 25. dinastije i njihovu ulogu u Tebi u to vrijeme. To su, primjerice, László Török (1997) i Angelika Lohwasser (2001). U novije vrijeme ju je najviše istraživala Mariam Ayad (2004; 2008; 2009a; 2010; 2016a) koja je objavila nekoliko članaka o njezinoj pogrebnoj kapeli i o Ozirisovoj kapeli. U knjizi o Amonovim svećenicama analizirala je prikaze u njima te pisala o njoj kao svećenici.

O Šepenvepet II. prvo se pisalo zbog pronalaska njezine pogrebne kapele i kapela posvećenih Ozirisu. Kapele Ozirisa Onofrisa i Ozirisa, vladara života, istraživao je Georges Legrain (1901; 1902) krajem 19. stoljeća. Robichon je 1950. godine istraživao kapelu Ozirisa, vladara vječnosti, iz sjevernog Karnaka, a tlocrt i natpise s tog istraživanja objavili su Paul Barguet i Jean Leclant (1954). Usporedo s Ozirisovim kapelama Hölscher (1954) je istraživao njezinu pogrebnu kapelu zajedno s kapelom Amenirdis I. O nubijskim građevinama pisao je i Jean Leclant (1965). Sedamdesetih godina se istraživao Taharkin kompleks kod Svetog jezera u Karnaku gdje je prikazana neimenovana Amonova svećenica pa se raspravljalo o njezinom identitetu. Tako se spominjala i Šepenvepet II.⁹⁰ O njoj su opet pisali autori poput Kitchena (1973), Töröka (1997) i Lohwasser (2001), a u novije vrijeme Ayad (2007; 2009a) je objavila članak o svećenici u Taharkinom kompleksu i knjigu o Amonovim svećenicama od 23. do 26.

⁸⁹ Ayad 2009b; Ayad 2009a.

⁹⁰ Parker, Leclant i Goyon 1979.

dinastije. Lohwasser (2016) je također nedavno objavila članak u kojem je pisala o Amonovim svećenicama nubijske dinastije pa je tako spomenula i Amenirdis I., Šepenvepet II. i Amenirdis II.

Kod popisa izvora već je spomenuto da nema previše podataka o Amenirdis II. Najviše se pisalo o njezinoj sudbini nakon što je Nitokrida postala Amonova svećenica. O tome su pisali, primjerice, Christophe (1953), Leclant (1965; 1975), Habachi (1977) kada je pisao o Mentuhotepu, viziru Tebe za Taharke, Emily Teeter (1999) kada je pisala o „celibatu“ Amonovih svećenica, Török (1997) kada je pisao o nubijskoj dinastiji, Aidan Dodson (2002) i Mariam Ayad (2009a) u knjizi o Amonovim svećenicama. To su samo neki autori koji su ju spomenuli kada su istraživali Amonove svećenice 25. dinastije i prijenos naslova na Nitokridu, prvu svećenicu 26. dinastije.

Nitokridu se istraživalo otkada je pronađena stela o njezinom posvojenju kada je postala Amonova svećenica. Stelu je otkrio i objavio krajem 19. stoljeća Georges Legrain (1897). Uslijedio je prvi prijevod stele na njemački jezik, a nekoliko godina kasnije ju je James Henry Breasted (1906) preveo na engleski jezik. Sljedeći je svoj prijevod ponudio Ricardo A. Caminos (1964) uz komentar. Usporedo s istraživanjem stele, arheolozi su pronašli kapele koje je Nitokrida posvetila Ozirisu i zgradu nepoznate funkcije u Malkati. To su istraživanja već spomenutog Robichona od 1945. do 1949. godine koja je objavio Christophe (1951). Osim njih, Hölscher (1954) je otkrio Nitokridinu pogrebnu kapelu i pogrebnu kapelu njezine majke u Medinet Habu. O njoj je ponovno pisala Mariam Ayad (2009a) u knjizi o Amonovim svećenicama.

3. AMONOVE SVEĆENICE U EGIPATSKOM DRUŠTVU OD 16. DO 7. ST. PR. KR.

3.1. Uloga svećenica u egipatskim kultovima

U Egiptu su još od Starog kraljevstva postojale svećenice i službenice u hramovima. Naslov tih žena u Starom kraljevstvu i Prvom međurazdoblju bila je *hmt ntr*, odnosno „sluge bogova“ ili, jednostavnije rečeno, svećenice. U tom periodu su svećenice najčešće bile žene iz viših slojeva društva. Naslov nije bio nasljedan te je zato nepoznato kako se prenosio s jedne na drugu. Graves-Brown piše da je možda bilo važno imati dobre veze s ljudima na položaju te da su tako neke žene postajale svećenice.⁹¹

Svećenice su u hramovima obavljale razne radnje koje su se razlikovale od onih svećenika. Primjerice, isključivo su svećenici izvodili rituale pročišćavanja i jutarnje rituale pojedinog boga. S druge strane i muškarci i žene su upravljali administracijom hrama, iako su žene uvijek bile na nižim položajima i podređene svećenicima. Svećenice nisu ni čitale ritualne tekstove tijekom pogreba ili hramskih rituala. To je bilo rezervirano samo za muškarce.⁹² Najčešće su obavljale sljedeće radnje u hramu: davale darove božanstvima, oblačile ih, mazale ih i davale im hranu. Također su ponekad obavljale bdijenje u hramu, primjerice u hramu boga Mina u Akhmimu.⁹³ Iz Starog kraljevstva su još poznate *wabet* svećenice koje su kao i svećenici služile u hramu mjesec dana nekoliko puta u godini. Plaća muških i ženskih *wabet* svećenika bila je jednaka. Postojale su i u Srednjem kraljevstvu.⁹⁴ Nakon toga je opao njihov broj i kao jedan razlog toga navodi se razvoj birokracije, a kao drugi da su se žene smatrale nečistima zbog mjesečnih ciklusa i trudnoće. Unatoč tome, žene su i dalje obavljale razne dužnosti u hramovima te su tako poznate proročice iz hramova u Abidu i Beni Hasanu. S Novim kraljevstvom pojavio se i naslov Amonove svećenice koji će posebice biti važan u Trećem međurazdoblju.⁹⁵ Tako su s Novim kraljevstvom svećenice degradirane na hramske pjevačice koje prate svećenike tijekom obreda u hramovima, a samo su one višeg ranga mogle ići u svetište. Prikazi iz ovog vremena uključuju hramske pjevačice koje sviraju sistrum ili *menat*, ogrlicu od perli koja je proizvodila zvuk kada ju se treslo, i tako zabavljaju božanstva. Najčešće su bile pjevačice bogova Amona ili Ozirisa.⁹⁶ Od Novog kraljevstva nadalje pjevačice su najčešće bile iz tebanske elite. Bile su organizirane u file i mijenjale su se

⁹¹ Graves-Brown 2010, 25.

⁹² Ibid., 26.

⁹³ Ibid., 86.

⁹⁴ Lesko 2002

⁹⁵ Ibid.; Graves-Brown 2010, 27 – 28.

⁹⁶ Teeter 2011, 27 – 28.

rotacijom po grupama. Svaka skupina je imala nadzornika, a od Trećeg međurazdoblja su ih nadzirale velike Amonove svećenice.⁹⁷

Najpoznatije su bile svećenice božice Hator. To su većinom bile žene iz viših staleža, a u Starom kraljevstvu su čak i kraljeve kćeri i supruge imale taj naslov. Nema puno podataka o njihovoj ulozi u kultu, no kako se Hator povezivalo s glazbom i plesom, jedna je pretpostavka bila da su i njezine svećenice plesale i svirale, no to su uglavnom bile iznimke.⁹⁸ Iz Starog kraljevstva su još poznati prikazi žena koje su imitirale Hator: nosile su lavlje maske, ogledala i zvrčke s kojima su igrale „Hatorinu igru plesa“. Također se uz nju vežu sistrum i *menat*, ogrlica koju su često koristile i Amonove svećenice. Sistrum i *menat* su najčešće bile ukrašene s Hatorinom glavom.⁹⁹ Svećenice su većinom bile žene, ali njima nadređeni najčešće je bio muškarac. Već od Starog kraljevstva postoje prikazi Hatorinih plesačica koje su, primjerice, plesale na sprovodima. Naslov Hatorine svećenice se održao do kraja Srednjeg kraljevstva kada je skoro pa nestao. U Novom kraljevstvu se pojavljuje samo ponekad, npr. imala ju je Meritamun, kći Ramzesa II., no izgubila je svoje prvotno značenje svećenice božice. Osim Hatorinih svećenica poznate su još svećenice drugih božanstava, većinom ženskih, primjerice božice Neit, božice Paht, itd. Mogle su biti i svećenice muških božanstava poput Tota, Mina ili Ptaha, ali to je ipak bio rjeđi slučaj.¹⁰⁰

3.1.1. Žene u Amonovom kultu

Naslov Amonove svećenice pojavio se već u Srednjem kraljevstvu na skulpturama dviju žena, kojim nije poznato mjesto pronalaska. Na tim su skulpturama njihova imena: Iy-meret-nebes i Neferu. Nazivaju se i božanskim suprugama. Skulptura Iy-meret-nebes nalazi se u Leidenu, a potječe vjerojatno iz Tebe kao ostatak zbirke s kojom je došla u Leiden. Ime božanstva čije su svećenice bile ne piše, no Gitton je pretpostavio da se radi o Amonu jer se naslov božanske supruge koristio za Amonove i Minove svećenice. O drugoj skulpturi, tj. samo postolju se još manje zna jer nema nije sačuvana niti njegova fotografija niti prijepis natpisa. Samo je poznato ime i naslov žene, Neferu.¹⁰¹ Ipak se uzima da je naslov velike Amonove svećenice nastao početkom Novog kraljevstva za što je posebice bitan izvor Ahmosisova stela posvojenja. Na njoj je zabilježeno što su sve Amonove svećenice dobile početkom Novog kraljevstva što se prenosilo sve do posljednje svećenice. S naslovom

⁹⁷ Graves-Brown 2010, 91.

⁹⁸ Ibid., 25 – 26.

⁹⁹ Ibid., 96 – 97.

¹⁰⁰ Ibid., 86; Lesko 2002

¹⁰¹ Gitton 1984, 5 – 7; Ayad 2009a, 5 – 6.

Amonove svećenice u vezu se stavlja i naslov božanske Amonove štovateljice. Ovaj se naslov također pojavio početkom Novog kraljevstva. To su bile žene višeg statusa, primjerice, kćeri velikog Amonovog svećenika za Hatšepsutine vladavine ili žene s faraonovog dvora kao, primjerice, supruga Tutmozisa III. Njihova domena je bila važno administrativno središte koje je uključivalo poslugu i posjede. Imale su i svoju riznicu i imanja na kojima se proizvodila hrana. Administracijom imanja rukovodio je nadzornik imanja Amonovih svećenica. Naslov božanske Amonove štovateljice tek se od Trećeg međurazdoblja javio uz naslov Amonove svećenice. Tada su ga najčešće imale žene koje su trebale naslijediti glavnu svećenicu. Osim njega je tu bio i naslov Božje ruke koji su imale neke Amonove svećenice. On naglašava njihovu seksualnu ulogu vezanu uz boga stvoritelja koji je prema heliopolskom mitu o postanku svijeta to započeo masturbacijom.¹⁰²

Uz Amonove svećenice veže se i naslov hramske pjevačice. One su često pratile faraona tijekom dnevnih hramskih rituala. Za *sed* svetkovine su najavljujvale faraona, a i svirale su na Svetkovini doline. Osim običnih pjevačica postojale su pjevačice čiji je naslov bio „pjevačice u unutrašnjosti Amonovog hrama“. Javljaju se u Trećem međurazdoblju, od 22. dinastije do 26. dinastije. Njih su vjerojatno nadzirale velike Amonove svećenice.¹⁰³ O tome tko su one bile i koja im je bila uloga u ritualima, mnogo se raspravljalo. Yoyotte je smatrao da su služile Amonove svećenice i bile regrutirane iz svih slojeva društva. Nakon njega je Ritner pretpostavio da su bile dio klera srednjeg ranga i da su izgubile na važnosti nakon što su nestale Amonove svećenice. Teeter je, pak, predložila da su bile pripadnice višeg ranga svećenstva, odmah ispod Amonovih svećenica te su njima i Amonovim štovateljicama pomagale prilikom obavljanja rituala. Birane su iz najviših slojeva društva, a ponekad su to bile i žene iz kraljevske obitelji. Iako je prisutno više teorija o njima, prema poznatim izvorima čini se da su bile važne pripadnice Amonova svećenstva i da su ih uistinu činile žene iz viših slojeva društva. Primjerice, s natpisa iz njihovih grobnica se vidi da su često bile kćeri viših službenika koji su radili za Amonove svećenice: pisara i službenika Amonove štovateljice, glavnog nadzornika Amonove svećenice, itd.¹⁰⁴

Kada se istraživalo Amonove svećenice, pisalo se i o njihovom „celibatu“, odnosno, jesu li Amonove svećenice Trećeg međurazdoblja mogle imati djecu ili ne. Svećenice Novog kraljevstva su najčešće bile kraljice koje su rodile više djece pa se njih izostavljalo u priči o

¹⁰² Graves-Brown 2010, 87; Ayad 2009a, 4.

¹⁰³ Graves-Brown 2010, 91 – 92.

¹⁰⁴ Yoyotte 1961, 50, Ritner 1998, 85 i Teeter 1999, 405 u Li 2010, 31 – 33.

„celibatu“. Pisalo se o svećenicama Trećeg međurazdoblja i 26. dinastije. Ova rasprava je započela još krajem 19. stoljeća. Prvi je to spomenuo Adolf Erman 1897. godine kada je pisao o steli Ankhnesneferibre. Također je postavio teoriju da su zbog toga Amonove svećenice posvajale nasljednice. Nakon njega je to postao dio istraživanja Amonovih svećenica i nije se previše raspravljalo.¹⁰⁵ Jedan od glavnih zagovaratelja teorije o „celibatu“ svećenica, nakon Ermana, bio je Jean Yoyotte koji je 1961. održao izlaganje o pjevačicama u Amonovom hramu za koje je zaključio da im nije bilo dozvoljeno udavati se i imati djecu. Pretpostavio je da su ih posvojile njihove prethodnice koje također nisu smjele imati djecu. Kao jedan od dokaza navodi njihove pogrebne natpise na kojima se ne spominju ni muškarci niti djeca, nego samo njihove posvojiteljice i ponekad roditelji. Njihovu je situaciju povezo s Amonovim svećenicama libijske i nubijske dinastije koje su također posvajale svoje nasljednice pa je tako zaključio da su i one i pjevačice bile djevice „udane“ za Amona. Prema njemu je „celibat“ započeo s 21. dinastijom.¹⁰⁶

Nakon njega su se javili autori koji su ga podržali i koji ga nisu podržali. Maatkare Mutemhat, svećenica iz 21. dinastije, se često navodila kao primjer kod istraživača iz obje struje. Tako je Saphinaz-Amal Naguib još 1990. godine pisao da je majmun, čija je mumija bila uz Maatkarinu mumiju, bio zamjena za dijete koje je ili umrlo pri porodu, ili malo poslije poroda. Nije se složio s Yoyotteom da su već od 21. dinastije svećenice bile djevice te je pokušao dokazati da je Maatkare bila udana i trudna. Tražio je oca djeteta, a kandidati su bili njezin otac Pinudjem I. ili njezin brat. Konačno, prema njemu je „celibat“ počeo tek s njezinom nasljednicom Hentaui D koju je ona posvojila, no kako je Maatkare umrla relativno mlada, nije siguran kada je posvojila svoju nasljednicu. S njom bi tako započela tradicija posvajanja nasljednica Amonovih svećenica dok je ona još mogla imati djecu.¹⁰⁷ S Yoyotteom se ne slaže Emily Teeter koja je smatrala da nema pravih dokaza za „celibat“ Amonovih svećenica.¹⁰⁸ Gosselin se pak priklonio drugoj struji koja je za „celibat“ Amonovih svećenica. Smatra kako nema nikakvih dokaza da je Maatkare bila trudna, barem zasada. Ne odbacuje da će se možda u budućnosti detaljnije istraživati mumija i da će se pokazati da je bila trudna, no zasada za to nema nikakvih temelja.¹⁰⁹ Ayad je također pisala o „celibatu“ Amonovih svećenica. Isto je kao primjer navela Maatkare za koju piše da je bila trudna i da je umrla tijekom ili poslije poroda

¹⁰⁵ Teeter 1999, 405.

¹⁰⁶ Yoyotte 1961, 44, 48 – 49.

¹⁰⁷ Naguib 1990, 157 – 158, 160, 173 i 219.

¹⁰⁸ Teeter 1999

¹⁰⁹ Gosselin 2007, 230 – 231.

te time se protivni tvrdnji da su Amonove svećenice Trećeg međurazdoblja bile djevice koje se nisu smjele udavati.¹¹⁰

Prva velika Amonova svećenica bila je Ahmoze Nefertari, Ahmozisova supruga, o čemu svjedoči stela donacije iz Karnaka kojom je Ahmozis svojoj supruzi dao ovaj naslov i posjede uz nju. Tijekom 18. i 19. dinastije naslov se većinom prenosio s jedne faraonove supruge na drugu, uz poneke iznimke poput Neferure. Također, nakon Tutmozisa III. se naslov Amonove svećenice prestao koristiti te se ponovno javlja tek s 19. i 20. dinastijom iako nije imala nikakvu važnu ulogu u religiji. Općenito, nije sigurno koja im je bila uloga u Novom kraljevstvu: poznati su prikazi iz Hatšepsutine Crvene kapele na kojima neka Amonova svećenica štuje bogove, s faraonom ulazi u unutarnje svetište hrama i pali slike kraljevih neprijatelja.¹¹¹

U Trećem međurazdoblju velike su Amonove svećenice bile neudane faraonove kćeri ili kćeri Amonovih svećenika. Od 22. dinastije, točnije od Karomame, imena velikih Amonovih svećenica pisala su se u kartuši imitirajući pisanje faraonovog imena. S libijskom i nubijskom dinastijom faraoni su za Amonove svećenice postavili svoje sestre ili kćeri koje su onda vladale Tebom u njihovo ime. Time su željeli osigurati vlast nad cijelim Gornjim Egiptom i umanjiti moć velikog Amonovog svećenika. Svećenice iz ovih dinastija preuzele su i neke faraonove epitete poput „Gospodarica Gornjeg i Donjeg Egipta“ i dale su sagraditi brojne spomenike u Karnaku i Medinet Habu. Iz prikaza s tih građevina vidi se koje su sve religijske rituale one obavljale te kako su najčešće prikazivane kako same daruju Amona, Mut, Ozirisa i dr. Iz toga se vidi koliku su moć imale u Tebi. Neki od tih rituala su, primjerice, darivanje *maat* božanstvima ili ritual vođenja četiri teleta (oba je inače obavljao faraon).¹¹²

Nakon Nubijske dinastije na vlast je došla Saiska, a Nitokridu, kćer njezinog prvog vladara, Psametika I., posvojila je Šepenvepet II. i tako je ova postala njezina nasljednica. Općenito su za libijske i nubijske dinastije Amonove svećenice posvajale svoje nasljednice pa je tako Šepenvepet I. posvojila Amenirdis I., a ova Šepenvepet II. Tako se naslov prenosio od majke na kćer.¹¹³ Kada je Egipat potpao pod perzijsku vlast posljednja Amonova svećenica bila je Ankhnesneferibre koja je ujedno jedina bila i veliki Amonov svećenik te je tako obavljala i

¹¹⁰ Ayad 2009a, 146.

¹¹¹ Graves-Brown 2010, 87 i 90.

¹¹² Ibid., 88 – 90.

¹¹³ Ibid., 88 – 89.

njegove funkcije. Nakon njezine smrti više se nisu birale nove velike Amonove svećenice.¹¹⁴ Na sačuvanim prikazima možemo vidjeti što su Amonove svećenice nosile: dugu i usku haljinu ponekad vezanu oko struka, a na kosi su nosile ukras u obliku lešinara s ureusom, sa *shwty* perima ili s perima iz sokolova repa, što su nosili Amon i i Min. Nekad su nosile sunčani disk i Hatorinu krunu. U rukama često drže sistrum, *menet* ogrlicu ili bič.¹¹⁵

3.2. Najistaknutije Amonove svećenice

Od početka Novog kraljevstva, kada je zabilježena prva Amonova svećenica, do posljednje iz 26. dinastije, zabilježeno je 29 žena koje su nosile naslov velike Amonove supruge.¹¹⁶ Iz 18. dinastije su to bile: Ahotep I., Ahmoze Nefertari, Meryetamun B, Sitamun A, Sitkamoze, Hatšepsut, Neferura, Merytre Hatšepsut, Sitioh, Tija A, Meryetamun C i Iset. Iz 19. dinastije: Sitre, Mut-tuj, Nefertari Merietmut i Tausret. Iz 20. dinastije su to Iset Ta Hemdjet, Iset E i Titi. Iz Trećeg međurazdoblja su to: Maatkare Mutemhat, Hentau D, Karomama Merietmut, Tashakheper, Šepenvepet I., Amenirdis I., Šepenvepet II., Nitokrida I. Šepenvepet III. i Ankhenesneferibre. One se navode kao Amonove svećenice jer je na njihovim spomenicima ili pogrebnoj opremi uz njihovo ime bio naslov Amonove svećenice, no za većinu nije potvrđeno da su uistinu obavljale svećeničke dužnosti. Primjerice, tijekom 18. i 19. dinastije, osim dolje navedenih žena, većina žena kraljevske obitelji naslijedila je naslov od prethodnice kao dio tradicije, no nije obavljala svećeničke dužnosti. O svećenicama Trećeg međurazdoblja zna se još manje te su ovdje navedene ujedno i one o kojima su sačuvani pisani i materijalni izvori. Najbolje su zabilježene svećenice 23., 25. i 26. dinastije te se njih i najviše analiziralo u literaturi.

U ovom radu će biti analizirano deset Amonovih svećenica: iz Novog kraljevstva Ahmoze Nefertari, Hatšepsut, Neferura i Nefertari, iz Trećeg međurazdoblja Maatkare Mutemhat, Karomama Merietmut, Šepenvepet I., Amenirdis I. i Šepenvepet II. te Nitokrida I. iz 26. dinastije. Ovdje izabrane svećenice su reprezentativni uzorak iz kojeg se može saznati i usporediti položaj i funkcija Amonovih svećenica u Novom kraljevstvu i Trećem međurazdoblju. Može se saznati je li se njihova funkcija promijenila ili nije sve do posljednje svećenice. Kao što je gore navedeno poznato je 29 svećenica, no za neke od njih nije sigurno jesu li uopće bile svećenice niti je sačuvano dovoljno materijala koji bi se mogao analizirati. Također, nije bilo moguće analizirati svih 29 žena koje su imale naslov Amonove svećenice.

¹¹⁴ Ibid., 89.

¹¹⁵ Ibid., 90.

¹¹⁶ Dodson i Hilton 2004.

Stoga je ovdje bio cilj analizirati svećenice o kojima postoje izvori iz kojih se mogu izvući neke zajedničke karakteristike kako bi se moglo reći nešto više o njihovom položaju i funkciji u društvu. Zato je izabrano deset navedenih Amonovih svećenica.

3.2.1. *Novo kraljevstvo*

3.2.1.1. *Ahmoze Nefertari*

Ahmoze Nefertari (oko 1570. – 1506. pr. Kr.) je bila prva koja je imala naslov velike Amonove svećenice. Glavni pisani izvor za nju je Ahmozisova stela donacije (Slika 1 i 2) koja je ujedno bitna i kao izvor za Amonove svećenice općenito. Ahmoze Nefertari je bila kći Sekenenre Taa II. i Ahotep I. te supruga i sestra Ahmozisa I., prvog vladara 18. dinastije. Ahmozisu je rodila barem četvero sinova i petero kćeri, a među ostalima sin joj je bio Amenhotep I. koji je naslijedio oca na prijestolju. Imala je više naslova: kraljeva kći, kraljeva sestra, kraljeva velika supruga i Amonova velika svećenica.¹¹⁷ Od svih ovih naslova na sačuvanim natpisima najčešće je koristila naslov Amonove svećenice.

Kao važni pisani izvor je već spomenuta Ahmozisova stela donacije čiji su fragmenti u više navrata pronađeni u Karnaku.¹¹⁸ Originalno je bila ugrađena u 3. pilon u Karnaku. Sadržaj stele je donacija dobara, posjeda i posluge velikoj Amonovoj svećenici Ahmoze Nefertari koji će se prenositi na njezine nasljednike i koje joj nitko neće imati pravo oduzeti. Iznad natpisa stele nalazi se reljef s Ahmozicom, Ahmoze Nefertari i njihovim najstarijim sinom čiji je identitet bio nepoznat. Gitton je pisao o njemu i identificirao ga kao Ahmozisa, njihovog prvog sina koji je umro mlad. Prema njemu je možda baš zbog njegovog rođenja nastala ova stela.¹¹⁹ Na početku stele je datacija u treći mjesec sezone poplave tijekom Ahmozisove vladavine.¹²⁰ Točna godina je izbrisana, no kada je 1976. godine Michel Gitton pisao o Ahmoze Nefertari pokušao je datirati stelu. Kao polazne točke uzeo je Ahmozicovo ratovanje u Nubiji i poslije vjenčanja s Ahmoze Nefertari, a kao krajnju granicu početak korištenja jednog hijeroglifskog znaka. Zato ju je datirao između 17. i 22. godine Ahmozisove vladavine.¹²¹

¹¹⁷ Graves-Brown 2010, 146.

¹¹⁸ Harari 1959, 139. Prvi fragment je otkrio 1935. godine Hermann Kees koji ga je objavio 1937. godine i analizirao. Nakon njega je 1948. godine Chevrier otkrio drugi važni dio stele i konačno je 1956. godine Labib Habachi otkrio posljednji fragment.

¹¹⁹ Gitton 1976a, 83 – 84.

¹²⁰ Bryan 2005, 3.

¹²¹ Gitton 1976a, 81 – 82.

Mjesto događanja je faraonov dvor u Luksoru pred dvorjanima i Amonovim svećenicima. Na njoj piše kako je Ahmozis kraljici dodijelio naslov drugog proroka Amona što su dosada obnašali isključivo muškarci. U analizama teksta često se pisalo da je to bila osnovna svrha stele. Tako je Kees, koji je otkrio prvi fragment stele, pretpostavio da je Ahmozis darovao Ahmoze Nefertari položaj drugog proroka boga Amona i da je akt bio privatn. Nakon što je Chevrier otkrio drugi fragment, moglo se pročitati više teksta stele te su uslijedile nove analize i prijevodi teksta. Godine 1953. Drioton objavio je prijevod novopronađenog teksta, no nije se upuštao u interpretaciju sadržaja. Stoga nije promijenio Keesovu interpretaciju, odnosno, da je osnovni sadržaj stele darivanje položaja drugog proroka Amona Ahmoze Nefertari, niti se potrudio analizirati financijski dio stele. Njegova je interpretacija bila nedorečena jer nije precizirao je li svota koja se spominje na steli bila plaćena u zamjenu za položaj Amonovog proroka ili je to bila donacija koja je trebala osigurati prihod Ahmoze Nefertari na novom položaju.¹²² Nakon Driotona, Kees je ponovno pisao o steli i promijenio je svoju prijašnju interpretaciju. Analizirajući novi fragment stele predložio je da je kraljica dala položaj drugog Amonovog proroka Ahmozisu, a ne da ga je primila. Kako bi to dokazao pozvao se na tzv. „pravnu stelu“ iz istog perioda i pokušao je dokazati da je Ahmozis primio taj položaj i da ga je on trebao prenijeti na nasljednika.¹²³ Njegova se interpretacija pokazala pogrešnom nakon što je 1956. godine Habachi pronašao posljednji fragment stele.

Nekoliko godina kasnije, 1959., Ibrahim Harari je preveo cijelu stelu i pisao o njoj. Zaključio je da je kraljica primila funkciju koju joj je kralj darovao, a ne obratno kako je pisao Kees.¹²⁴ Bernadette Menu je o steli pisala 1971. godine i pretpostavila isto da je glavni dio stele darivanje naslova drugog Amonovog proroka Ahmoze Nefertari.¹²⁵ Gitton je bio prvi koji je pretpostavio da je svrha stele bilo darivanje Amonove svećenice, a da je Ahmoze naslijedila od nekog člana kraljevske obitelji naslov drugog proroka Amona koji nije sama obnašala, nego ga je vratila Ahmozisu. On je onda postavio nekoga drugog na taj položaj. Prema Gittonu Ahmoze Nefertari možda je tada primila taj naslov, no nije ga zadržala.¹²⁶ Od novijih je interpretacija o steli pisala Bryan 2005. godine. Ona se složila s Gittonom da je svrha stele

¹²² Gitton 1976a, 65 – 66.

¹²³ Ibid., 67.

¹²⁴ Harari 1959, 145 – 146; Gitton 1976a, 67.

¹²⁵ Gitton 1976a, 68.

¹²⁶ Ibid., 86.

bilo financiranje i darivanje institucije Amonove svećenice, a ne naslov drugog Amonovog proroka.¹²⁷

Dalje se na steli spominje dokument *imyt-per* koji je trebao osigurati da naslov Amonove svećenice prijeđe na njezine nasljednice i onda na njihove i tako dovijeka. Nitko im to pravo nije smio osporiti niti im oduzeti dobra koja idu uz naslov.¹²⁸ Tim dokumentom se osiguravao prijenos dobara i posjeda od jedne osobe drugoj te ga se često prevodilo kao oporuku ili dokument za prijenos imovine.¹²⁹ Detaljnije i s pravnog stajališta analizirala ga je Menu 1971. godine, koja se bavila problemom njegova prijevoda i analize. Do njezine su interpretacije autori različito prevodili *imyt-pr*. Ona se odlučila za sljedeću definiciju: *imyt-pr* je skup nepokretnih dobara koja su nezavisna i pridodana funkciji kao dotacija, a klauzula od nasljednika do nasljednika je učinila *imyt-pr* vječnim i nepovredivim te će se on prenositi zajedno s njom. Prema njezinoj podjeli stele na dva dijela drugi dio je kada je nastao *imyt-pr* dokument uz koji su došli predmeti kao dotacija u kojima su trebali uživati Ahmoze Nefertari i njezini nasljednici.¹³⁰ Prema Gittonu preko *imyt-pr*-a se trebalo omogućiti prenošenje naslova Amonove svećenice i svih dobara koja idu uz nju na njezine potomke što je još uvijek prihvaćena interpretacija sadržaja *imyt-pr*-a. Ahmoze je tako bila prva Amonova svećenica iz kraljevske obitelji i od nje se ovaj naslov prenosio samo na faraonove supruge, kćeri ili sestre.¹³¹ Korištenjem *imyt-pr* dokumenta Ahmozis je legalizirao prijenos posjeda i materijalnih dobara Amonovim svećenicama. Njime je spriječio da im kasniji vladari oduzmu posjede sve dok se naslov prenosio na njezine nasljednice.

U nastavku je popis imovine i stvari koje joj je Ahmozis darovao. Najviše se pisalo o spomenutom posjedu Amonovih svećenica. U dokumentima se spominje kao *per hemet-netjer*, odnosno, kuća/imanje Amonove svećenice kojom su upravljali nadzornici. Ahmozisova stela potvrđuje kako su Amonove svećenice postale vlasnice tog imanja i što je ono obuhvaćalo, no ne zna se gdje se ono točno nalazilo. Gitton je pokušao otkriti njegovu lokaciju. Pretpostavio je da je to imanje bilo predviđeno za poljoprivredu, odnosno, da je zemlja koju su dobile trebala služiti za obradu. Imanje se njome trebalo izdržavati, ali to ne znači da je kuća bila u njegovoj neposrednoj blizini. U tekstu ne piše točna lokacija, no Gitton misli da je možda bila

¹²⁷ Bryan 2005, 5.

¹²⁸ Ibid., 3.

¹²⁹ Logan 2000, 49 – 50.

¹³⁰ Menu 1971 u: Gitton 1976a, 67 – 68.

¹³¹ Ibid., 85.

u sjevernom dijelu tebanske nekropole za što navodi više razloga.¹³² Tamo se nalazio hram posvećen Ahmoze Nefertari koji je doduše sada u ruševinama pa je teško datirati kada je izgrađen. Ipak postoje dokumenti u kojima se na tom području spominje kuća Amonove svećenice što je jedino mogao biti posjed koji je dobila Ahmoze Nefertari. On ga smješta blizu nekropole Šeik Abd el-Gurne. Još navodi dokument iz vladavine Ramzesa III., donaciju Amonovom kultu i donaciju skulpture Ramzesa III. Dio donacije se nalazi na polju kuće Amonove štovateljice (u prijašnjim izvorima kuća Amonove svećenice). Određuje gdje se ono nalazi te tako znamo da je istočno i južno od njega bila kuća Amonove svećenice, no opet nema točne lokacije.¹³³ Iako se čini da se za Ahmoze Nefertari nije spominjala kuća Amonovih svećenica, dok je još obavljala tu dužnost postojao je nadglednik kuće Amonovih svećenica Sn-*iw*. Mogao je biti ili osobni nadglednik Ahmoze Nefertari, pa se tako brinuo i za njezine posjede, ili je direktno bio vezan uz posjed Amonovih svećenica. U svakom slučaju znači da je već tada postojao netko tko se brinuo za svećeničine posjede. I nakon što je Ahmoze Nefertari umrla, njezino se ime nastavilo vezati uz kuću Amonovih svećenica. Blizu je bio i njezin pogrebni hram te je Gitton pretpostavio da je on i kuća Amonovih svećenica bila jedna građevina. U početku je imala malo osoblja i svećenica, ali je ipak dalo kraljici određenu ekonomsku i pravnu potporu s kojom je mogla djelovati samostalno.¹³⁴ Osim posjeda, Amonova svećenica je primala i „plaću“. Na steli se spominje vrijednost ureda svećenice koja je bila 600 šenaua.¹³⁵ Time je završio dio teksta s donacijom Amonovoj svećenici.

U drugom dijelu teksta opisan je dolazak Ahmoze Nefertari pred gradsko vijeće Tebe. U tom dijelu se pisalo o prijevodu pojma *nemhet*. Gitton je napisao siromašan, a Harari siročić, s čime se složila Bryan. Prema njoj se na steli to što je ona *nemhet* veže uz njezino siromaštvo. Postala je siročić nakon što je primila naslov Amonove svećenice kada ju je posvojio Amon i udaljio od prave obitelji. Kao *nemhet* bila je ovisna o kraljevoj potpori jer sama nije imala ništa, barem dok joj Ahmozis nije donirao imanje i imovinu.¹³⁶ Na kraju saznajemo da je dokument bio zapečaćen pred Ahmozisom i uz prisutnost svete Amonove lađe što ga je učinilo službenim. Nakon toga je zapisano Amonovo proročanstvo s kojim se ponavlja da joj

¹³² Bryan 2005, 2; Gitton 1984, 32.

¹³³ Gitton 1984, 33 – 34.

¹³⁴ Ibid., 36 – 38.

¹³⁵ Bryan 2005, 4.

¹³⁶ Gitton 1976a, 78; Harari 1959, 147; Bryan 2005, 6.

nitko neće smjeti oduzeti ovdje donirano. Time je ova stela dobila potvrdu od samog božanstva što ju je učinilo neosporivom.¹³⁷

O životu i djelovanju Ahmoze Nefertari kao Amonove svećenice saznaje se preko još nekih izvora za Ahmozisove vladavine te kasnije za vladavine Amenhotepa I. i Tutmozisa I. Sve te izvore je skupio i objavio Michel Gitton (1981). Iz prve polovice Ahmozisove vladavine tu je prikaz iz grobnice Tetikija u Dra Abu el-Nagi s natpisom, dok se na kraj vladavine datiraju dvije stele iz kamenoloma u Masari, natpis iz kamenoloma u Bosri, stela iz Abidosa za podizanje kenotafa Tetišeri te dva spomenika, jedan kameni blok s imenom i kip Ahmoze Nefertari, iz Saija u Nubiji. Na prikazu iz grobnice Tetikija u Dra Abu el-Nagi Ahmoze Nefertari stoji uz pokojnika dok ovaj donosi darove Hator. Uz ime joj stoje svi naslovi pa tako i onaj Amonove svećenice, no tu ne obavlja svećeničku dužnost, nego je više bila potpora pokojniku koji daruje božicu.¹³⁸

U to vrijeme se datira ponovno otvorenje kamenoloma u Masari otkuda potječu dvije stele s natpisom. Na njima su imena Ahmozisa i Ahmoze Nefertari, no što iznenađuje je da ispred njezinog imena stoji puna titulatura. Postavlja se pitanje je li ona možda zaslužna za ponovno otvaranje tih kamenoloma pa je zato napisana njezina puna titulatura za razliku od Ahmozisove. Slično se može reći za kamenolom u Bosri gdje je pronađen natpis na kojem je samo ime Ahmoze Nefertari. To se može uzeti kao još jedna potvrda da je ona nekako pomogla u otvaranju tih kamenoloma čije se kamenje koristilo za izgradnju hramova u Tebi, Abidosu i drugim egipatskim gradovima. Ako se ti natpisi uzmu u obzir, ona je možda zajedno s Ahmozison sudjelovala u izgradnji i obnovi hramova u Egiptu.¹³⁹

Sljedeći važniji spomenik je stela iz Abidosa kojom Ahmozis objavljuje kako će za svoju baku Tetišeri dati podići novu grobnicu i piramidu u Abidosu. Tekst stele je u obliku dijaloga između njega i Ahmoze Nefertari gdje oboje daju ideje kako treba štovati svoje pretke te Ahmozis kao da traži odobrenje od nje za izgradnju nove grobnice za Tetišeri. Iz toga se može shvatiti da je i sama pomagala u njezinoj gradnji što može imati veze s Ahmozisonom donacijom kojom je kraljica kao Amonova svećenica dobila veću samostalnost u djelovanju u kraljevstvu.¹⁴⁰ Spomenik iz Nubije isto bi mogao biti jedan takav dokaz, jer zašto bi joj

¹³⁷ Bryan 2005, 4 i 5.

¹³⁸ Gitton 1981, 11 – 12.

¹³⁹ Ibid., 12 – 13.

¹⁴⁰ Ibid., 13.

Ahmozis dao podići kip na granici s Nubijom ako nije nekako pridonijela, barem potporom iz Tebe, njegovim sukobima s Nubijom.¹⁴¹

Tijekom vladavine Amenhotepa I. Ahmoze Nefertari i dalje je bila Amonova svećenica. O njezinoj ulozi iz tog vremena također svjedoče ostaci kamenih blokova iz Karnaka (Slika 3). Bili su dio građevine koju je sagradio Amenhotep I., a koja je možda bila kapela za Amonovu barku. Na sačuvanim blokovima se nalaze prikazi svećenstva, Amenhotepa I. i Amonove svećenice koja je tada bila Ahmoze Nefertari. Prikazi su identični onima iz kasnije Hatšepsutine Crvene kapele. Na njima se svećenici pročišćuju prije ulaska u hram i onda ulaze u hram što su bila dva bitna rituala prije specifičnih svečanosti koje su se obavljale u hramu. Unutar hrama su prikazani kako donose božanstvu obrok i izvode razne „magične“ rituale u kojima su Amonove svećenice obavljale glavnu ulogu. Prikazana je zajedno s ostalim svećenicama i svećenicima, no uvijek malo dalje od njih, odvojena od njih dok obavlja određene rituale. Odjevena je u dugu pripijenu haljinu na naramenice koja se spušta do gležnjeva s kratkom kosom. Prikazani rituali i posebna odjeća su dokaz kako je Amonova svećenica već na početku Novog kraljevstva obavljala svoju svećeničku ulogu. To nije bio samo naslov, nego je uistinu imala vjersku ulogu u kraljevstvu. Na tim prikazima iz vladavine Amenhotepa I. to je bila Ahmoze Nefertari.¹⁴²

Ahmoze Nefertari vjerojatno je umrla u prvim godinama vladavine Tutmozisa I. jer još postoje pisani dokazi da je obavljala dužnost Amonove svećenice na početku njegove vladavine. To su primjerci njegove krunidbene stele koji su postavljeni na više lokacija u Nubiji: Buhen, Kuban i Asuan. Na njoj se, nakon Tutmozisove supruge i kraljice Ahmez, spominje Ahmoze Nefertari, što znači da je još bila živa na početku njegove vladavine i da je dalje bila važna ličnost u kraljevstvu. Sljedeći izvor je njezina kolosalna skulptura koju je dao postumno podići Tutmozis I. Točna godina kada je umrla se ne zna, ali vjerojatno je to bilo već negdje na početku Tutmozisove vladavine.¹⁴³

Ahmoze Nefertari je vjerojatno pokopana u grobnici koju je podigao Amenhotep I. u Dra Abu el-Nagi, no nije pronađena. Njezina je mumija pronađena u Deir el-Bahriju gdje su skrivene i druge kraljevske mumije krajem Novog kraljevstva zbog čestih pljački grobnica. Nakon smrti su ona i Amenhotep I. bili deificirani te je njihov kult bio popularan u Deir el-Medini tijekom

¹⁴¹ Ibid., 14.

¹⁴² Ibid., 15 – 16; Gitton 1984, 39 – 40.

¹⁴³ Gitton 1981, 20 – 21.

većine Novog kraljevstva.¹⁴⁴ Nju je na poziciji velike Amonove svećenice naslijedila Hatšepsut.

3.2.1.2. *Hatšepsut*

Hatšepsut je bila kći Tutmozisa I. i Ahmoze, sestra i supruga Tutmozisa II. i kasnije regentica i vladarica u ime Tutmozisa III. Poznata je po tome što je vladala Egiptom uz Tutmozisa III. oko petnaest godina, od oko 1473. do oko 1458. godine pr. Kr. Prije nego što je postala vladarica bila je, među ostalim, i velika Amonova svećenica što je isticala više nego svoje ostale naslove.¹⁴⁵ Prije nje je naslov Amonove svećenice možda imala kći Ahmoze Nefertari, Meritamun, o čemu postoje podvojena mišljenja. Primjerice, Gitton je pisao o nekoliko mogućih Amonovih svećenica koje su djelovale kronološki između Ahmoze Nefertari i Hatšepsut, no samo je za Meritamun naveo da je možda naslijedila od majke taj naslov i obnašala dužnost svećenice za Tutmozisa I. Osim njega kao nasljednicu su je spomenuli Gay Robins, Aidan Dodson i Carolyn Graves-Brown.¹⁴⁶ Dokaz za to je što za vladavine Tutmozisa I. nema izvora na kojem se Hatšepsut naziva Amonovom svećenicom. Nalazimo ga tek za vladavine Tutmozisa II. i Tutmozisa III.¹⁴⁷

Tijekom vladavine Tutmozisa II., osim naslova Amonove svećenice, imala je sve uobičajne kraljičine naslove: kraljeva kći, kraljeva sestra i velika kraljeva supruga. Iz tog vremena potječu brojne votivne vaze i njezin pogrebni materijal na kojem se najviše pojavljuje upravo naslov Amonove svećenice. Iz Karnaka su još kameni blokovi na kojima Hatšepsut kao kraljica daruje božanstva. Na njima se ona naziva Amonova svećenica ili u jednom slučaju božja ruka, što je opet naslov koji su imale neke Amonove svećenice. Uz nju se na prikazima javlja Neferura, a na jednom ispred Neferure je vjerojatno Tutmozis II. pa se i zbog toga i zato što se nigdje ne spominje Tutmozis III. to datiralo za njegove vladavine.¹⁴⁸ Na početku vladavine Tutmozisa III. još se uvijek nazivala Amonovom svećenicom. Jedan od pisanih izvora za to je Inenijeva biografija u kojoj piše o krunidbi Tutmozisa III. i spominje Hatšepsut kao suvladaricu. Tada se naziva Amonovom svećenicom. Još je tu natpis iz hrama u Semni, kojim želi učvrstiti svoju političku vlast u kraljevstvu, prije nego što se proglasila vladarem, jer se na njemu još uvijek naziva Amonovom svećenicom i velikom kraljevom suprugom. Sve

¹⁴⁴ Graves-Brown 2010, 146 – 147.

¹⁴⁵ Ibid., 147.

¹⁴⁶ Gitton 1984, 44 – 58 (poglavlje o neposrednim nasljednicama Ahmoze Nefertari) i 59 – 61 (o Meritamun); Robins 1993, 150; Dodson i Hilton 2004, 129; Graves-Brown 2010, 87.

¹⁴⁷ Gitton 1984, 62.

¹⁴⁸ Ibid., 62 – 63.

dok se nije proglasila vladaricom u sedmoj godini Tutmozisove vladavine naslov koji se najčešće spominjao uz njezino ime bio je onaj Amonove svećenice, no osim toga se ne zna više o njezinim dužnostima.¹⁴⁹

Iako nemamo izvore preko kojih bismo saznali koja je bila njezina vjerska uloga, niti je li sudjelovala u hramskim ritualima, iz perioda njezine vladavine su preostali ostaci Crvene kapele u Karnaku (Slika 4) na kojoj je prikazana Amonova svećenica.¹⁵⁰ Dala ju je sagraditi u 17. godini vladavine na mjestu prijašnje kapele Amenhotepa I. i Tutmozisa I. U njoj se čuvala Amonova barka koja je putovala na zapadnu obalu Tebe za Opet svetkovine. Nakon Hatšepsutine smrti Tutmozis III. je prvo nastavio ukrašavanje svetišta, no pred kraj vladavine ju je dao uništiti. Kamen iz kapele iskorišten je za gradnju u Amonovom kompleksu u Karnaku pa je zato ostao sačuvan. Tutmozis III. je na ovom mjestu sagradio svoju kapelu, a u 4. stoljeću pr. Kr. novu je kapelu sagradio Filip III. Arhidej.¹⁵¹ Na većini prikaza u kapeli Hatšepsut već je prikazana kao vladarica Egipta sa svom titulaturom koja ide uz taj naslov. Samo na jednoj sceni je nazivaju božanskom Amonovom štovateljicom. Na toj sceni stoji ispred Amona i moli se. Odjevena je drukčije od Ahmoze Nefertari, poput faraona s *nemesom* na glavi. Ruke su joj uz tijelo s dlanovima okrenutima prema tlu. Iznad prikaza piše njezino ime, a ispred nje naslov božanske štovateljice. Drugo mjesto gdje se spominje kao Amonova svećenica je, tzv. Povijesni natpis, na kojem je opisana njezina krunidba te kako je od Amonove svećenice postala egipatska vladarica. Ne zna se kada je ovaj tekst nastao jer ako je istovremen sa izgradnjom kapele onda je to bilo puno kasnije za njezine vladavine iako je odmah nakon krunidbe odbacila sve kraljičine naslove pa tako i onaj Amonove svećenice.¹⁵² Amonova svećenica prikazana u kapeli nije imenovana pa je teško znati tko je ona bila, ali većina autora se slaže da vjerojatno nije Hatšepsut pa će se o njoj pisati u poglavlju o Neferuri jer se često navodi da je to možda ona.

Hatšepsut je koristila naslov Amonove svećenice više od ijedne druge, no iz dostupnih izvora se ne može reći je li obavljala ulogu svećenice kao što je to činila Ahmoze Nefertari.

¹⁴⁹ Ibid., 63 – 64.

¹⁵⁰ O njoj su opširno pisali Pierre Lacau i Henri Chevrier koji su 1977. godine objavili reljefe i natpise iz kapele i probali rekonstruirati njezin izgled. Dijelove ove kapele je već 1899. godine otkrio Georges Legrain, a posljednji kameni blok otkriven je 1947. godine. Kamene blokove su istraživači numerirali kako bi je kasnije mogli rekonstruirati. Rekonstrukciju je vodio *Centre Franco-Égyptien d'Étude des Temples de Karnak* pod François Larchéom 1997. godine. (Lacau i Chevrier 1977; Gillen 2005, 1)

¹⁵¹ Lacau i Chevrier 1977, 23, 26 – 28.

¹⁵² Lacau i Chevrier 1977, 50, 101 (prijevod teksta) i 117 (prijevod).

3.2.1.3. *Neferure/Neferura*

Neferura je bila kći Tutmozisa II. i Hatšepsut koja je nakon majčine krunidbe za vladara Egipta preuzela ulogu Amonove svećenice. Prije Hatšepsutine vladavine se ne pojavljuje na spomenicima, no nakon toga je često prikazana uz majku koja kao faraon daruje božanstva. Tada ima naslov kraljice, poput gospodarica zemlje i vladarica Gornjeg i Donjeg Egipta te Amonova svećenica. Također je jedna od rijetkih princeza koja je prikazana kako nosi ureus. Kako je Hatšepsut postala vladaricom, trebala joj je žena koja će ju pratiti u nekim ritualima darivanja božanstava pa je ta uloga prešla na njezinu kćer.¹⁵³ Osim s majkom poznate su skulpture na kojima je prikazana sa Senenmutom, Hatšepsutinim savjetnikom te s drugim službenicima koji su bili povezani s njom, poput Senmena, Minhotepa i Ahmez Pennekhbeta. Sačuvani su i skarabeji s njezinim imenom na kojima uz naslov kraljeve kćeri i sestre koristi naslov Amonove svećenice. Još jedan važan izvor za nju kao kraljicu i svećenicu je stela iz Serabit el Khadima. Na kosi nosi krunu s dva pera i sa simbolom sokola, što je bila insignija kraljica. Na toj steli ona i Senenmut daruju Hator.¹⁵⁴

Neferura je možda kao Amonova svećenica u prije spomenutoj Crvenoj kapeli, no nije moguće dokazati jer ne piše njezino ime. Ti su prikazi identični onima iz vremena Amenhotepa I. na kojima je svećeničke dužnosti obavljala Ahmoze Nefertari. Nalaze se u svetištu kapele. Na njima je prvo prikazana Amonova svećenica kako se sa svećenicima pročišćava u bazenu prije ulaska u hram. Konkretno umaču stopala u bazen vode jer su u hram ulazili bosu. Osim stopala posebno se pralo cijelo tijelo, posebice onih koji su ulazili u hram. Scena je prikazana na dva registra. Svećenica je odjevena na ovom i kasnijim prikazima u odjeći karakterističnoj za Amonove svećenice: usku haljinu na naramenice s remenom s dvije kopče, čiji završeci padaju ispod njezinog struka. Kosa joj je skupljena i čvrsto vezana vrpcom. Iza nje slijedi sedam svećenika, tri na istom prikazu i još četvorica na sljedećem registru. Nakon pročišćenja je scena ulaska u hram s Hatšepsut koja daruje Amon-Mina.¹⁵⁵ Između te scene i scene paljenja znakovlja prikazani su Amonova svećenica, dva svećenika, jedna svećenica i Tot. Nepoznato je što je točno prikazano, no vjerojatno ih Tot vodi prema glavnoj dvorani hrama gdje će paliti kultni plamen.¹⁵⁶ Na dva registra, podijeljena na četiri scene, prikazana je Amonova svećenica kako izvodi ritual paljenja znakovlja egipatskih neprijatelja (Slika 5). Odjevena je u ranije opisanu haljinu i stoji nasuprot svećenika s

¹⁵³ Robins 1983, 75; Tyldesley 2006, 98.

¹⁵⁴ Gitton 1984, 67 i 69; Robins 1983, 76.

¹⁵⁵ Lacau i Chevrier 1977, 330 – 331 i 332 – 334.

¹⁵⁶ Ibid., 319 – 320.

naslovom Božjeg oca. Svećenik je prikazan kako je zakoraknuo prema njoj dok ona stoji mirno. Uz nju su naslovi Amonove svećenice i božje ruke. Oboje u rukama drže baklje koje su ispružili jedan prema drugome. Uza scenu je tekst koji je opisuje: svećenik je primio baklju koju je predao Amonovoj svećenici. To se vidi i iz prikaza jer se baklje skoro dodiruju, što ostavlja dojam da joj je on zapalio baklju svojom. Sljedeća scena je lošije sačuvana, a nastavak je prethodno opisane. Amonova svećenica spustila je baklju kako bi zapalila plamenik čiji prikaz nije sačuvan, nego se nastavak scene zaključuje iz popratnog teksta. Na trećoj sceni su opet zajedno svećenik i Amonova svećenica. Scena je identična prvoj, samo ovdje u rukama drže lepeze sa slikom zarobljenog neprijatelja koji kleči s rukama vezanim iza leđa. Lepeza je vjerojatno bila napravljena od *dom* palme te je trebala simbolizirati kosu neprijatelja. Posljednja scena završni je dio rituala: spaljivanje slike egipatskih neprijatelja. To je bio magični ritual kojim se trebalo uništiti sve egipatske neprijatelje. Taj je ritual bio važan u Egiptu i vjerovalo se da se spaljivanjem slike neprijatelja on uništio i fizički, jer je spaljivanje bila najgora smrtna kazna. Ritual se prema sačuvanom natpisu odvijao u dvorištu ispred hrama. Amonova svećenica ovdje izvodi ritual važan za očuvanje mira u kraljevstvu i za uništenje njegovih neprijatelja.¹⁵⁷

Amonova svećenica prikazana je još kako s tri svećenika s naslovom božjeg oca, s *henuty* svećenikom, s dvije *henutet* svećenice i s muškarcem koji se naziva „svo stanovništvo“, dočekuje Eneadu i vladare koji se okreću prema Amonu i unutrašnjosti hrama. Svećenica nosi istu haljinu kao na prijašnjim scenama. Obavljaju dvije radnje: obožavanje i klicanje bogovima. Ta ceremonija vjerojatno potječe još iz Srednjeg kraljevstva, a poznata je još i iz vremena Amenhotepa I. kada je to obavljala Ahmoze Nefertari. Amonova svećenica u svim scenama vodi procesiju svećenika.¹⁵⁸ Iz tih scena vidimo da je Amonova svećenica ulazila u svetište hrama i sudjelovala u ritualima s faraonom i s drugim svećenicima. Štoviše, bila je glavni izvođač rituala spaljivanja prikaza egipatskih neprijatelja, jednog od važnijih magičnih rituala u Egiptu. Lacau i Chevrier nisu pokušali identificirati Amonovu svećenicu, ali su pretpostavili da to nije Hatšepsut jer je na zidovima iste kapele prikazana kako se odriče naslova Amonove svećenice tijekom krunidbe. Istaknuli su da je neka druga svećenica obavila dužnost Amonove. Gitton također nije bio siguran oko njezinog identiteta pa je napisao da bi mogla biti Neferura, ali i neka druga svećenica, jer je možda Neferura već bila mrtva krajem Hatšepsutine vladavine kada je ta kapela sagrađena. Robins je isto pisala o scenama iz Crvene

¹⁵⁷ Ibid., 317 – 322; Ayad 2009a, 91 – 96.

¹⁵⁸ Lacau i Chevrier 1977, 327 – 328.

kapele i Amonovoj svećenici prikazanoj na njima te je pretpostavila da je to možda Neferura, ili možda i neka druga svećenica koja je umjesto nje izvodila te rituale.¹⁵⁹ Pitanje njezinog identiteta i dalje ostaje otvoreno.

Uz pitanje identiteta Amonove svećenice iz Crvene kapele veže se pitanje datacije Neferurine smrti i njezine nasljednice. Gitton je tako naveo nekoliko teorija o njezinoj smrti: da je umrla krajem majčine vladavine, da je umrla prije kraja majčine vladavine ili da je umrla za Tutmozisove vladavine. Posljednju pretpostavku iznio je Claude Vandersleyen 1971. godine. On je tvrdio da je Neferura još bila živa za vladavine Tutmozisa III. te da je bila udana za njega. Kao dokaz navodi stelu Tutmozisa III. iz muzeja u Kairu na kojoj je izbrisano ime jedne kraljice i napisano ime druge. Gitton je pak tvrdio da se izbrisano ime ne može pročitati te se zato ne slaže s Vandersleyenom i datira njezinu smrt prije kraja Hatšepsutine vladavine.¹⁶⁰ Robins, pak, uzima za mogućnost da je Neferura bila Tutmozisova supruga i da je njezino ime pisalo na steli, a onda su ga zamijenili imenom Sitioh. Kao razlog navodi da je napisan naslov Amonove svećenice koji Sitioh nije imala pa je to jedino mogla biti Neferura.¹⁶¹ U novije vrijeme nastavilo se pisati o Neferurinoj smrti koja se datira sve kasnije u Tutmozisovoj vladavini. Istu stelu je analizirao Peter A. Piccione 2003. godine, koji se slaže s Vandersleyenom da je na steli prije pisalo Neferurino ime preko kojega su kasnije uklesali Sitiohino ime. Njegov razlog je isti kao kod Robins: Sitioh nikada nije bila Amonova svećenica, a kako na steli ispred kraljičinog imena piše Amonova svećenica, to je jedino mogla biti Neferura. Odbacuje mogućnost da su to možda bile Merytre-Hatšepsut ili Meritamun jer uklesani hijeroglifi ne odgovaraju njihovim imenima. Tako je i on zaključio da je Neferura umrla kasnije nego što se prije mislilo, odnosno, bila je još živa za 23. ili 24. godine vladavine Tutmozisa III. kada se datira ta stela.¹⁶²

Ako je Neferura umrla ranije kao što neki autori misle, postavlja se pitanje Amonove svećenice koja ju je naslijedila, jer se tek za samostalne vladavine Tutmozisa III. pojavila sljedeća. Ako je, pak, ona poživjela nakon majčine smrti i obnašala dužnost Amonove svećenice i Tutmozisove kraljice do 23. ili 24. godine njegove vladavine, onda nestaje praznina između nje i njezinih mogućih nasljednica, Merytre-Hatšepsut i Meritamun.

¹⁵⁹ Lacau i Chevrier 1977, 317; Gitton 1984, 66; Robins 1993, 151.

¹⁶⁰ Vandersleyen 1971 u Gitton 1984, 69 – 72.

¹⁶¹ Robins 1983, 76.

¹⁶² Piccione 2003, 91 – 94.

3.2.1.4. Nefertari

Nefertari je bila jedna od glavnih supruga Ramzesa II., faraona 19. dinastije. Ne zna se ništa o njezinu životu prije udaje za Ramzesa osim da nije bila kraljevskog podrijetla. Rodila je Ramzesovog prvog sina još dok je Seti I. bio faraon. Kasnije je rodila još nekoliko sinova i kćeri, među ostalim Baketmut, Merytamun i Nebettawi koje će kasnije postati Ramzesove kraljice. Za razliku od prijašnjih Amonovih svećenica, Nefertari nije bila previše aktivna niti kao vladarica, niti kao svećenica iako se pojavljuje na spomenicima s Ramzesom. Primjerice, u prvoj godini njegove vladavine sudjelovala je u imenovanju novog Amonovog proroka što je i on dao zabilježiti u svojoj grobnici. Kasnije se njezino ime javlja na pilonu u Luksoru, no nakon toga se ne spominje do razmjene poruka sa suprugom Hatušilija III., Paduhepom. Zsigurno je najpoznatiji njezin spomenik mali hram u Abu Simbelu. Ramzes ga je dao sagraditi za Nefertari pored svojeg većeg hrama u kojem se ona također javlja s djecom. Nefertari je vjerojatno umrla u 24. godini Ramzesove vladavine, oko 1255. godine pr. Kr. Bila je sahranjena u Dolini kraljica u Tebi, u grobnici QV66.¹⁶³

O njezinoj službi u Amonovom kultu ne zna se mnogo. Neki raniji autori poput Sander-Hansena (1940.) ni ne ubrajaju je među Amonove svećenice, no imala je taj naslov. Luc Gosselin je pisao o Amonovim svećenicama od 19. do 21. dinastije i posvetio je kratko poglavlje i Nefertari. Naslov Amonove svećenice se uz njezino ime javlja u grobnici na dva mjesta: na sjevernom zidu pretkomore i u sobi sa sarkofagom. Osim tu, pronađeni su skarabeji na kojima također uz njezino ime stoji naslov Amonove svećenice, no prema Gosselinu to se može odnositi i na Ahmoze Nefertari, jer uz ime ne stoji epitet Merytenmout koji se nalazi na drugim skarabejima. Zbog toga je možda to samo skraćeno ime Ahmoze Nefertari.¹⁶⁴ Ona je možda sudjelovala u kulturnim radnjima s Ramzesom pa je tako u svetištu iz Gebel el Silsila prikazana kako daruje božanstva. Uz ime joj stoji naslov gospodarice dviju zemalja, što je inače bio faraonov naslov. Taj su ritual inače obavljali faraoni ili svećenici, a ovdje to čini Nefertari. Možda je ipak imala neku vjersku ulogu koja nam je nepoznata.¹⁶⁵ Gosselin iznosi dvije pretpostavke o tome zašto se Nefertari naziva Amonovom svećenicom samo u grobnici. Prva je da je to postala tek nakon smrti prethodnice Tuje u 22. godini Ramzesove vladavine ili malo ranije, što bi značilo da nije dugo obnašala njezine dužnosti ako se uzme da je umrla oko 24. godine Ramzesove vladavine ili malo kasnije. Drugo je pitanje koja je važnost tog naslova

¹⁶³ Tyldesley 2006, 145 – 146; McDonald 1996, 19 – 20.

¹⁶⁴ Gosselin 2007, 99 – 100.

¹⁶⁵ McDonald 1996, 16.

ako se samo nalazi u njezinoj grobnici. Sigurno je bio važniji od toga jer su ga upravo Ramesidi ponovno vratili u upotrebu nakon što je nestao u 18. dinastiji. Možda je uistinu kasno naslijedila naslov pa se zato samo u grobnici javlja, ali možda je obavljala dužnosti Amonove svećenice bez naslova. Kao primjer navodi da je sudjelovala u svečanostima boga Mina, iako nije imala naslov njegove svećenice. Konačno, ostale Amonove svećenice iz 19. dinastije također veoma rijetko imaju napisan taj naslov uz ime pa je možda to samo karakteristika tog perioda. Ne zna se tko je bila njezina neposredna nasljednica jer se ne spominje nijedna Amonova svećenica nakon njezine smrti sve do Tausret.¹⁶⁶

3.2.2. Treće međurazdoblje

3.2.2.1. Maatkare Mutemhat

Maatkare Mutemhat je bila Amonova svećenica za 21. dinastije i ujedno je prva poznata i sigurno potvrđena Amonova svećenica Trećeg međurazdoblja. Vjerojatno je bila kći Pinudjema I. i Hentauije A, iako je Gosselin naveo još teoriju da joj je otac bio Psusennes I. Na to se, pak, nadovezuje pitanje njezine majke Hentaui koja je bila majka Psusennesa i Pinudjemova supruga te možda kći prethodnog vladara Smendesa. Ipak tako i dalje ostaje otvoreno pitanje njezinog očinstva te u razjašnjenju toga pomažu izvori iz tog vremena.¹⁶⁷

Maatkare se prvi put pojavljuje kao Amonova svećenica na reljefu iz Luksora. Na njemu se nalaze Pinudjem I., Maatkare, Hentaui i Moutnedjmet koji prinose tamjan Amonu, Minu, Mut i Khonsu. Maatkare stoji iza Pinudjema, a iza nje su druge dvije žene koje sviraju sistrum. Ondje je Maatkare još prikazana kao djevojčica, no uz ime joj već stoji naslov Amonove svećenice i naslov gospodarice dviju zemalja koji je inače bio rezerviran za kraljice. Ujedno se naziva Pinudjemovom kćeri kao i ostale dvije žene.¹⁶⁸ Pojavljuje se i na tri scene kod pilona u Khonsuovom hramu u Karnaku. Na prvoj sceni (Slika 6) je prikazana kao odrasla žena kako svira sistrum i donosi darove tebanskim božanstvima, odnosno kako obavlja svećeničke dužnosti. Nosi periku s ureusom na čijem su vrhu dvije zmijske i ptica grabljivica. Svećenice opisane prije nje nisu nosile takve ukrase na kosi: i Ahmoze Nefertari i svećenica iz Crvene kapele nosile su periku bez dodatnih obilježja i kratke kose. Sljedeća scena, najranija od tri, prikazuje Pinudjema I. kako donosi darove tebanskoj trijadi. Maatkare je između Mut i Khonsua i svira sistrum za božanstva. Tu se naziva božanskom Amonovom štovateljicom i

¹⁶⁶ Gosselin 2007, 103 – 104.

¹⁶⁷ Ibid., 215 – 217.

¹⁶⁸ Ibid., 217.

opet je prikazana kao dijete pa se zato i ova scena datira ranije od ostale dvije. Na posljednjoj, odrasla Maatkare svira sistrum ispred božanstava, ovaj put Amona i Khonsua, no uz tu scenu je išao detaljniji opis i razvijenija titulatura. Naziva se Amonovom svećenicom, Amonovom štovateljicom i gospodaricom dviju zemalja pa je tako ona jedina svećenica iz 21. i 22. dinastije koja je koristila istovremeno naslov Amonove štovateljice i velike Amonove svećenice. Dosada su ova dva naslova uvijek bila odvojena, a sada ih je ona povezala i dala upisati u svojoj kartuši. Na istom dijelu pilona se ponovno javlja Maatkare kako svira sistrum i ponavlja se titulatura s prethodnog prikaza.¹⁶⁹ Poznata je još baza Maatkarine skulpture koja se nalazi u Marseilleu. Nju je dao posvetiti neki *Imn*, prorok Horusa i Mina. Na njoj se ona naziva Mutemhat Maatkare. Ona je prva Amonova svećenica koja je u kartuši dala napisati dva imena što su dosada radili samo faraoni. Tako je prethodila svećenicama 23., 25. i 26. dinastije koje su također uzele drugo ime i dale ga upisati u kartušu. Također se od njezina vremena nadalje u imenima Amonovih svećenica javlja ime božice Mut.¹⁷⁰ Ono je bilo i predmet rasprave jer kada su pronašli njezinu mumiju i malu mumiju uz nju, Gaston Maspéro je pretpostavio da je Mutemhat ime „djeteta“ iz manje mumije dok se ona zvala samo Maatkare, no kako su na bazi statue oba imena upisana u jednu kartušu, nema sumnje da su oba njezina.¹⁷¹

Još jedan važan izvor njezin je pogrebni materijal: sarkofag, mumija, manja mumija koja je bila uz nju, pogrebni papirus i šauabtiji. Njezina je mumija otkrivena krajem 19. stoljeća u grobnici TT320 u Deir el-Bahriju, gdje su bile skrivene mumije vladara i njihove obitelji iz Novog kraljevstva. To je, zapravo, bila grobnica Pinudjema II., jednog od vladara Trećeg međurazdoblja.¹⁷² Grobnicu je 1881. godine posjetio asistent Gastona Maspéra, Emile Brugsch, koji je pokupio sve mumije, no nije dokumentirao grobnicu što je predstavljalo problem kasnijim istraživačima. Maspéro je 1889. godine objavio knjigu *Momies Royales* u kojoj je pisao o grobnici prema crtežima i pričanju Brugscha. U toj knjizi je objavio i njezinu mumiju i pogrebni materijal. Skoro stoljeće kasnije, 1998. godine njemačko-ruski tim, pod vodstvom Erharta Graefea i Galine Belove, započeo je restauraciju i ponovno istraživanje grobnice.¹⁷³ Maspéro je tako prvi zabilježio da je pored njezine mumije pronađena manja za

¹⁶⁹ Ibid., 220 – 221; Ayad 2009a, 10.

¹⁷⁰ Gosselin 2007, 222 – 223; Kitchen 1973, 59.

¹⁷¹ Gosselin 2007, 223.

¹⁷² Grobnicu su otkrili braća Abd er Rassul sedamdesetih godina 19. stoljeća i opljačkali ju. Tadašnje vlasti su ih pronašle preko predmeta koje su prodali na crnom tržištu i nakon ispitivanja su saznali za ovu grobnicu.

¹⁷³ Bickerstaffe 2006, 9 i 12.

koju je pretpostavio da je njezino dijete te da je Maatkare umrla pri porodu ili netom nakon.¹⁷⁴ O toj se maloj mumiji nastavilo raspravljati i još uvijek se spominje kada se piše o mogućem celibatu Amonovih svećenica. Sljedeći tko je o njoj pisao bio je Daressy 1890. godine koji je ispravno interpretirao da se ona zvala Maatkare Mutemhat, odnosno da je na sarkofagu ime samo jedne osobe, no njegovu su interpretaciju kasniji istraživači uglavnom zanemarili. Tako se Grafton Elliot Smith 1912. godine poveo za Maspérom i napisao da je Maatkare umrla ubrzo nakon porođaja zajedno s djetetom. Nakon toga je uslijedio niz teorija da je ona bila kažnjena jer je rodila dijete ili da je bila supruga Pinudjema I. pa bi to bilo njegovo dijete. Sve te teorije su konačno opovrgnute 1968. godine kada je rengenom dokazano da to nije mumija djeteta nego malog majmuna, vjerojatno njezinog ljubimca.¹⁷⁵

Maatkare je rano postala Amonova svećenica, još dok je Pinudjem bio veliki Amonov svećenik, a ona bila dijete. Obavljala je svoje svećeničke dužnosti poput sviranja sistruma ispred tebanskih božanstava što su i radile i kasnije Amonove svećenice. Umrla je u prvoj polovici Menhkperreove vladavine, a naslijedila ju je vjerojatno Hentau D.¹⁷⁶

3.2.2.2. *Karomama Merietmut*

Karomama je sljedeća poznatija Amonova svećenica. Živjela je tijekom vladavine 22. dinastije, no osim toga nema puno podataka o njoj. Nepoznate su i Amonove svećenice između nje i posljednje poznate iz 21. dinastije, Hentau D. Najpoznatija je njezina brončana skulptura iz Louvrea (Slika 7) koju je pronašao Jean François Champollion i prvi je objavio.¹⁷⁷ Datira se oko 850. godine pr. Kr. Prikazana je Karomama u hodu, a u ispruženim rukama vjerojatno je držala sistrum. Na kosi je od krune ostao sačuvan samo donji dio s ureusom. Odjevena je u usku haljinu koja se spušta do malo iznad gležnja. Ova odjeća identična je odjeći Amonovih svećenica iz 18. dinastije, osim što one nisu imale ureus. Ipak se može primjetiti neka konstanta u odjeći koju su nosile i prema kojoj ih se moglo prepoznati. Na postolju piše njezino puno ime i titulatura. Ona je prva Amonova svećenica koja je koristila ženski oblik faranove titulature: „Reova kći“ i „gospodarica dijadema“. Još se naziva miljenicom božice Mut i božanskom Amonovom štovateljicom. Na statui piše i ime naručitelja koji je bio rizničar i nadzornik u kući Amonovih svećenica.¹⁷⁸ Iz njezine se

¹⁷⁴ Maspéro 1889a, 577.

¹⁷⁵ Gosselin 2007, 229 – 230.

¹⁷⁶ Gosselin 2007, 236.

¹⁷⁷ U 20. stoljeću se analizirao sastav metala od kojih je napravljena statua i restaurirali su ju.

¹⁷⁸ Lefèvre 2009, 38; Ayad 2009a, 10.

titulature vidi još veća povezanost s Amonom i s njegovim kultom, a to će se nastaviti i za svećenica 23. i 25. dinastije.

Osim prije navedene posvećena joj je još jedna skulptura koja je danas u Berlinu.¹⁷⁹ Originalno je nastala tijekom Novog kraljevstva, no tijekom Trećeg međurazdoblja prvotni su donori izbrisani i posvećena je Karomami. Na njoj je prikazana kako svira sistrume ispred Amona na tronu. Nosi dugačku haljinu koja se širi od struka do stopala. Ima kratku kosu s ureusom, a na kruni na kosi su dvije zmijske i ptica grabljivica. Tako je vjerojatno izledao dio koji nedostaje na skulpturi. Ukras je sličan onom Maatkare, samo je kosa kraća. U tekstu oko njezinog lika spominje se Harsieze koji je kratko vladao Tebom dok je Osorkon II. vladao Egiptom.¹⁸⁰ Prema Kitchenu je to bilo od oko 870. do 860. godine pr. Kr.¹⁸¹ Tako možemo datirati i kada je Karomama bila Amonova svećenica. Ona je na još jednoj steli prikazana s Harsiezeom kako donose darove Amonu, a u Montuovom hramu u Karnaku zajedno s Takelotom II., što znači da je još bila živa za njegove vladavine, obnašajući dužnost Amonove svećenice.¹⁸² Što se tiče njezinih roditelja, Kitchen piše da joj je majka bila vjerojatno neka kraljica čije nam ime nije sačuvano, a da joj je otac bio ili Harsieze ili Osorkon II., no za to nema jasnih dokaza. Osim njega o tome su pisali Gitton i Leclant prema kojima je ona možda bila kći Amonovog proroka Šešonka, sina Osorkona I., i Hentau.¹⁸³

Konačno je istraživače zanimala lokacija njezine grobnice. O mogućoj lokaciji se prvi put pisalo krajem 19. stoljeća kada je 1896. godine James Edward Quibell objavio šauabtije s njezinim imenom koji su pronađeni u Ramezeju. To je bio dokaz da se njezina grobnica nalazi negdje u Ramezeju, no sve do nedavno se nije znalo gdje. Otkrili su je 2014. godine u sjevernom dijelu hrama posvećenog majci Ramzesa II., Tuj. U njoj su pronašli ostatke pogrebnih darova, keramike i dvadeset šauabtija s njezinim imenom.¹⁸⁴

Karomamina nasljednica je možda bila Tashakheper B koja je u svakom slučaju kratko bila Amonova svećenica jer ju je ubrzo naslijedila Šepenvepet I. iz libijske 23. dinastije.

¹⁷⁹ Otkrio ju je 1844. godine Karl Lepsius u Ramezeju.

¹⁸⁰ Lefèvre 2009, 38 – 39.

¹⁸¹ Kitchen 1973, 467 (kronologija vladara 22. i 23. dinastije).

¹⁸² Lefèvre 2009, 40.

¹⁸³ Kitchen 1973, 323; Gitton i Leclant 1977, 804.

¹⁸⁴ Mafto 2014

3.2.2.3. Šepenvepet I.

Šepenvepet I. je bila kći Osorkona III., vladara 23. dinastije, i njegove glavne supruge Karoatjet. Polubrat joj je bio Osorkonov nasljednik Takelot III.¹⁸⁵ Kao Amonovu svećenicu možda ju je postavio Takelot III. nakon što je naslijedio oca na prijestolju, no kako nema nikakvih natpisa o tome, to je i dalje samo pretpostavka. Takelot je, prije nego što je postao faraon, bio veliki Amonov svećenik, ali nakon njega nitko nije naslijedio tu funkciju. Otada su vladari postavljali svoje sestre ili kćeri kao velike Amonove svećenice koje su trebale obavljati sve vjerske dužnosti u Tebi zamijenivši tako velike Amonove svećenike. Jedan od razloga zašto su postavljali neudane žene bliske prijestolju je sigurno bio da učvrste svoju vlast u Tebi. One naime nisu imale potomke koji su mogli ugroziti njihov autoritet. Tu politiku su nastavili i vladari nubijske dinastije. Sa Šepenvepet I. je započeo niz politički moćnih Amonovih svećenica koje su skoro pa samostalno vladale Tebom.¹⁸⁶ Šepenvepet I. je također bila prva Amonova svećenica koja je koristila kraljevsku titulaturu u dvije kartuše: jedne s prijestolnim imenom „ujedinjena s Amonovim srcem“, a druge s njezinim Horusovim imenom „Horus koji djeluje kao Khepri“. To što je u prijestolnom imenu koristila Amonovo opet je karakteristično samo za nju jer su njezine nasljednice koristile ime božice Mut. Ona je bila jedina koja se nazivala vladarom Egipta, odnosno, koristila je mušku titulaturu, a ne onu za kraljice: „vladar dviju zemalja“ i „gospodar dijadema“.¹⁸⁷

O njoj kao Amonovoj svećenici najviše se saznaje s prikaza iz kapele Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku. Osim nje sačuvani su temelji njezine pogrebne kapele u Medinet Habu, u sklopu kompleksa Ramzesa III (Slika 19).¹⁸⁸ Propala je jer je bila građena od ćerpića te je bilo teško odrediti kojoj je Amonovoj svećenici pripadala. Sačuvala se podzemna prostorija kapele gdje se nalazila opljačkana pogrebna komora u kojoj je ostalo nešto dijelova sarkofaga, šauabtija i nakita. Raspored prostorija u toj kapeli je bio sličan susjednoj Amenirdisinoj kapeli pa je zato Hölscher pretpostavio da je ona imala sličan plan kao kapela od Šepenvepet I. Otkrio je još da su kapele bile povezane kao i ostale kapele Amonovih

¹⁸⁵ Kitchen 1973, 352.

¹⁸⁶ Ayad 2009a, 18 – 19.

¹⁸⁷ Török 1997, 148.

¹⁸⁸ Nju je prvi otkrio Eugène Grébaud 1888. godine. Nakon njega istraživao ju je George Daressy 1895. godine. Nakon Daressyja koji je samo površinski očistio kapelu i opisao njezin plan, pedesetih godina 20. stoljeća Medinet Habu je istraživao Uvo Hölscher koji je u petom svesku izdanom 1954. godine pisao o kapelama Amonovih svećenica.

svećenica. Kako je ta kapela bila sagrađena ranije od Amenirdisine i još je bila povezana s njom, zaključio je da je pripadala Šepenvepet I.¹⁸⁹

Kapelu Ozirisa, vladara vječnosti¹⁹⁰, prvotno su dali sagrađiti Osorkon III. i Takelot III. Datira se za njihove zajedničke vladavine, od oko 768. do 764. godine pr. Kr.¹⁹¹ Prikaze s kapele istraživala je i analizirala Mariam Ayad u dva navrata.¹⁹² Važni su jer nam otkrivaju podatke o imenovanju Šepenvepet I. Amonovom svećenicom i o njezinoj ulozi u Amonovom kultu. Tako je ona prikazana kako svira sistrum ispred tri božanstva: Amona, Ra-Horakhtija i Ptaha (Slika 8). Orijeantirana je nalijevo dok su božanstva nadesno, čime se naglašava njihov primat nad svećenicom. Uz prikaz stoji himna koja opisuje o čemu se radi. Šepenvepet je odjevena u dugačku lepršavu haljinu širokog ovratnika s dugim rukavima. Haljinu drži remen vezan oko struka. Ima kratku kosu s bogato ukrašenom krunom. Ta je odjeća identična Karomaminoj i Maatkarinoj. U ruci drži *naos* sistrum kojim zabavlja tri navedena božanstva. Najbliži joj je Amon koji prema njoj pruža ankh i zakoračio je prema Šepenvepet. Iza njega stoji Ra-Horakhti koji također drži u ruci ankh i njime dodiruje Amonovu ruku. Iza se nalazi Ptah koji stoji na postolju. Šepenvepet stoji ispred stola s darovima za božanstva, na njemu je razno voće, povrće i ljekovito bilje. Posvetila se sviranju sistruma za bogove. Iza stola, na samom rubu scene, Osorkon III posvećuje darove božanstvima. Stol tako dijeli scenu na dva dijela: na jednom Amonova svećenica zabavlja bogove sistrumom, a na drugom Osorkon III. priprema darove za njih. Neobično je što je svećenica bliže božanstvima od faraona te je još između njega i bogova stavljen stol koji dijelu scenu. Jedno je objašnjenje da su to možda bile dvije radnje koje su slijedile jedna za drugom ili su istovremeno štovali božanstva pa je samo ovako prikazano. Ipak, činjenica da je Šepenvepet bliže božanstvima od faraona može značiti da je tijekom štovanja bogova bila važnija od njega. Prijašnje Amonove svećenice uvijek su stajale iza faraona, čak i Ahmoze Nefertari koja je bila samostalnija od kasnijih kraljica.¹⁹³ Na još nekoliko scena je prikazana samo Šepenvepet I. kako daruje božanstva ili opet kako svira sistrum ispred Amona, Mut i Khonsua.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Coulon i Laisney 2015, 88; Hölscher 1954, 18 – 20.

¹⁹⁰ Prvi ju je istraživao Georges Legrain 1899. godine. Objavio je natpise, tlocrt i reljefe iz kapele. Nakon njega ju je istraživao Clément Robichon koji je vodio iskopavanja u Karnaku od 1945. do 1949. godine, a rezultate je objavio s Louis A. Christopheom u monografiji *Karnak Nord III*. Istraživao je nubijski dio kapele. Nakon njega ju je istraživao Donald B. Redford sedamdesetih godina 20. stoljeća. Detaljnije je pisao o kapeli iz 23. dinastije iako je ona bila nadograđivana još za nubijske i kasnije saiske dinastije.

¹⁹¹ Legrain 1900, 146; Redford 1973, 16; Coulon, Hallmann i Payraudeau 2018, 275.

¹⁹² Ayad 2009a i Ayad 2009b.

¹⁹³ Ayad 2009a, 36 – 38.

¹⁹⁴ Redford 1973, 21.

Osim scena štovanja ili sviranja pred božanstvima, na fasadi libijske građevine nalaze se dvije neobične scene: na gornjem registru Hator i Semat-Weret doje Šepenvepet I. (Slika 9), a na donjem registru kruni je Amon (Slika 10). Scene u kojima božica doji faraona poznate su još iz Novog kraljevstva, no prikaz žene koju doji Hator tako se rijetko pojavljuje da su ga čak nazvali „ne-egipatskim“. Na sceni dojenja Šepenvepet stoji do puno više božice koja u jednoj ruci drži dojku i diže Šepenvepetinu bradu kako bi ona otvorila usta i primila mlijeko. Božica u drugoj ruci iza Šepenvepetine glave drži ankh. Šepenvepet je odjevena u dugu lepršavu haljinu sa širokim rukavima. Haljina je slična onoj koju nosi kada svira pred božanstvima, samo je duža. Oko struka ima remen. Na kosi joj je ukras s grabljivicom što je inače bio jedan od tipičnih ukrasa koji su nosile Amonove svećenice. Iznad njega je modij s dvije kobre na kojem stoje dva visoka pera. Između njih je sunčani disk, a njih uokviruju Hatorini rogovi. Dvije kobre na modiju nose krune Gornjeg i Donjeg Egipta dok grabljivica nosi atef krunu. Šepenvepet u ruci drži *flagellum*. Primanje mlijeka božice je u Egiptu imalo posebno značenje. Tako postoje prikazi vladara kojeg doji božica tijekom krunidbe ili u pogrebnom ritualu kada doji kralja. To mu omogućava život nakon smrti jer se smatralo da mlijeko ima oživljavajuće moći.

Osim tih scena na vratima i unutar kapele nalazi se nekoliko prikaza neimenovanih božica koje doje Šepenvepet. Na oba prikaza odjevena je u usku haljinu i na glavi nosi pšent. Lijevo od te scene dvije osobe stoje i promatraju. To su Osorkon III. i njegova supruga Karoatjet, Šepenvepetini roditelji. Preko mlijeka Šepenvepet prima božičine moći, što je inače bilo rezervirano samo za faraone.¹⁹⁵ Na donjem registru vrata dvije su paralelne scene s Amonom i Šepenvepet. Amon je okrenut leđima prema vratima i zakoračio je prema Šepenvepet. Jedna ruka mu je iza njezine glave dok drugom dotiče njezino čelo. Prikazom se ostavlja dojam bliskosti, jer Amonova noga prelazi preko Šepenvepetine i zaklanja ju. Šepenvepet je, pak, odjevena u dugačku, višeslojnu i lepršavu haljinu koju je učvrstila oko struka remenom. Ponovno ima kratku kosu s ureusom i ukrasom s pticom grabljivicom. Uz njezinu je kartušu prikazan Amon koji sjedi i pruža ankh prema njoj. Naslov joj je identičan, osim što je na desnim vratnicama nazvana „darom boga (Amona vjerojatno)“ ili „ona koja daje bogu“. Ti naslovi dosada nisu zabilježeni ni uz jednu drugu Amonovu svećenicu.¹⁹⁶

Kako se vidi iz navedenih scena, u kapeli je najčešće prikazivana Šepenvepet I. Odmah kod ulaza u kapelu u scenama je koje su inače bile karakteristične za faraone, a ne za kraljice ili

¹⁹⁵ Ayad 2009a, 125 – 127.

¹⁹⁶ Ibid., 127 – 128.

svećenice. Iz toga se vidi njezina važnost u Tebi u to vrijeme jer, iako su i Osorkon III. i Takelot III. prikazani, na scenama je puno veća važnost pridana Šepenvepet. Zbog toga Ayad misli da je kapela trebala komemorirati postanak Šepenvepet I. velikom Amonovom svećenicom. Ovdje prikazane scene trebale su označiti njezino primanje simbola i moći potrebnih za obavljanje svećeničkih dužnosti. Tako je ona legitimirala sebe kao Amonovu svećenicu.¹⁹⁷

Ta je kapela kasnije nadograđena za Šebitkove vladavine. Šepenvepet je u nadogradnji prikazana kako prima *menat* ogrlicu od Izide s kojom se drži za ruke. Nosi lepršavu i slojevitu haljinu s dugim rukavima i šal prebačen preko ramena. Ima kratku kosu s ureusom i Hatorin disk s dva pera što će nositi i kasnije Amonove svećenice. Uz njih stoji tekst s njihovim imenima i s natpisom da Šepenvepet živi vječno. Pored te scene se nalazi prikaz Šepenvepet kako daje *maat* Amon-Re-u. Bog je zakoračio prema njoj, a ona u ispruženim rukama drži mali kip Maat koji pruža prema njemu. Odjevena je drukčije nego na prikazima iz libijskog vremena, u dugu i usku haljinu, te ima dulju kosu s ukrasom grabljivice i dva visoka pera. Iz natpisa se saznaje tko je prikazan i spominje se Amenirdis jer je ta scena na dodatku iz nubijske vlasti.¹⁹⁸

Na novim prikazima osim nje pojavljuje se njezina nasljednica Amenirdis I. Ayad je je tumačila da se nubijska Amonova svećenica legitimirala preko svoje libijske prethodnice. Zaključila je iz prikaza na nubijskom dodatku da oni nisu izbrisali Šepenvepet niti je Amenirdis preuzela njezine scene za sebe. Jedina je razlika da je Amenirdis sebe dala prikazati kao važniju, a to je autorica zaključila prema tome što se Amenirdis nalazi na desnoj strani vratnica. To znači da je imala primat nad svojom prethodnicom. Autorica dalje zaključuje da je Amenirdis svoj legitimitet uspostavila preko Šepenvepetinog jer je ta kapela trebala potvrditi Šepenvepet I. kao Amonovu svećenicu pa se tako i Amenirdis potvrdila. Veza između njih dvije trebala je omogućiti lak prijelaz s libijske na nubijsku dinastiju.¹⁹⁹

Šepenvepet se na zidovima nubijske kapele nekoliko puta naziva živućom pa je moguće da je još tijekom nadogradnje kapele bila živa što znači da Amenirdis još nije postala Amonovom svećenicom. To pak više ima smisla ako se za Šebitkovu vladavinu uzmu novi datumi oko 714./712. godine pr. Kr., te da je vladar Šabaka bio nakon njega. Zamjena vladavine Šebitka i Šabake je predložena 2013. godine, pa se u znanstvenoj literaturi nije uzimala u obzir vezano

¹⁹⁷ Ibid., 128 – 129.

¹⁹⁸ Ibid., 47 – 48, 62.

¹⁹⁹ Ayad 2009b, 46 – 48.

uz Amonove svećenice. Dalje u tekstu ćemo i dalje uvažavati tradicionalnu dataciju vladara nubijske dinastije.²⁰⁰

Šepenvepet I. je posvojila Amenirdis, Kaštinu kćer, no i dalje je bila Amonova svećenica, sve do smrti, oko 714. godine pr. Kr. nakon čega je tu dužnost preuzela Amenirdis I. To se dogodilo ranije od uobičajenog. Kasnije su Amonove svećenice posvojile nasljednice oko 30 godina nakon vlastite inauguracije, no ovdje to nije bio slučaj vjerojatno zato što je Kašta želio legitimizirati svoju vlast u Gornjem Egiptu pa tako i Tebi. Nubijci su tako nastavili tradiciju libijske dinastije da preko velikih Amonovih svećenica vladaju Tebom.²⁰¹

3.2.2.4. Amenirdis I.

Amenirdis I. je bila kći Kašte i Pematme i sestra Šabake i Pija. Bila je prva Amonova svećenica nubijske dinastije koju je posvojila još tijekom svojeg mandata Šepenvepet I. Njezin mandat se datira od oko 740. do 700. godine pr. Kr. Bila je Amonova svećenica još za vladavine Šebitka, kada je nadograđena prije spomenuta kapela Ozirisa, vladara vječnosti. Vjerojatno je već tada uz nju bila njezina nasljednica Šepenvepet II., najranije od Pijeve vladavine, oko 720. godine pr. Kr.²⁰² Kada se pisalo o postavljanju Amenirdis I. na položaj Amonove svećenice, raspravljalo se je li za to zaslužan njezin otac Kašta ili brat Pij. Za Pija su bili Kitchen (1973), Redford (1986b) i Grimal (1992), a za Kaštu Baer (1973), Morkot (1992), Robins (1993), Török (1997) i Lohwasser (2016). Kašta je vjerojatniji kandidat jer su vladari 25. i 26. dinastije postavljali Amonove svećenice kako bi potvrdili svoj legitimitet kao faraoni na političkoj i vjerskoj razini. Još jedan argument za Kaštu je da su u Egiptu faraoni postavljali kćeri za svećenice pa su i Nubijci nastavili taj običaj kako bi se lakše integrirali u Egiptu.²⁰³ Za razliku od Šepenvepet I., ona se imenom veže uz Mut što će činiti i kasnije svećenice. Izabrala je Mut umjesto Amona jer u Kušu je Mut igrala središnju ulogu u državnom kultu kao ženski pandan Amonu. Također, povezujući se s Mut postala je bliža Amonu kao njegova božanska supruga i izjednačila se s božicom.²⁰⁴ Amenirdis je ujedno prva Amonova svećenica koja je imala sva tri naslova: Amonova svećenica, božanska štovateljica i božja ruka što nije bilo uobičajeno. U Trećem međurazdoblju božanske Amonove štovateljice su najčešće bile nasljednice svećenice pa su onda odbacile taj naslov nakon investiture.

²⁰⁰ Ayad 2009a, 133; Ayad 2016b, 91.

²⁰¹ Datacija prema: Kitchen 1973, 480; Török 1997, 150.

²⁰² Ayad 2009a, 18 i 22 (datumi djelovanja Amonovih svećenica od 23. do 26. dinastije); Török 1997, 164.

²⁰³ Lohwasser 2016, 125 – 126.

²⁰⁴ Lohwasser 2016, 123.

Božjom rukom su se zvale neke prijašnje Amonove svećenice, među ostalima i Ahmoze Nefertari, pa Ayad misli da je uzimajući taj naslov namjerno željela aludirati na nju.²⁰⁵

U vrijeme Amenirdis I. datiraju se nubijska nadogradnja libijske kapele Ozirisa, vladara vječnosti, i njezina pogrebna kapela u Medinet Habu (Slika 19)²⁰⁶. Hölscher koji je istraživao potonju otkrio je da je prije sačuvane kamene kapele postojala kapela sagrađena od ćerpića. Pretpostavio je da ju je dala urušiti Šepenvepet II. kako bi sagrađila novu kamenu kapelu o čemu svjedoči i natpis iz kapele na kojem Šepenvepet II. objavljuje da ju je dala sagrađiti. Kapela je s obje strane imala vrata koja su je povezivala sa susjednim kapelama Šepenvepet I. i Šepenvepet II. Na zidovima kapele se nalaze razni prikazi, poput Šepenvepet II. kako izvodi rituale za Amenirdisin pogrebni kult ili Amenirdis kako prima ili daje darove najčešće Amonu i dr.²⁰⁷ Na fasadi kapele Amenirdis je prikazana kako svira sistrum za Amona i Mut. Odjevena je u dugu i usku haljinu sa širokim ovratnikom, te ima kratku kosu s ureusom na prednjem dijelu i grabljivicom te dva visoka pera što je nosila i Šepenvepet. U rukama drži dva sistruma. Veći dio scene uništen je, no prepoznaje se glavni dio. Uz likove božanstava piše opis scene te tako uz Mut piše da joj daje mnogo *sed* svetkovina.²⁰⁸ Druga je scena kada daruje Amonu vino. Odjevena je jednako kao na prethodnoj sceni. Amon je zakoračio prema njoj, a uz njezinu ispruženu ruku piše da mu ona daruje vino.²⁰⁹

Dok je istraživao kapelu, Hölscher je ispod nje pronašao ostatke starije kapele sagrađene od ćerpića poput susjedne kapele Šepenvepet I. Ona je poslužila kao temelj novoj kapeli.²¹⁰ Ono o čemu se najviše raspravljalo je arhitektura kapele: između vanjskog zida kapele i zida cele nalazi se hodnik. Cela je samostojeća natkrivena građevina unutar kapele. Razni autori pokušali su otkriti otkud Šepenvepet II. ideja za izgradnju takve kapele jer je prva takva u Egiptu. Hölscher je smatrao da je takav oblik postojao prije, i to u Srednjem kraljevstvu u Anibi, samo ju je sada Šepenvepet II. dala ukomponirati u arhitekturu pogrebne kapele.²¹¹ Mariam Ayad je u više navrata pisala o Amenirdisinoj pogrebnoj kapeli pa tako i o njezinoj arhitekturi. Uz Hölschera spominje D. Arnolda koji traži paralele u tebanskim i memfitskim grobnicama Novog kraljevstva. Ne slaže se s njim, nego traži paralele u Starom kraljevstvu: grobnice kod Đoserove piramide i starije grobnice iz Anibe. Razlog je opća tendencija

²⁰⁵ Ayad 2009a, 20.

²⁰⁶ Njezinu je pogrebnu kapelu prvi istraživao George Daressy 1895. godine. On ju je očistio i objavio je natpise. Sljedeći ju je istraživao Uvo Hölscher pedesetih godina 20. stoljeća.

²⁰⁷ Hölscher 1954, 20 i 22.

²⁰⁸ Ayad 2009a, 39 – 40.

²⁰⁹ Ibid., 53.

²¹⁰ Hölscher 1954, 22.

²¹¹ Ibid., 20, 22 – 23.

arhaizacije za nubijske vladavine u Egiptu. Pisala je i o utjecaju na kasnija razdoblja pa je kao primjer navela saiske kraljevske grobnice te ptolemejske i rimske hramove.²¹² Unutar kapele, na unutarnjem zidu vanjske građevine, sačuvani su tekstovi piramida, himne suncu i epizode iz rituala otvaranja usta. Trebali su osigurati oživljavanje i uskrsnuće Amenirdis i njezin put na drugi svijet. Graditelji grobnice rasporedom su tekstova – prvo ide ritual otvaranja usta pa himne suncu i konačno tekstovi piramida – stvorili put za Amenirdis koji ju je vodio kroz grobnicu na sjeverno nebo. Prema Ayadinom istraživanju tekstovi su namjerno odabrani s konkretnim ciljem.²¹³

Nubijska nadogradnja kapele Ozirisa, vladara vječnosti, datira se za Šebitkove vladavine, od 702. do 690. godine pr. Kr. Na sjevernom dijelu starije kapele dodao je sobu i novu fasadu. Na njezinim zidovima prikazana je Amenirdis I. (Slika 11), ali i Šepenvepet I. Amenirdis je kao i njezina prethodnica svirala sistrum ispred Amona što je prikazano na više scena u kapeli. Na sjevernom zidu kapele Amenirdis stoji ispred Amon Re-a. Nosi dugačku i lepršavu slojevituu haljinu s dugim rukavima, te ima dugačku kosu s ureusom i na vrhu grabljivicom i dva visoka pera, što je nosila i Šepenvepet. U rukama je držala dva sistruma iznad kojih piše njezina puna titulatura. Amon prema njoj pruža ankh simbol i pored njega piše što je izgovorio: veseli se kapeli koju je ona sagradila za njega.²¹⁴

U istoj se kapeli nalazi prikaz Amenirdis kako prima od Mut i Amona simbole *sed* svetkovine (Slika 12). Scenu djelomično uokviruje božica Nekhbet koja nosi krunu Gornjeg Egipta dok Mut nosi pšent, krunu Gornjeg i Donjeg Egipta. Nalazi se iznad Amenirdis koja je okrenuta nadesno prema Amonu i Mut. Odjevena je u istu haljinu kao na prije opisanom prikazu, ali sada ima kratku kosu. U ruci drži *naos* sistrum, no ne svira njime. U drugu ruku prima tri ankh simbola koja joj daje Amon. Daje joj život i svoj blagoslov. Iza njega stoji Mut koja u ruci drži simbole *sed* svetkovine te hijeroglif koji se čita „mnogi“. Amenirdis, dakle, želi mnogo *sed* svetkovina. Tako je i u njezinoj pogrebnoj kapeli i u ovoj prikazano kako prima simbole *sed* svetkovine, što je bilo neuobičajeno za jednu svećenicu. Ona je tako bila prva Amonova svećenica koja ih je primila, no to ne mora nužno značiti da je slavila *sed* svetkovinu.²¹⁵ Osim te dvije scene značajna je još scena davanja Maat bogovima jer je to njezin prvi poznati prikaz. Na više scena Amenirdis I. i Šepenvepet I. daju Maat Amonu. Maat je bila važna „hrana“ bogovima, ona je predstavljala jedinstvo ljudi i bogova, a

²¹² Ayad 2010, 53, 57 – 58.

²¹³ Ayad 2004; Ayad 2008, 71 i 84 – 85; Ayad 2016a, 168.

²¹⁴ Ayad 2009a, 36 – 38.

²¹⁵ Ibid., 40 – 42, 114 – 115.

održavanje toga je bila vladareva dužnost. Zato su ti prikazi neobični: na fasadi kapele Amenirdis u više scena daje Maat, ona je ta koju su ljudi vidjeli kada su se približili kapeli, a ne vladara. On se pojavljuje tek u kapeli zajedno sa Šepenvepet I. Ta scena na fasadi samo je jedna od osam scena na kojima su prikazane na zapadnoj vratnici Šepenvepet I., a na istočnoj Amenirdis I. U sceni davanja Maat Amenirdis ju daje Amonu koji izlazi iz kapele. Odjevena je slično kao i na dosad opisanim prikazima i na glavi opet ima dugačku kosu s grabljivicom i dva velika pera. U ruci drži mali kip Maat koji daje Amonu. Faraon i Šepenvepet, za razliku od Amenirdis, prikazani su u nadnaravnoj veličini. Uz njihove scene pak uvijek je Amenirdis kako obavlja neke druge rituale. Prema takvom rasporedu scena može se zaključiti da je u toj kapeli najvažnija bila Amenirdis, odnosno, da je ona to htjela naglasiti preko strateški postavljenih scena.²¹⁶

Amenirdis je koristila te scene kako bi naglasila svoj autoritet kao nove Amonove svećenice: ispod scene sa Šepenvepet prima ankh od Amona i tako koristi to što mu je ova dala Maat. Cijela nadogradnja oslanja se na prikaze s originalne kapele i dopunjuje ih. Amenirdis je tako sebe legitimizirala kao Šepenvepetinu nasljednicu. Još jedan oblik legitimizacije je kroz vezu s Ozirisom: poziva se na direktno porijeklo od njega. U kapeli uz njezino ime nigdje ne piše ime njezine majke ili oca niti ime Šepenvepet koja ju je posvojila. Udaljuje se od nje i želi sebe legitimirati kao Amonovu svećenicu nubijske dinastije, a ne priznati primat prethodnice iz libijske dinastije. To se vidi i u kapeli jer je njezin prikaz okrenut na desno dok je Šepenvepet na lijevo; a u egipatskoj ikonografiji važniji je onaj koji je okrenut na desno. Iako nije izbrisala Šepenvepetino ime ni prikaze iz kapele, te ih je čak dala staviti na nadogradnju, ipak je uz pomoć njih učvrstila svoje prvenstvo nad Šepenvepet.²¹⁷

Konačno, sačuvane su scene na kojima piše da je Amenirdis dala sagraditi nubijsku nadogradnju kapele. Na jednom prikazu Amonu daje model hrama koji je sagradila za Ozirisa, vladara vječnosti (Slika 14), a na drugom je prikazan ritual „istezanja užeta“ (Slika 13) što je isto bilo dio rituala prilikom izgradnje. Kod rituala „istezanja užeta“ stoji nasuprot božice Sešat. U jednoj ruci drže palicu, a u drugoj dugačak stup. Obje nose uske haljine. Iz teksta se saznaje da je Amenirdis dala sagraditi tu nadogradnju za Ozirisa. Na drugoj sceni s Amonom Amenirdis je odjevena u široku haljinu i to je sve što je vidljivo jer je baš dio s Amenirdis teško oštećen. Između nje i Amona nalazi se model hrama koji mu ona daje. Prema ovim

²¹⁶ Ibid., 61, 63 – 65.

²¹⁷ Ibid., 129 – 131.

scenama se čini da je Amenirdis I. dala sama nadograditi ovu kapelu, a vladar ju je samo posvetio nakon što je već bila izgrađena.²¹⁸

3.2.2.5. Šepenvepet II.

Šepenvepet II. bila je Pijeva kći i Šebitkina i Taharkina sestra. Bila je Amonova svećenica od oko 710. do 650. godine pr. Kr. O njoj se najviše može saznati iz njezine pogrebne kapele i pogrebne kapele Amenirdis I. u Medinet Habu, iz kapela posvećenih Ozirisu koje je dala sagraditi u Karnaku i iz Taharkinog kompleksa pored Svetog jezera u Karnaku.

Otkriveno je nekoliko Ozirisovih kapela koje je dala sagraditi. To su: kapele Ozirisa, vladara života u sjevernom Karnaku, Ozirisa Onofrisa, Ozirisa, vladara vječnosti u sjevernom Karnaku²¹⁹ i Ozirisa, vladara života koji odgovara bolesnima.²²⁰ Kapela Ozirisa, vladara vječnosti, u sjevernom Karnaku otkrivena je početkom 20. stoljeća. U početku je Legrain mislio da je otkrio hram Ozirisu koji daje život jer je pronašao kip Amenirdisinog sluga koji je dao izgraditi taj hram. S njim su se složili drugi znanstvenici poput Leclanta, no neki su izrazili sumnje da je to isti hram.²²¹ Na sačuvanim kamenim blokovima nalaze se prikazi Taharke, Šepenvepet II. i pokojne Amenirdis I. Šepenvepet II. je, među ostalim, prikazana kako svira sistrum ispred Ozirisa, Izide i deificirane Amenirdis, dok je na drugom dijelu bloka prikazano kako je grli bog, vjerojatno Amon. Na obje scene odjevena je kao i njezine prethodnice: u usku pripijenu haljinu, a na glavi ima dugu kosu s grabljivicom i dva duga pera. I na ostalim scenama u toj kapeli tako je odjevena što nam govori da je to bila jedna od tipičnih ritualnih nošnji za Amonove svećenice. Tu ponovno vidimo Amonovu svećenicu koja sviranjem sistruma udovoljava božanstvima, no ovaj put to nije Amon nego Oziris i njegova sestra te supruga, Izida. Kako se već na prikazima Amenirdis naziva pokojnom, datira se nakon njezine smrti.²²² Na drugim sačuvanim blokovima Šepenvepet II. donosi darove Tebanskoj trijadi i posebno Mut, svira sistrum Amonu i daje Maat Horusu.²²³ Većinom se ponavljaju prije spomenute radnje: sviranje sistruma božanstvima kako bi ih se smirilo te darivanje hrane i pića. Daje im se i Maat koja je bila bitna „hrana“ za bogove što je već viđeno kod Amenirdis, jedino je neobično da je dana Horusu, a ne Amonu kao kod Amenirdis.

²¹⁸ Ibid., 71 – 72.

²¹⁹ Iskopavao ju je Georges Legrain 1902. godine. Pronašao je kamene blokove s natpisima koje je pohranio u muzeju u Kairu. Nakon njega je o njima pisao i objavio ih Jean Leclant.

²²⁰ Coulon, Hallmann i Payraudeau 2018, 276 – 277.

²²¹ Payraudeau 2015, 215.

²²² Ayad 2009a, 43 – 44; Payraudeau 2015, sl. 12, 228.

²²³ Porter i Moss 1972², 17 – 18; Payraudeau 2015, 221.

Na reljefima u kapeli Ozirisa, vladara života koji odgovara bolesnima²²⁴, pojavljuju se Taharka, Amenirdis I. i Šepenvepet II. Odmah na ulazu nalazi se nekoliko važnijih scena: na gredi iznad vrata četiri su prikaza podijeljena kartušom s Ozirisovim imenom na dva dijela. Na lijevom dijelu su scene s Taharkom, a na desnom s Amonovom svećenicom. Njih dvoje su prikazani kako ulaze u kapelu dok bogovi izlaze iz nje što je bio uobičajeni način prikazivanja u Egiptu. Taharku grli Horus, a on pak daje vino Ozirisu. Na lijevom dijelu Šepenvepet II. daje mlijeko Ptahu i Hator, a na drugoj sceni Hator grli Amenirdis I. Šepenvepet je okrenuta prema bogovima i nosi dugu i usku haljinu sa širokim ovratnikom. Na glavi ima dugu kosu na kojoj se nalazi ukras karakterističan za Amonove svećenice: ptica grabljivica te dva visoka pera. U ruci drži posudu s mlijekom. Hator koja stoji iza Ptaha prikazana je poput Izide u istoj pozi i s njezinim simbolima te s krunom koju je Izida također nosila: sunčani disk s Hatorinim rogovima.

Na sljedećoj je sceni prikazana Amenirdis I. U jednoj ruci drži *menat* ogrlicu, a drugu ruku stavlja na Hatorino desno rame. Iza scene je natpis kojim se želi da Amenirdis završi na tronu božice Donjeg Egipta Wadjet. Na te četiri scene prepoznaju se paralele: na lijevom dijelu su Ptah i Hator, a paralelno s njima na desnoj strani Oziris i Izida. Bogovi su jednako odjeveni i prikazani u istim pozama. I Šepenvepet i Taharka daju bogovima tekućinu u posudama: ona mlijeko, a on vino, čime se izbjegava ponavljanje istih scena. Ipak se primjećuje simetrija između dviju scena. Inače se u hramskom ritualu Hator davalo vino, a mlijeko Horusu, no ovdje je drukčije: Ptah i Oziris primaju darove dok božice stoje iza njih. Darivanje mlijeka nosi više majčinsku notu pa ga možda zato daje Amonova svećenica.²²⁵ Orijentacija njih dvoje pokazuje da je Taharka važniji, jer je okrenut nadesno. Međutim takav položaj bio je čest za suvladare pa, iako je Taharka važniji od Šepenvepet, ona je istaknuta.²²⁶ Amenirdis I. je u toj kapeli trebala legitimizirati Šepenvepet II. kao svoju nasljednicu. Zbog toga Šepenvepet II. u titulaturi spominje Amenirdis I. kao svoju majku. Još uvijek nije bila sigurna u svoju moć pa se pozivala na svoju prethodnicu kako bi učvrstila svoj položaj.²²⁷

Prilikom ulaza u kapelu prvo se vidi scena u kojoj Šepenvepet II. daje Maat Amonu i Mut (Slika 15). Nosi odjeću koja se pripisuje Amonovim svećenicama, a posebno je prepoznatljiv ukras na glavi s grabljivicom i dva pera. U ruci drži mali kip od Maat koji daje Amonu i Mut.

²²⁴ Prvi ju je istraživao Georges Legrain 1900. godine, a natpise i opis prikaza je objavio 1902. godine (Legrain 1902, 208 – 214).

²²⁵ Ayad 2009a, 75 – 78.

²²⁶ Ibid., 78.

²²⁷ Ibid., 133 – 134.

Ta se scena nalazi nasuprot ulazu jer ju je Šepenvepet željela istaknuti i opet potvrditi svoj legitimitet kao Amenirdisina nasljednica. Zbog toga je na dovratnicim kapele dala prikazati simetrične scene gdje ona i Taharka obavljaju iste rituale. Na bočnim zidovima kapele i u bočnoj prostoriji Šepenvepet II. Ozirisu i Izidi posvećuje darove. Nosi usku haljinu, a u ruci drži skeptar. Njime posvećuje darove čiji se prikaz nije sačuvao. Na drugoj sceni radi libaciju jednom rukom dok u drugoj drži kadionicu što je bilo dio rituala pročišćenja. Za miris tamjana vjerovalo se da je poseban jer su stvari od kojih se radio nastale od božjih suza ili krvi. Zbog toga se tamjan palilo kako bi se prostorija posvetila i postala pogodna za bogove. Ti se prikazi nalaze u bočnoj prostoriji pa ih je zato vjerojatno obavljala nakon onih prikazanih u glavnoj sobi.²²⁸

Od kapele Ozirisa Onofrisa iz istočnog Karnaka²²⁹ sačuvan je samo unutrašnji kameni dio, dok je dio oko hrama bio sagrađen od ćerpića pa se nije sačuvao.²³⁰ Iz te kapele također se sačuvalo nekoliko prikaza Šepenvepet II. Na lijevom i desnom dovratniku nalaze se dvije simetrične scene: Amenirdis I. i Šepenvepet II. grle Amona. Obje nose odjeću tipičnu za Amonove svećenice: usku haljinu i dugu kosu s uobičajenim ukrasom: ptica grabljivica i dva visoka pera. Također se ponavlja tipična ikonografija gdje Amon izlazi iz kapele, a one ulaze u nju. Scena je izrazito intimna jer se njihovi likovi preklapaju s Amonovim pa se pretpostavlja da je Šepenvepet II. uzela predložak „svetog vjenčanja“ Amona i Mut, i sebe želeći prikazati kao Mut da bi naglasila svoju bliskost s Amonom i svoj uzvišen položaj. Slična scena iz 19. dinastije nalazi se u hipostilnoj dvorani Karnaka gdje Mut grli Amona. Mut je odjevena kao i Amonove svećenice u toj kapeli i okrenuta je nalijevo poput Šepenvepet, no nije toliko blizu Amonu kao svećenice iz 25. dinastije.²³¹ Prikazujući se paralelno s Amenirdis i u toj kapeli je željela potvrditi svoj legitimitet kao njezina nasljednica.

Osim tog prikaza na vratima sačuvane su još neke scene. Tako je na zidovima u kapeli prikazana kako daje vino Ozirisu kojega naziva svojim ocem kako ga je i zvala Amenirdis. Na toj, kao i na svim kasnijim scenama, nosi usku haljinu i dugu kosu s već prije opisanim ukrasom na glavi. U ruci drže dvije posudice s vinom koje pruža prema Ozirisu. Iza nje stoji hramska pjevačica Diesehebsed. Na još jednom prikazu stoje njih dvije ispred stola s darovima Amonu i Mut. Na drugoj sceni je Šepenvepet II. sa skeptrom u jednoj ruci i s tri

²²⁸ Ibid., 56 – 59 i 67 – 68.

²²⁹ Prvi ju je iskopavao Urbain Bouriant od 1884. do 1885. godine, a nakon njega Henri Chevrier 1951. godine. Dio natpisa su objavili Bouriant i nakon njega Legrain, a cijelu kapelu s natpisima i prikazima objavio je Leclant 1965.

²³⁰ Corsi 2013, 537.

²³¹ Ayad 2009a, 134 – 137.

predmeta u drugoj: *menat* ogrlicom, *hedj* maljom i skeptom kojima posvećuje hranu, tamjan i četiri vola Mut i Amonu ili Ozirisu (ime boga nije sačuvano pa nije sigurno o kome je riječ). Posljednja sačuvana scena je Šepenvepet koja lijeva libaciju za boga čije ime ni prikaz nisu sačuvani.²³²

Kapelu Ozirisa, vladara života iz sjevernog Karnaka²³³, posvetile su Šepenvepet II. i Amenirdis II. Datira se ili krajem Taharkine ili u prvih devet godina Psametikove vladavine, prije nego što su posvojile Nitokridu. Novija datacija je nakon Taharkine vladavine, za vladavine Tanutamanija jer se na prikazima javlja Akhamenro na čijoj se skulpturi spominje upravo Tanutamani. Zbog toga bi se njegova vladavina uzela kao polazna točka datacije. U kapeli je najviše prisutna Šepenvepet II. dok se Amenirdis I. spominje samo kao njezina majka. Spominje se i Amenirdis II. što znači da ju je već tada posvojila Šepenvepet II.²³⁴ U njoj se javljaju uobičajeni prikazi kako Šepenvepet II. daje Maat Amonu, kako je grli Mut, kako ona i Amenirdis I. primaju ankh od Amona, darivanje bogova i libacija i dr. Tu su sve rituali koji su i prije prikazivani. Na svim scenama je odjevena u odoru Amonove svećenice.

Najvažnija je scena s bloka pronađenog blizu Montuovog hrama u Karnaku. Na njemu je Šepenvepet II. prikazana na tronu odjevena u dugu haljinu dok u rukama drži skeptre prekrizene ispred prsiju (Slika 16). Ispred trona je *sem* svećenik ili *Iunmoutef* svećenik koji pruža ruke prema svećenici. Nije sigurno koji je od njih dvojice jer oba se prikazuju s panterinom kožom i imaju slične dužnosti. Između njega i trona stoji muškarac koji je okrenut nadesno kao i Šepenvepet. To je tzv. Horus iz Libije. Iza svećenika su tri muškarca sa sokolovom glavom koji udaraju šakama po prsima. To su Peove duše koje slave Amonovu svećenicu. Tron na kojem ona sjedi se nalazi na posebnom postolju koje je karakteristično za prikaze *sed* svetkovine. Tako Ayad ovu scenu uspoređuje sa sličnom Tutmozisa III. na tronu kada slavi *sed* svetkovinu u Karnaku. I ostali opisani prikazi nalaze se na drugim scenama *sed* svetkovine²³⁵ te se zato može reći da Šepenvepet II. slavi upravo tu svetkovinu. Prikaz je već prilikom pronalaska izazvao rasprave jer se to smatralo faraonovim ritualom, a ovdje ga je izvodila žena. Ayad vjeruje da nije bio samo simboličan, nego da je Šepenvepet II. uistinu to

²³² Ibid., 54 – 57.

²³³ Istraživao ju je Clement Robichon 1950. godine, a tlocrt i rekonstrukciju dijela kapele objavili su Paul Barguet i Jean Leclant. Novije je istraživanje bilo 2010. godine kada su arheolozi pronašli kamene blokove s imenom Šepenvepet II. za koje vjeruju da su pripadali ovoj kapeli (Hourdin 2013, 401).

²³⁴ Ayad 2009a, 111; Hourdin 2013, 417 (Tanutamani datacija).

²³⁵ Ayad je pronašla paralele sa *sed* svetkovinom Tutmozisa III. i Osorkona II.

slavila što ni ne bi bilo previše neobično jer su Amonove svećenice 25. dinastije uistinu skoro samostalno vladale Tebom.²³⁶

Osim spomenutih kapela, sačuvan je još jedan spomenik na kojem je vjerojatno prikazana Šepenvepet II. To je Taharkin kompleks kod Svetog jezera u Karnaku.²³⁷ Od njega danas nije mnogo sačuvano: većina vanjskih reljefa nedostaje, a podzemne prostorije su oštećene ili nestale.²³⁸ U unutrašnjosti kompleksa u jednoj sobi nalazi se nekoliko prikaza nepoznate Amonove svećenice koja sudjeluje u dva rituala: zaštite Ozirisova kenotafa (Slika 17) i podizanja *ts.t* stupa za četiri boga (Slika 18). Kod zaštite Ozirisova kenotafa Amonova svećenica i Taharka stoje s obje strane Ozirisovog groba, ona drži luk i strijelu i gađa mete, a faraon drži malj kojim udara lopte. Svećenica je odjevena u dugu i usku haljinu s naramenicom. Na glavi ima kapu zavezanu vrpcom, a ne uobičajenu krunu Amonove svećenice. Taj je ritual trebao odvratiti sve negativno od puta ili procesije boga. Zbog toga su okrenuti leđima kenotafu i napadaju „sile zla“ koje mu prijete. Ono što je ovdje neobično je da je Amonova svećenica prikazana iste veličine kao vladar što znači da su jednako važni. Nadalje, i ikonografija i uloga Amonove svećenice na tom prikazu nisu uobičajene – inače je to bila dužnost faraona, a ovdje i ona uza nj štiti kenotaf.²³⁹ Drugi ritual prikazan je u četiri registra za četiri božanstva: Deduna, Sopeda, Sobeka i Horsa. Njih Amonova svećenica i svećenik podižu zajedno s *ts.t* stupom na kojem stoje. Svaki bog predstavlja jednu regiju blizu Egipta: Dedun Nubiju, Soped Aziju, Sobek Libiju, a Horus Gornji i Donji Egipat. Predstavljaju četiri oblika boga Amona vezana uz određeni kraj. Tim se ritualom željelo potvrditi Amonov vrhovni autoritet nad svemirom i Egiptom.²⁴⁰ Što se tiče identiteta svećenice, Ayad je predložila da je to Šepenvepet II., Taharkina sestra koja mu je jednaka u ovim ritualima. Ona se u ritualu zaštite kenotafa izjednačila s Izidom i odbacila svoju ulogu Amonove svećenice kao i ime. Time je mogla zadovoljiti svoju mitičku ulogu u ovim ritualima.²⁴¹

²³⁶ Porter i Moss 1972², 5 – 6; Barguet i Leclant 1954, 118; Ayad 2009a, 110 – 113 i 115.

²³⁷ Ovaj kompleks bio je nepoznat sve do 19. stoljeća kada je Prisse d'Avennes zabilježio neke natpise i prikaze. Nakon njega su ga od 1907. do 1908. godine istraživali Maspéro i Legrain, a od 1923. do 1925. Pillet, no natpise je tek 1939. kopirao Richard Parker. On je sedamdesetih godina, zajedno s Jean Leclantom i Jean-Claude Goyonom, napisao knjigu o tom kompleksu. U njoj su pisali o povijesti istraživanja kompleksa, o njegovoj arhitekturi, prikazima i natpisima (Cooney 2000, 16)

²³⁸ Cooney 2000, 16.

²³⁹ Ayad 2007, 1 – 3.

²⁴⁰ Ibid., 4 – 6.

²⁴¹ Ibid., 6 – 8.

U poglavlju o Amenirdis I. već je bilo riječ o njezinoj pogrebnoj kapeli, no ovdje ćemo spomenuti scene koje su bitne za Šepenvepet II. U dvorištu te kapele Šepenvepet II. je prikazana kako daje *hekenou* posudu Ra-Horakhtiju, Izidi i Amenirdis I. Svećenica nosi usku haljinu i na kosi ureus te ukras s grabljivicom i dva pera, odnosno, odoru Amonove svećenice. Amenirdis je također odjevena kao Amonova svećenica, jedina je razlika što u rukama drži skepter koji su inače nosile žene iz kraljevske obitelji i ankh. Šepenvepet je tim ritualom trebala olakšati put Amenirdis I. dok se pripremala za ujedinjenje s Ozirisom te ujedno osigurati dobru volju dvoje bogova koji stoje ispred nje.²⁴² Unutar kapele je prikazana kako vodi četiri teleta prema Ozirisu, Horusu i Amenirdis I. te kako predstavlja i udara *meret* škrinje. Na sceni vođenja četiri teleta nosi uobičajenu odoru Amonove svećenice, a vjerojatno ju je nosila i kod predstavljanja *meret* škrinja, no prikaz nije sačuvan. Ayad je scenu s *meret* škrinjama rekonstruirala prema sačuvanim primjercima. Šepenvepet je tu vjerojatno stajala i držala skepter visoko iznad glave poput faraona prikazanog kako napada neprijatelje. Između nje i Ozirisa nalazile su se četiri škrinje poredane jedna do druge. Iza su simboli za zemaljske i nebeske granice. Taj ritual potječe iz Tebe te se često na prikazima njega nalazi Amon Re, a samo ponekad žensko božanstvo poput Izide ili Hator. U ovom je slučaju to Amenirdis. Oba su rituala dio pogrebnog kulta koji su izvodili sinovi za roditelje, a ovdje Šepenvepet II. preuzima ulogu „dobrog sina“ koji se brine za pogrebni kult svoje „majke“. Ona se tako opet legitimizira kao Amenirdisina nasljednica jer briga za pogrebni kult bila je dužnost nasljednika. Ti su rituali imali još jednu svrhu: isticanje faraonove univerzalne vlasti, ne samo nad Egiptom. Osim Hatšepsut, koja ih je obavljala u funkciji faraona, i Šepenvepet nijedna druga žena nije prikazana u tim ritualima.²⁴³

Kapela Šepenvepet II. nalazi se pored Amenirdisine (Slika 19).²⁴⁴ Šepenvepet II. ju je počela graditi prije nego što je obnovila kapelu svoje prethodnice, no nije ju dovršila. U njezino vrijeme datiraju se središnja cela i pilon te je arhitektonski trebala nalikovati obnovljenoj Amenirdisinoj kapeli. Hölscher pretpostavlja da je nije dovršila zbog opadanja političke i ekonomske moći Amonovih svećenica zbog saiske opasnosti. Nakon Šepenvepetine smrti dovršila ju je Nitokrida koja je dodala dvije cele: za sebe i svoju majku.²⁴⁵

Šepenvepet II. je bila posljednja nubijska Amonova svećenica. Nakon nje je svećenicom postala Nitokrida I.

²⁴² Ayad 2009a, 59 – 60.

²⁴³ Ibid., 103 – 104 i 108 – 109.

²⁴⁴ Istraživao ju je Daressy krajem 19. stoljeća, a nakon njega ju je ponovno iskopavao Hölscher 1954. godine.

²⁴⁵ Hölscher 1954, 23 – 24.

3.2.2.6. Nitokrida I.

Nitokrida je bila kći Psametika I., prvog vladara saiske dinastije. On je uredio da je posvoje nubijske Amonove svećenice za svoju nasljednicu te je to dao zabilježiti na Nitokridinoj steli (Slika 20). Uz Ahmozisovu Stelu posvojenja to je jedini sačuvani pisani izvor iz kojega saznajemo nešto o proceduri posvajanja Amonovih svećenica. Umrla je 586. godine pr. Kr. nakon čega ju je naslijedila posljednja Amonova svećenica Ankhnesneferibre.²⁴⁶

Nitokridinoj steli nedostaje gornji dio, no glavni dio teksta se sačuvao pa tako i datacija u 9. godinu Psametikove vladavine, 656. godinu pr. Kr.²⁴⁷ Napisana je u prvom licu kao da je riječi izgovarao Psametik. Na steli je napisano kako je on dao svoju kćer Taharkinoj sestri koja je još uvijek bila Amonova svećenica te kako je ona posvojila Nitokridu kao svoju kćer. Spominje se i Amenirdis II., Taharkina kći, i prijašnja Šepenvepetina nasljednica. Na steli se opisuje Nitokridin put iz očeve palače do Tebe. S njom su putovali brojni sluge, vojnici i zapovjednik Somtutefnakht. Ukrcala se na barku i tako je došla do Tebe gdje su je dočekali stanovnici, i možda Amonovi svećenici i Šepenvepet II. Potonja ju je uz Amenirdis II., primila i posvojila te su je učinile nasljednicom na položaju Amonove svećenice. Uz vlastito dobila je još ime Šepenvepet III. Cijeli ritual odvijao se uz svjedoke u hramu. Na kraju stele slijedi popis imanja koja joj je dao Psametik I. u nomama i gradovima Gornjeg i Donjeg Egipta, a poslije toga koliko je hrane i pića dobila od oca i službenika iz nekih noma. To je sve trebalo biti prilog Amonovu hramu.²⁴⁸ Procesija koja je opisana na steli, prema Daressyju i kasnije Kitchenu, prikazana je na kamenim blokovima iz hrama Mut u Karnaku. Ti su se blokovi prije pripisivali Piankiju jer se mislilo da prikazuju ekspediciju u Nubiju za njegove vladavine. Na njima se spominje Somtutefnakht koji je vodio Nitokridu do Tebe što je onda promijenilo interpretaciju, ali se i dalje se mislilo da je prikazana ekspedicija u Nubiju, ovaj put za Psametika I.

Daressy je bio prvi koji je rekao da je prikazan dolazak Nitokride u Tebu. Kitchen se slaže s njim te nadodaje i da su brodovi boga Amona, koji se nalaze uz saisku flotu, još jedan dokaz u

²⁴⁶ Ayad 2009a, 26.

²⁴⁷ Stelu je 1897. godine u Karnaku otkrio i objavio Georges Legrain, a iste godine je Adolf Erman prvi preveo tekst stele na njemački jezik. Nekoliko godina kasnije ju je James Henry Breasted preveo na engleski jezik (Erman 1897, 12; Legrain 1906, 56; Breasted 1906, 477 – 488). Nakon njih, sve do 1964. godine kada je Ricardo A. Caminos ponudio svoj prijevod stele, tekst se komentirao, uz male promjene, no nitko ga nije pokušao ponovno prevesti, nego su svi koristili Legrainov komentar teksta (Caminos 1964, 71 – 101). Nakon Caminosa o steli je još detaljnije pisala Betsy Bryan 2005. godine.

²⁴⁸ Prijevod stele: Ibid., 74 – 76.

prilog toj interpretaciji. Teret s brodova su vjerojatno darovi koji se spominju i na steli, a osoba koja ih je dočekala na molu vjerojatno je Šepenvepet II.²⁴⁹ Analizirajući tekst stele, najčešće se raspravljalo o tome tko je posvojio Nitokridu. Erman, Breasted i kasniji istraživači koji su slijedili njihove prijevode smatrali su da je ona postala izravna nasljednica Šepenvepet II. i izbacila Amenirdis II. koja je bila Taharkina kći, što je slijedilo Psametikovu politiku brisanja nubijskih utjecala i širenja teritorija na jug. Caminos se nije slagao s tim, nego je predložio da je Amenirdis II. posvojila Nitokridu pa je tako ona postala druga po redu u nasljednoj liniji za položaj Amonove svećenice.²⁵⁰ Kitchen je, pak, pisao da su je obje svećenice posvojile kao nasljednicu, a s njim se slaže i Ayad.²⁵¹ Tim posvojenjem Psametik je proširio svoj utjecaj na Tebu koja je dotada još uvijek priznavala nubijske vladare, konkretno Tanutamanija, dok je, zapravo, Tebom vladao Montuemhat, četvrti Amonov prorok i upravitelj. Oni su sigurno sastavili sporazum kojim će Nitokridu posvojiti Šepenvepet II. i Amenirdis II.²⁵²

Osim stele arheolozi su pronašli i nekoliko građevina koje je Nitokrida dala sagraditi. To su kapela Ozirisu, vladaru života u Karnaku²⁵³, zgrada sa stupovima iz Malkate (Slika 21) i njezina pogrebna kapela. Iz Ozirisove kapele poznato je nekoliko prikaza s Nitokridom. Kapela ima tri prostorije, no ukrasi i natpisi uz njih nisu svugdje jednako sačuvani. Nitokrida je prikazana kako sa nadzornikom svojeg imanja daruje Amona i Mut. I kasnije scene iz kapele prikazuju nju i jednog od njezinih nadzornika kako daruju bogove: najčešće Amona i vjerojatno Mut, iako ime božice nije sačuvano. Prikazana je i kako daje Maat Amonu kao i prijašnje svećenice. Za dataciju kapele bilo je bitno identificirati nadzornika koji je bio s Nitokridom. U kapeli je pronađeno ime Pabase koji je bio nadzornik između 625. i 610. godine pr. Kr. pa se tako i izgradnja kapele tada datira.²⁵⁴ U kampanji istraživanja kapele, Robichon je iskopavao i zgradu sa stupovima iz Malkate.²⁵⁵ Prije njega ju je otkrio Maurice Pillet, no kako se ta građevina nalazi usred modernog naselja, nije mogao mnogo istraživati. Jedino što je bilo vidljivo bile su kolonade i ostaci vrata ugrađenih u kuću. Pillet je objavio natpise koje je pronašao s Nitokridinim imenom i fotografirao je vidljive dijelove

²⁴⁹ Kitchen 1973, 236 – 238.

²⁵⁰ Caminos 1964, 79.

²⁵¹ Kitchen 1973, 403 – 404; Ayad 2009a, 24.

²⁵² Török 1997, 187 – 188.

²⁵³ Istraživao ju je već spominjani Clement Robichon tijekom svojih iskopavanja u Karnaku od 1945. do 1949. godine.

²⁵⁴ Christophe 1951, 37 – 38, 40 – 41, 42 i 44 – 45; Coulon, Hallmann i Payraudeau 2018, 279.

²⁵⁵ Prvi ju je istraživao Maurice Pillet 1924. godine. Nakon njega Robichon, a posljednje je istraživanje bilo od 2003. do 2004. kada ju je iskopavao Edwin C. Brock.

građevine.²⁵⁶ Sljedeći koji je istraživao Nitokridin spomenik bio je Edwin C. Brock od 2003. do 2004. godine. Ponovno je iskopavao dio građevine. Vrata su bila djelomično uništena, samo je preostao lijevi dovratnik. Daljnjim iskopavanjima otkrio je dio zida od ćerpića koji je možda bio dio originalne građevine.²⁵⁷ Tijekom Robichonove ekspedicije ni oni nisu mogli istraživati građevinu jer se nalazi ispod naselja. Ipak su otkrili natpise koje su objavili zajedno s prikazima sa sačuvanih zidova središnje prostorije. Njih i dovratnike dala je ukrasiti Nitokrida.

U zgradu se ulazilo sa zapada i na sjevernom i južnom zidu nalaze se scene darivanja bogova pa onda velika kraljevska ceremonija: Tot i Horus pomažu Nitokridi u ritualu pročišćenja, Montu i Atum je dovode pred Amona, Amon je kruni i prima. Na sjevernom zidu je prva prikazana scena pročišćenja Nitokride. Uz nju stoje Horus i Tot koji prema njoj pružaju ankh i skeptar. Nakon toga Hator i Mut pomažu Amonu koji ju kruni dok ona kleči na podiju ispred Amonovog trona. Prvi dio scene oštećen je pa nije sačuvan gornji dio prikaza, ali na drugoj sceni se vidi da je Nitokrida nosila usku haljinu i kratku kosu bez dodatnih ukrasa koje su dosada većinom nosile nubijske svećenice²⁵⁸. Na južnom zidu svira sistrum ispred Amona i Mut i daje vino Amonu što su sve radile i njezine prethodnice iz Nubijske dinastije. Odjevena je u usku haljinu, te ima dugu kosu s ureusom dok je ukras iznad u obliku Hatorinog sunčevog diska s rogovima uz grabljivicu i dva visoka pera²⁵⁹. Na sceni krunidbe prate je Montu i Atum koji predstavljaju Gornji i Donji Egipat. Vode je Amonu koji će ju okruniti. Odjevena je ponovno u usku haljinu na naramenice i ima dugu kosu, no dio s ukrasima na kosi je uništen, ali je vjerojatno jednak kao na sceni sviranja sistruma. Jednako je odjevena i na sljedećoj sceni gdje je ispred Amonova trona koji je drži za rame jednom rukom, a drugu diže prema njezinom licu (Slika 22).²⁶⁰ Tako je prikazana poput faraona što su radile i svećenice nubijske dinastije. To bi mogao biti dokaz da je i ona gotovo samostalno vladala Tebom.

Na istočnom zidu prostorije prikazana je na tronu sa svećenikom i nadzornikom Ibijem, a ispred je stol s darovima. Odjevena je jednako kao na prijašnjim scenama prema čemu se može lako prepoznati na scenama iz građevine²⁶¹. Identifikacija nadzornika Ibija pomaže u dataciji ovog spomenika prije kapele Ozirisa jer je bio njezin prvi nadzornik, od 639. do oko

²⁵⁶ Coulon i Laisney 2015, 95 – 96.

²⁵⁷ Ibid., 105.

²⁵⁸ Ibid., 147.

²⁵⁹ Ibid., 144 i 145.

²⁶⁰ Ibid., 148.

²⁶¹ Ibid., 149.

625. pr. Kr.²⁶² Točna svrha građevine nije sigurna, no prema jednoj od teorija to bi mogla biti svojevrsna Nitokridina „palača“ koja se nalazila u dijelu Karnaka gdje je i kuća Amonovih svećenica. Prema tome bi ona bila u sjevernom Karnaku, a ne zapadno od Tebe kako je to pisao Gitton.²⁶³ Njezinu pogrebnu kapelu otkrio je u Medinet Habu i istraživao Uvo Hölscher. Nije dala sagraditi novu, nego je kapeli Šepenvepet II. dodala dvije cele: za sebe i svoju majku. Također je dodala vrata za ulaz u svoju pogrebnu prostoriju.²⁶⁴

3.3. Najistaknutije Amonove štovateljice i hramske pjevačice

U ovom poglavlju bit će predstavljene dvije hramske pjevačice, Kaipamau i Meresamun, te jedna Amonova štovateljica, Amenirdis II., koja je trebala postati Amonovom svećenicom, no zbog promjene dinastije to nikada nije bila.

3.3.1. Kaipamau

Kaipamau je bila hramska pjevačica čiji se sarkofag danas nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu (Slika 23).²⁶⁵ Sarkofag je pronađen u grobnici iz Novog kraljevstva čije je iskopavanje počelo tek 1957. godine. Tada je Labib Habachi otkrio ukope iz Trećeg međurazdoblja među kojima je bio i ovaj sarkofag.²⁶⁶ Njezin sarkofag se nalazio u odvojenoj prostoriji s još pet ukopa iz 22. i 23. dinastije, od čega su bile dvije hramske pjevačice: ona i Tašbet.²⁶⁷ I ostali su ukopi pripadali Amonovu svećenstvu pa je Habachi pokušao pronaći rodbinske veze između Kaipamau i ostalih u grobnici, no kako nigdje nema natpisa koji bi to potvrdio, ne zna se jesu li bili dio njezine obitelji ili ne. Moguće je da su postojale nekakve rodbinske veze jer su svi ukopani u istoj prostoriji i bili su dio Amonovog klera gdje se često položaj prenosio unutar obitelji. Kaipamauin ukop prema izgledu sarkofaga datira se za 22. dinastije, no nema točnije datacije niti je poznato tko je bila Amonova svećenica dok je ona

²⁶² Christophe 1951, 97 – 106; Coulon, Hallmann i Payraudeau 2018, 279.

²⁶³ Coulon i Laisney 2015, 163 – 164 i 166.

²⁶⁴ Hölscher 1954, 24.

²⁶⁵ Njezin je sarkofag prvi pronašao Labib Habachi 1957. godine u grobnici Heruefa, nadzornika i pisara Amenhotepa III. i Amenhotepa IV. iz Novog kraljevstva. Ona se nalazi u Asasifu. Prvi ju je pronašao njemački egiptolog Adolf Erman 1886. godine. Nakon njega ju je 1911. godine zabilježio kao TT192 Alan H. Gardiner. U zagrebački arheološki muzej je ova mumija došla kao poklon 1970. godine zbog sudjelovanja u UNESCO-voj akciji spašavanja spomenika kada se radila asuanska brana. O njoj je 1993. godine pisao Igor Uranić. On je preveo tekstove sa sarkofaga i detaljno opisao prikaze na njemu (Uranić 1993/94, 148 – 149 (opis sarkofaga) i 151 (natpis na sarkofagu)). Godine 2012. je u muzeju bila izložba prije koje je pet mumija bilo podvrgnuto CT-u pa tako i Kaipamauina mumija. Tada se otkrilo kako je Kaipamau mumificirana o čemu je Uranić pisao u katalogu izložbe (Čavka, Petaros i Uranić 2012, 73 – 74).

²⁶⁶ Uranić 1993/94, 147; Habachi, Larkin, Nims i Went 1980, 1 – 3.

²⁶⁷ Li 2010, 101 – 102.

bila pjevačica. Uz naslov hramske pjevačice naziva se još „gospodarica kuće“ što je bio uobičajeni naslov za udane žene, no nema sačuvanog imena mogućeg supruga.²⁶⁸

Iako se ne zna kada je bila hramska pjevačica niti je li bila udana, nešto se može pretpostaviti na temelju poznatih činjenica. Hramske pjevačice uvijek su prikazivane kako pjevaju u skupini, za razliku od pjevačica u unutrašnjosti Amonova hrama. Naslov pjevačice poznat je još iz Srednjeg kraljevstva kada su to većinom bile žene iz srednje klase. Za Novoga kraljevstva taj naslov imaju žene iz bogatijih obitelji, a to se nastavlja i u Trećem međurazdoblju. To su uglavnom bile žene iz najviših slojeva društva, često i iz kraljevske obitelji. Negdje od 22. dinastije naslov je postao više počasan i simboličan pa se i smanjio broj žena koje su ga imale. Čini se da su u Trećem međurazdoblju žene same odlučile postati hramskim pjevačicama jer nema dokaza za prenošenje naslova kroz generacije. Tako je i Kaipamau možda bila pripadnica višeg staleža koja je odlučila biti hramskom pjevačicom, jer su i ostali članovi njezine obitelji imali neku ulogu u Amonovom kultu. Ujedno je možda bila udana, što je zabilježeno i kod drugih hramskih pjevačica, odnosno, imaju i druge naslove poput „gospodarica kuće“, „plesaćica“, „sviračica sistruma“ i dr.²⁶⁹

3.3.2. Meresamun

Malo je izvora koji svjedoče o Meresamun. O njoj je u dva navrata pisala Emily Teeter. Godine 2003. objavila je njezinu mumiju i sarkofag s datacijom u katalogu zbirke Orijentalnog instituta Sveučilišta u Chicagu.²⁷⁰ Sarkofag (Slika 24) je institut kupio 1920. godine pa ne znaju gdje joj je grobnica niti otkuda je. Prema stilu sarkofaga Teeter je pretpostavila da je živjela oko 800. godine pr. Kr. u Tebi, što bi ju, kao i Kaipamau, smjestilo u 22. dinastiju.²⁷¹ Godine 2008. institut je organizirao izložbu „The Life of Meresamun: A temple singer in Ancient Egypt“. Tom je prilikom Emily Teeter, na temelju predmeta i pisanih izvora o vremenu kada je živjela pokušala rekonstruirati kako je izgledao njezin život. Njezina mumija bila je snimana CT-om u dva navrata: prvi put 1991., a drugi put 2008. godine. O tome što je otkriveno na CT-u iz 2008. godine pisao je doktor Michael Vannier u katalogu izložbe.²⁷²

²⁶⁸ Li 2010, 102 i 599; Uranić 1993/94, 147.

²⁶⁹ Li 2010, 34.

²⁷⁰ Teeter 2003, 75 – 76.

²⁷¹ Teeter 2009, 15 i 21.

²⁷² Teeter 2009, 23 – 24 i 111.

Meresamun je bila pjevačica u unutrašnjosti Amonova hrama u Karnaku, u Tebi. Prema Teeter dodatna potvrda da je živjela u Tebi njezino je ime koje znači „Amon ju voli“ što ju je stavilo pod izravnu zaštitu Amona, glavnog tebanskog božanstva.²⁷³ Iz njezinog naslova zna se da je bila dio Amonovog svećenstva u Tebi i da je sudjelovala u Amonovom kultu. Kako su pjevačice u unutrašnjosti hrama često bile pripadnice višeg sloja, možda je i Meresamun bila iz neke elitne tebanske obitelji. Vjerojatno je pomagala tadašnjoj Amonovoj svećenici ili Amonovoj štovateljici u ritualima u unutrašnjosti hrama. Kao pjevačica još je možda nastupala tijekom Opet svetkovine u Karnaku, no to možemo samo pretpostaviti s obzirom na ono što se zna o dužnostima pjevačica.²⁷⁴ Proučavajući njezinu mumiju, zaključeno je da je umrla mlada, s oko trideset godina, no nepoznat je točan uzrok smrti.²⁷⁵

3.3.3. Amenirdis II.

Amenirdis II. je bila kći Taharke i nećakinja Šepenvepet II. Ona ju je posvojila kao svoju nasljednicu, no Amenirdis II. nikada nije postala Amonova svećenica. Psametik I. je, naime, postao vladar Egipta i poslao svoju kćer Nitokridu I. koju su posvojile Šepenvepet II. i Amenirdis II. kao nasljednicu. O tome svjedoči Nitokridina stela. Iz nje saznajemo i tko je bio Amenirdisin otac i da je ona trebala naslijediti Šepenvepet II. Njezin je naslov bio Amonova štovateljica, što su imale nasljednice Amonovih svećenica.²⁷⁶ Nije sačuvano mnogo izvora s Amenirdisinim imenom pa se zato ne zna mnogo o njoj i što se dogodilo nakon što je Nitokrida postala Amonova svećenica. Kako nikada nije postala svećenica, nije dala posvetiti kapele Ozirisu kao njezine prethodnice. O njezinom životu nakon smrti Šepenvepet II. nakon što je Nitokrida postala svećenica dosta se raspravljalo te su razni autori iznijeli više teorija. Tako je Jean Leclant pretpostavio da su njih dvije bile „suvladarice“, a jedan od dokaza je tekst s Nitokridine stele prema kojem su posvojile Nitokridu i predale joj dužnosti Amonove svećenice. Habachi je, pak, u članku iz 1977. godine o Montuemhatu pisao da je bila njegova supruga s čime se kasnije složila Emily Teeter kada je pisala protiv „celibata“ Amonovih svećenica. U članku iz 1994. godine Erhart Graefe je tvrdio da je bila Amonova svećenica jer je datirao Nitokridino imenovanje Amonovom svećenicom tek u 26. godinu Psametikove vladavine. Šepenvepet bi dotada već bila pokojna pa je jedino Amenirdis mogla biti Amonova svećenica između njih dvije. Török je smatrao da se vratila u Nubiju i ondje nastavila liniju nubijskih vladara i bila Amonovom svećenicom. Robert Morkot je također smatrao da se

²⁷³ Ibid., 22.

²⁷⁴ Teeter 2009, 28.

²⁷⁵ Ibid., 23.

²⁷⁶ Ayad 2009a, 21.

vratila u Nubiju i imala djecu, a da je jedna njezina kći bila majka budućeg nasljednika. Nije se složio s Habachijem da joj je suprug bio Montuemhat.²⁷⁷

Nijedna od ovih teorija nema sigurne potvrde u izvorima. Istina je da se na Aspeltinoj steli iz Nubije spominje neka Amonova štovateljica, ali nema nikakve potvrde da je to bila Amenirdis. Nema nikakvih drugih spomena nje u Nubiji niti joj je pronađena grobnica koja bi možda ponudila više podataka. O njoj je pisao i Dodson koji se nije složio sa svojim prethodnicima, nego je pretpostavio da je Amenirdis II. zadržala višu funkciju u Amonovom kleru kao Amonova štovateljica i božja ruka barem sve do kraja Psametikove vladavine. Nije nikada bila Amonova svećenica, nego je naslov prešao sa Šepenvepet II. na Nitokridu.²⁷⁸ Lohwasser, pak, u najnovijem članku iz 2016. tvrdi da nije bila ni Amonova štovateljica, jer taj su naslov nasljeđivale svećenice tek kada bi postale Amonove svećenice.²⁷⁹ Tako o Amenirdis II. postoje oprečni podaci, no jedno je sigurno: nikad nije bila Amonova svećenica. Što se dogodilo s njom nakon Nitokridinog posvojenja, zasada još nije riješeno, no ne isključuje se da će se pronaći neki novi podaci u budućnosti.

²⁷⁷ Dodson 2002, 180.

²⁷⁸ Ibid., 185.

²⁷⁹ Lohwasser 2016, 128.

4. AMONOVE SLUŽBENICE OD NOVOG KRALJEVSTVA DO PERZIJSKOG OSVAJANJA EGIPTA

Nakon analize pojedinačnih Amonovih svećenica, dvije Amonove pjevačice i jedna štovateljice, sistematizirat ćemo podatke o njima. Pokušat ćemo pronaći zajednička obilježja Amonovih službenica te što ih razlikuje od onih u drugim kultovima.

4.1. Naslov

Uz naslov Amonove božanske supruge, koji su imale sve, svećenice su koristile još neke dodatne naslove, poput božanske štovateljice Amona i božje ruke. Neke su uz ime koristile faraonovu titulaturu. Od deset Amonovih svećenica, njih sedam je imalo naslov Amonove božanske štovateljice: Hatšepsut, Maatkare Mutemhat, Karomama Merietmut, Šepenvepet I, Amenirdis I., Šepenvepet II. i Nitokrida I. Osim njih možda je i Amenirdis II. imala taj naslov jer je trebala naslijediti Šepenvepet II. Tijekom 25. dinastije naslov su imale izabrane nasljednice svećenice. Naslov božje ruke imale su tri svećenice: Ahmoze Nefertari, Hatšepsut i Amenirdis I. Konačno, faraonove naslove uz svoje su ime stavile dvije svećenice: Karomama i Šepenvepet I. Karomama je uz svoje ime stavile ženski oblik faraonove titulature pa se tako nazivala „Reova kći“ i „gospodarica dijadema“. Šepenvepet I. je, pak, jedinstvena među Amonovim svećenicama jer je koristila muški oblik faraonova naslova: „vladar dviju zemalja“ i „gospodar dijadema“. Uz to, od Šepenvepet I. svećenice su uz svoje ime imale tzv., prijestolno ime, što su dotada imali isključivo faraoni. Tako su nakon nje svećenice imale dvije kartuše s prijestolnim imenom i Horusovim imenom. Ona je bila jedina u čijem je prijestolnom imenu bilo Amonovo ime. Imena ostalih svećenica sadržavaju riječ Mut. Sve je to još jedan dokaz da su svećenice 23. i 25. dinastije preuzele ulogu vladara u Tebi jer su u skoro svemu oponašale faraone. Iz prije navedenog također se vidi da je Amenirdis I. bila jedina svećenica koja je istovremeno imala sva tri naslova koje se vežu uz Amonove svećenice. Naslov božje ruke je možda uzela kako bi se pozvala na Ahmoze Nefertari i tako potvrdila svoj legitimitet kao prva Amonova svećenica nubijske dinastije. Prije nje je Maatkare bila prva svećenica koja je koristila istovremeno naslov Amonove svećenice i božanske štovateljice koje je dala upisati u kartušu što su nastavile njezine nasljednice. Zaključno, naslovi Amonovih svećenica nisu se previše promijenili od Novog kraljevstva, no s Trećim međurazdobljem su svećenice nadodale neke nove. Zajednički oboma razdobljima je naslov Amonove božanske štovateljice, samo što je u Trećem međurazdoblju označavao nasljednicu svećenice što se ne može dokazati za Novo kraljevstvo. Naslov božje ruke

koristio se u oba razdoblja. U Trećem međurazdoblju javlja se jedino kod Amenirdis I. koja ga je uzela kako bi se pozivala na Ahmoze Nefertari i potvrdila svoj legitimitet na položaju svećenice. Novost u Trećem međurazdoblju je da su neke svećenice uz uobičajeni naslov Amonove svećenice imale faraonovu titulaturu. Bile su to samo dvije svećenice, no nakon Šepenvepet I. sve su Amonove svećenice imale i prijestolno ime s dvije kartuše što su dosada mogli imati samo faraoni. Također su u Trećem međurazdoblju svećenice preuzele kraljičine titulature te se češće javljaju uz faraona nego same kraljice.

4.2. Društveni položaj i služba

Položaj Amonove svećenice bilježi se najranije početkom Novog kraljevstva kada im je vladar donirao posjed. Dotada je broj ženskih svećenica već opao te su one bile rijetke među većinom muškim klerom. Svim svećenicama je bio zajednički njihov visoki položaj u društvu. Tri svećenice su bile kraljice (Ahmoze Nefertari, Hatšepsut i Nefertari), osam žena su bile kraljeve kćeri (Neferura, Maatkare, Karomama, Šepenvepet I, Amenirdis I., Šepenvepet II., Amenirdis II. i Nitokrida I.) i dvije su bile iz elitnih tebanskih obitelji (Kaipamau i Meresamun), s tim da je Kaipamau možda bila iz obitelji koja je kroz generacije bila dio Amonovog klera. Iz navedenog se vidi da su tijekom Novog kraljevstva naslov Amonove svećenice imale kraljice te je ona bila jedna od njihovih brojnih naslova, iako su ovdje navedene kraljice obavljale i svećeničke dužnosti. Osim navedenih kraljica iz Novog kraljevstva, zabilježeno je još nekoliko njih iz 18. dinastije zaključno s vladavinom Tutmozisa III. i onda iz 19. dinastije koje su imale naslov Amonove svećenice. No, osim titulature nije zabilježeno da su obavljale svećeničke dužnosti. Tijekom Trećeg međurazdoblja Amonove svećenice su bile kraljeve kćeri koje su posebice od 23. dinastije trebale zamijeniti velikog Amonovog svećenika i upravljati Tebom umjesto faraona. Tako su vladari 23. i 25. dinastije osigurali svoju vlast u Tebi jer su njihove sestre ili kćeri bile na jednoj od najvažnijih pozicija u gradu. Trebale su, naime, vladati gradom umjesto faraona.

Hramske pjevačice su također bile žene iz višeg sloja društva pa iako se ne zna puno o Kaipamau i Meresamun, to što su imale bogato ukrašene sarkofage bi ih trebalo smjestiti među elitu tebanskog društva. Iz svega navedenog se može zaključiti da se naslov velike Amonove svećenice zadržao unutar kraljevske obitelji, da je to bio položaj namijenjen isključivo za žene visokog društva te da se u Trećem međurazdoblju koristio za osiguravanje vlasti u Tebi. Svećenice ostalih egipatskih kultova poput, primjerice, svećenica božice Hator

također su bile pripadnice viših slojeva društva. Biralo ih se iz društvene elite ili iz kraljevske obitelji, no s vremenom su i ti naslovi postali više nominalni te samo dio kraljičine titulature.

Osim kultne službe Amonove svećenice imale su i brojne svjetovne dužnosti. Tako je Ahmoze Nefertari zajedno s Ahmozisonom dala ponovno otvoriti kamenolome u Bosri i Masari. Uz to je s njim dala sagraditi kenotaf Tetišeri. Uz dužnosti Amonove svećenice obavljala je dužnosti kraljice zajedno s Ahmozisonom I. Hatšepsut je također bila kraljica i Amonova svećenica, no o njoj se više zna nakon što je postala faraon, a tada više nije bila Amonova svećenica. Zamijenila ju je Neferura koja je također preuzela ulogu Hatšepsutine kraljice.

Vrhunac svjetovne moći Amonovih svećenica bio je u Trećem međurazdoblju. Njih su na taj položaj dali postaviti njihovi očevi ili braća. Nisu se udavale niti su imale nasljednike, nego su posvajale nasljednice s kojima su bile u rodu. One su postale njihove kćeri te su prijašnju svećenicu nazivale majkom na sačuvanim spomenicima. O njihovom „celibatu“ se mnogo raspravljalo te postoje struje za i protiv njega, no činjenica jest da dosada nije pronađen dokaz da su bile udane ili da su rodile djecu. Jedan od razloga bi mogao biti i politički jer su njihova djeca mogla biti prijatna faraonu i njegovim nasljednicima. Kako nisu imale djecu nisu mogle ugroziti faraonovu vlast. Vladale su Tebom, a možda i Gornjim Egiptom, umjesto faraona te su preuzele neke simbole i rituale koje su inače obavljali faraoni. Bile su skoro samostalni vladari po čemu se razlikuju od prijašnjih svećenica. Slične su im prema ritualima koje se izvodile poput darivanja bogova i sviranja sistruma što su sve bili rituali koji su obavljale i prijašnje svećenice. Amonove svećenice su imale i svoje imanje sa slugama i ženama koje su činile Amonov kler. Na tim imanjima su živjele hramske pjevačice i pjevačice u unutrašnjosti hrama, a imale su i nadzornike imanja koji su upravljali njime umjesto svećenica.

Kako su Amonove svećenice i pjevačice bile vezane uz Amonov hram u Karnaku, građevine koje se vežu uz njih također se nalaze u Karnaku i njegovoj okolici. Počevši od Ahmoze Nefertari to su kameni blokovi koji su bili dio građevine Amenhotepa I. iz Karnaka. Iz vremena Hatšepsutine vladavine poznata je Crvena kapela koja je bitna za nju i Neferuru kao Amonovu svećenicu. Za Nefertari je bitna njezina grobnica QV66 u kojoj se ona dvaput naziva Amonovom svećenicom što je ujedno i jedini dokaz da je ona imala taj naslov. Svećenice Trećeg međurazdoblja javljale su se na više spomenika od prethodnica, pogotovo svećenice 25. dinastije koje su gradile Ozirisove kapele u sjevernom i istočnom Karnaku. Maatkare iz 21. dinastije je prikazana na reljefima u Luksoru i Khonsuovom hramu u Karnaku,

no nije dala graditi kapele ili hramove. Sljedeća poznata svećenica Karomama je također prikazana na reljefima Montuovog hrama u Karnaku. Šepenvepet I. je dala sagraditi kapelu Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku i pogrebnu kapelu u Medinet Habu. Sljedeća Amonova svećenica Amenirdis I. nadogradila je spomenutu kapelu Ozirisu. Njezina pogrebna kapela građena je u dva navrata: prvotnu je dala izgraditi ona, a onu koja se sačuvala do danas dala je izgraditi Šepenvepet II. Šepenvepet II. je također dala izgraditi nekoliko Ozirisovih kapela u Karnaku: kapelu Ozirisa, vladara vječnosti, u sjevernom Karnaku, kapelu Ozirisa, vladara života koji odgovara bolesnima, kapelu Ozirisa Onofrisa i kapelu Ozirisa, vladara života, u sjevernom Karnaku. Pored Amenirdisine kapele dala je podići svoju pogrebnu kapelu. Sljedeća Amonova svećenica, Nitokrida, dala je izgraditi kapelu Ozirisa, vladara života, u sjevernom Karnaku, i zgradu sa stupovima iz Malkate. Od navedenih svećenica najviše je dala izgraditi Šepenvepet II. te nakon nje slijede ostale svećenice Trećeg međurazdoblja. Najviše su gradile svećenice 23., 25. i 26. dinastije, a najmanje svećenice iz Novog kraljevstva, od kojih je jedino Hatšepsut dala podići Crvenu kapelu.

Što se tiče društvenog položaja, u oba su perioda svećenice bile iz više klase: kraljice ili kraljeve kćeri u Novom kraljevstvu i kraljeve sestre ili kćeri u Trećem međurazdoblju. Isto je bio slučaj s hramskim pjevačicama koje su najčešće pripadale tebanskim uglednijim obiteljima. Nadalje, što se tiče njihove svjetovne službe u Novom kraljevstvu su svećenice vladale s faraonom i obavljale dužnosti kraljice dok su u Trećem međurazdoblju, konkretno svećenice 23. i 25. dinastije, praktički samostalno vladale Tebom, a možda i većinom Gornjeg Egipta umjesto faraona. Ujedno su i više gradile od svećenica u Novom kraljevstvu. Sačuvano je više kapela posvećenih Ozirisu u okolini Karnaka te njihove pogrebne kapele u Medinet Habu koje su većinom one dale izgraditi dok su svećenice iz Novog kraljevstva gradile s faraonom kao kraljice. Konačno, uz svećenice Trećeg međurazdoblja veže se priča o „celibatu“, odnosno kako se nisu smjele udavati niti imati djecu dok se isto ne može reći za svećenice Novog kraljevstva koje su kao faraonove supruge rodile i po više nasljednika (npr. Ahmoze Nefertari, supruga Ahmozisa I. ili Nefertari, supruga Ramzesa II.).

4.3. Kultne radnje

Scene s Amonovim svećenicama nalaze se u građevinama koje su im bile posvećene ili koje su one dale graditi (Tabla 2 i 3). Iz njih se može saznati više o njihovoj ulozi u kultu, ali i u političkom životu Tebe. Kultne radnje zabilježene na zidovima tih građevina mogu se

podijeliti na sljedeće: sviranje sistruma, prinošenje darova bogovima²⁸⁰, davanje Maat bogovima, bogovi grle svećenice, pročišćenje svećenica prije ulaska u hram ili prije rituala, libacija, slavljenje *sed* svetkovine, izgradnja hrama, briga za kult pokojne svećenice i ostale scene. Na ovdje analiziranim scenama svećenice su 19 puta prikazane kako prinose darove bogovima, dok su na 12 scena prikazane kako sviraju sistrum. Najčešća kulturna radnja koju su obavljale Amonove svećenice bilo je darivanje bogova (sve svećenice Trećeg međurazdoblja i Hatšepsut). Kao darove su prinobile vino, hranu, ljekovito bilje i dr. što su sve bili uobičajeni darovi za prinošenje bogovima. Prinobile su ih kako bi zadovoljile bogove ili osigurale dobru volju božanstava. Sljedeća kulturna radnja kojom se zabavljalo božanstva bilo je sviranje sistruma. Sve svećenice Trećeg međurazdoblja i Nitokrida su prikazane kako sviraju sistrum ispred bogova. Ponekad se uz sviranje sistruma obavlja još neka kulturna radnja, poput darivanja bogova. Primjer za to je prikaz Šepenvepet I. iz kapele Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku koja svira ispred bogova, a iza je stol s darovima koje donosi vladar.

Sljedeće su po brojnosti, 7 puta u ovdje spomenutim hramovima, scena davanja Maat bogu (dva reljefa u kapeli Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku i po jedan u kapeli Ozirisa, vladara vječnosti, u sjevernom Karnaku, Ozirisa, vladara života koji odgovara bolesnima, Ozirisa, vladara života, u sjevernom Karnaku i Nitokridinoj kapeli Ozirisa, vladara života) i 3 scene u kojima bog grli Amonovu svećenicu ili ona njega (jedan reljef u kapeli Ozirisa, vladara vječnosti, u sjevernom Karnaku i dva u kapeli Ozirisa Onofrisa). Davanje Maat bogu je kulturna radnja koju po prvi put izvode žene otkada je Amenirdis I. postala Amonova svećenica. Osim nje to su još radile Šepenvepet II. i Nitokrida. Davanjem Maat svećenice su potvrđivale vezu između čovjeka i boga. To je inače radio faraon, no Amenirdis je željela legitimizirati sebe kao Amonovu svećenicu pa se na ulazu u kapelu Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku dala prikazati kako daje Maat Amonu. Prikaz Amona koji grli svećenicu iskoristila je Šepenvepet II. u kapeli Ozirisa Onofrisa poistovjećujući se s Mut te time potvrđujući svoj autoritet kao Amonove svećenice.

Slijede 3 scene rituala pročišćenja svećenice prije ulaska u hram (s kamenih blokova građevine Amenhotepa I. iz Karnaka, reljef iz Crvene kapele iz Karnaka i reljef iz Nitokridine zgrade iz Malkate) te 3 scene libacije (reljef u kapeli Ozirisa, vladara života koji odgovara bolesnima, Oziris Onofrisa i Ozirisa, vladara života, u sjevernom Karnaku). Pročišćenje prije ulaska u hram obavljaju Ahmoze Nefertari, Amonova svećenica iz Crvene kapele i Nitokrida.

²⁸⁰ Darovi koji se prinose su hrana i vino najčešće, a nakon toga još tamjan na dvije scene, na jednoj razno ljekovito bilje te na jednoj mlijeko.

Radi se o uobičajenom ritualu prije ulaska u hram. Libaciju se također izvodilo u hramovima kao dio rituala. U spomenutim kapelama ih je obavljala Šepenvepet II. kao završni dio rituala.

Na kraju, samo dvaput se javljaju sljedeće kultne radnje: slavljenje *sed* svetkovine (kapela Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku i Ozirisa, vladara života, u sjevernom Karnaku), gradnja hrama (davanje modela hrama bogu i istežanje užeta s božicom Sešat) i briga za pokojnika (vođenje četiri teleta bogovima i predstavljanje *meret* škrinja). Simbole *sed* svetkovine primile su samo dvije svećenice: Amenirdis I. i Šepenvepet II. tijekom čije je vlasti bio vrhunac moći Amonovih svećenica u Tebi. Dotada su *sed* svetkovinu slavili samo faraoni, a na scenama u tim kapelama po prvi su put prikazane dvije žene kako primaju simbole *sed* svetkovine. Sljedeće dvije kultne radnje, gradnja hrama i briga za pokojnika, također nisu bile uobičajene za žene. Prvu je izvodila Amenirdis I., a potonju Šepenvepet II.

Osim gore navedenih kulturnih radnji, sačuvani su prikazi pojedinačnih radnji koje su izvodile pojedinačne svećenice. Ahmoze Nefertari je na reljefu iz Amenhotepove građevine u Karnaku prikazana kako ulazi u hram, daje obrok bogovima i izvodi neke magične rituale koji se nisu sačuvali. Slične je radnje izvodila nepoznata Amonova svećenica iz Crvene kapele. Prikazan je cijeli proces od ulaska u hram do spaljivanja znakova egipatskih neprijatelja. Svećenica je time čuvala kraljevstvo od napada i bacala prokletstvo na egipatske neprijatelje. Hatšepsut kao Amonova svećenica se molila Amonu što je na reljefu u Crvenoj kapeli u Karnaku.

Iz Trećeg međurazdoblja sačuvane su scene dojenja i krunidbe Šepenvepet I. te scena kako prima *menat* ogrlicu od Izide iz kapele Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku. Scenama dojenja i krunidbe Šepenvepet I. željela se izjednačiti s faraonom te potvrditi svoj autoritet kao Amonove svećenice. Sljedeća je scena primanja ankha od Amona (Amenirdis I. u kapeli Ozirisa, vladara vječnosti, u istočnom Karnaku te Amenirdis I. i Šepenvepet II. u kapeli Ozirisa, vladara života, u sjevernom Karnaku). Šepenvepet II. je, pak, prikazana kako s Taharkom štiti Ozirisov kenotaf te kako podiže *tsi* potporanj. Obje se scene nalaze u Taharkinom kompleksu u Karnaku. Šepenvepet se poistovjetila s Izidom te je odbacila svoje ime i naslov Amonove svećenice. Radnju koju je inače obavljao samo faraon, vrše njih dvoje te je ona po položaju jednaka faraonu. Nitokrida je prikazana na reljefima iz zgrade u Malkati tijekom dva rituala. Prvi je kada ju bogovi dovode pred Amona koji ju prima i kruni, a drugi scena krunidbe i Nitokrida na tronu. Poput svećenica nubijske dinastije preuzela je vladarsku ikonografiju čime se možda željela pokazati kao samostalan vladar u Tebi.

U usporedbi sa svjetovnim dužnostima Amonovih svećenica, više se može reći o njihovim kulturnim dužnostima. Za razliku od Novog kraljevstva više je prikaza sačuvano iz Trećeg međurazdoblja sa zidova kapela posvećenih Ozirisu ili pogrebnih kapela svećenica. Od kulturnih radnji Amonove svećenice su najčešće donosile darove bogovima i svirale sistrum ispred bogova što su bili uobičajeni rituali u hramovima koje su izvodile i druge svećenice. Te su se radnje podjednako izvodile u Novom kraljevstvu i Trećem međurazdoblju. Ipak postoji razlika u Trećem međurazdoblju, kada su se Amonove svećenice dale prikazati kako izvode rituale koje su inače radili samo faraoni poput gradnje hrama ili slavljenja *sed* svetkovine. To je još jedan dokaz da su bile političke moćne i nisu samo obavljale svećeničke dužnosti, nego su i preuzele neke faraonove dužnosti u Tebi. Svećenice iz Novog kraljevstva obavljale su isključivo vjerske rituale u hramu. Njihova politička moć proizlazila je iz toga što su bile kraljice, a ne Amonove svećenice kao što je slučaj sa svećenicama Trećeg međurazdoblja koje su ujedno dale izgraditi više kapela na čijim su zidovima sačuvani prikazi njih kako izvode razne kultne radnje. Svećenice iz Novog kraljevstva nisu ostavile mnogo, jedino su sačuvani rituali iz Amenhotepovog spomenika i Crvene kapele. Uz Amonove svećenice često se u kulturnim radnjama pojavljuju hramske pjevačice ili pjevačice u unutrašnjosti Amonovog hrama. Vjerojatno su zajedno s njima sudjelovale u ritualima u hramu. Pjevačice su postojale i prije za druga božanstva, no ovdje su bile izravno pod Amonovom svećenicom.

4.4. Izgled

Na prikazima se svećenice prepoznaje po njihovoj odjeći i ukrasu na kosi. Tijekom Novog kraljevstva Amonove su svećenice nosile usku i dugu haljinu na naramenice te su ili imale kratku kosu bez ukrasa (Ahmoze Nefertari) ili su je skupile i vezale vrpcom (Crvena kapela). S Trećim međurazdobljem se na kosi uz ureus pojavljuje ukras s dvije zmijske glave i grabljivicom (Maatkare, Karomama), a od Šepenvepet I. s grabljivicom i dva visoka pera prema čemu se posebice prepoznaju svećenice nubijske dinastije. Šepenvepet I. i Nitokrida su uz navedeno na kosi još imale Hatorin disk s kravljim rogovima, no za prvu je to scena dojenja koja je neobična za Amonovu svećenicu. Haljina koju su nosile je bila duga i ponekad uska, a ponekad lepršava i slojevita vezana remenom. Svećenice Novog kraljevstva nisu nosile posebne ukrase na kosi jer su one već bile kraljice te su ta obilježja nosile u toj funkciji. Kao Amonove svećenice kosu vežu jednostavno dok svećenice iz Trećeg međurazdoblja preuzimaju te kraljičine simbole i stavljaju ih na kosu kako bi naglasile svoj poseban položaj u Tebi. Svećenice iz Novog kraljevstva nisu imale tu potrebu.

Ukrasi na naglavku Amonovih svećenica imali su, pak, svoje značenje. Sve su to bili ukrasi koji su koristile i kraljice, ali i faraoni. Tako ureus označava suverenitet i božanski autoritet u Egiptu te je simbol božice Donjeg Egipta Wadjet. Njezin je simbol i zmija dok je ptica grabljivica simbol božice Gornjeg Egipta Nekhbet. Time su Amonove svećenice nosile simbole dviju božica koje zajedno predstavljaju ujedinjeni Egipat. Kasniji dodatak od dva pera je Amonov simbol koji se također nalazi na njegovoj kruni. Njega su dotada nosili faraoni i svećenici. Svećenice su ponovno preuzele simbole karakteristične za faraone. Također kasnije svećenice nisu imale simbole Wadjet, nego samo Nekhbet. Razlog tome je možda što su bile vezane uz Gornji Egipat i Tebu pa su zadržale simbole božice Gornjeg Egipta i dodale Amonova pera čije su bile svećenice. Time su željele pokazati kako vladaju Gornjim Egiptom. Hatorini rogovi se pojavljuju samo u posebnim prilikama. Njih su također prije nosile kraljice, ali i druge božice poput Izide dok ih sada nose dvije svećenice.

Odjeća koju su nosile Amonove svećenice Novog kraljevstva i Treće međurazdoblja nije se previše promijenila. Veća se promjena primjećuje u ukrasima na kosi: jednostavnije vezana kosa u Novom kraljevstvu naspram korištenja simbola božanstava kao ukrasa na kosi u Trećem međurazdoblju. Dogodila se promjena jer su svećenice u Trećem međurazdoblju preko ukrasa na kosi naglašavale svoj položaj i vlast u Gornjem Egiptu i Tebi.

4.5. Božanstva uz Amona

Na opisanim prikazima od bogova se najviše pojavljuje Amon (31). Kao dio tebanske trijade uz njega se često javljaju Mut (15) i Khonsu (5). Štovali su se u Tebi zajedno s Amonom pa zato nije neobično da su svećenice nekada samo Mut prinobile darove. Drugo važno božanstvo kojemu su posvećene brojne kapele koje su svećenice podigle bio je Oziris pa su tako česti prikazi njega (5) i Izide (4). Ipak se često u Ozirisovim kapelama prikazivao ne samo Oziris nego i Amon. Na Ozirisa se kao svojeg oca pozivala Amenirdis I. kako bi legitimizirala svoj položaj Amonove svećenice jer je njezina prethodnica bila iz libijske dinastije, a ona iz nubijske. U Trećem međurazdoblju se Amon smatrao vrhovnim bogom te je njegov kult pripojio Ozirisov pa se zbog toga u Ozirisovim kapelama javljaju oba božanstva. Izida se pak na prikazima pojavljuje uz Ozirisa slično kao što je Mut često bila uz Amona. S Mut i Izidom su se ponekad izjednačavale Amonove svećenice te su preuzele njihovu ikonografiju na nekim prikazima u kapelama. Ostali bogovi koji se pojavljuju su Horus (kao dio trijade uz Ozirisa i Izidu ili ponekad uz Amona), Hator (scene dojenja u kojima se prikazivala i s faraonima ili kako pomaže Mut u pripremi svećenice za krunidbu), Ptah, Ra

Horakhti, Tot i dr. Ra Horakhti i Ptah se javljaju kao dio božanske trijade uz Amona. Sva tri božanstva su bogovi stvoritelji pa ih se ponekad prikazuje zajedno. Od ostalih božanstava je još bitna Hator koja ponekad zamjenjuje Mut ili Izidu. Hator je ujedno božica majčinstva te se u tom smislu prikazuje kako doji svećenicu, ikonografija koja je dotada bila rezervirana isključivo za faraone. Hator se također smatrala kraljevom suprugom te su zbog toga kraljice nosile njezine rogove i sunčev diska kao ukras na kosi. Kao što je spomenuto u poglavlju o izgledu svećenica, one su također, no rjeđe, nosile Hatorine rogove. Ipak se ne primjećuje neka posebna identifikacija svećenica s Hator, češće se povezuju s Mut, Amonovom suprugom jer su i same nosile naslov Amonove božanske supruge.

Osim Amona, na prikazima se pojavljuju i druga božanstva koja su povezana s Amonovim kultom ili koja se javljaju na istim scenama u drugim građevinama. U Tebi se već u Novom kraljevstvu, a posebice u Trećem međurazdoblju štovala tebanska trijada koju su činili Amon, Mut i Khonsu. To se primjećuje i na scenama s Amonovim svećenicama jer se često uz Amona nalaze Mut i Khonsu. Svećenice se preko svojeg naslova Amonove božanske supruge povezuju s Mut i Izidom te se ponekad prikazuju umjesto te dvije božice. Na scenama u kapelama se pojavljuje i Oziris čiji se kult u Trećem međurazdoblju povezao s Amonovim. Kao pandan Mut javlja se Izida te, rjeđe, Hator. Hator se u prijašnjim razdobljima smatrala faraonovom suprugom dok je u Novom kraljevstvu prikazana kako doji faraona. U potonjoj se ulozi pojavljuje i s Amonovim svećenicama te iako su je možda zamijenile Mut i Izida kao glavne ženske božice u trijadi, ponekad je prikazana umjesto njih. Ostala božanstva se pojavljuju jedanput ili dvaput, no sva su ponovno povezana s Amonom ili u kontekstu mita stvaranja (poput Ptaha i Ra Horakhtija) ili kao bogovi koji pomažu svećenici prije susreta s Amonom.

5. ZAKLJUČAK

U Novom kraljevstvu Amonov kult postao je glavni kult u državi. Amon je postao vrhovno božanstvo. Tijekom 19. dinastije Amon je postao univerzalno božanstvo koje se nalazi iznad svih drugih bogova, ali i vladara. Zbog toga je i Amonovo svećenstvo postalo utjecajnije te, s vremenom, bogatije od vladara. Krajem Novog kraljevstva Amonovi su svećenici praktički kontrolirali Tebu te su početkom Trećeg međurazdoblja vladali cijelim Gornjim Egiptom.

Žene s naslovom božanske supruge zabilježene su još u Srednjem kraljevstvu, no Amonove svećenice u pravom smislu riječi poznate su tek od početka Novog kraljevstva. Tada je Ahmosis I. donirao posjed kraljici i prvoj Amonovoj svećenici Ahmoze Nefertari. S njom je naslov postao nasljedan i prenosio se na kraljice ili kraljeve kćeri i sestre uz manje iznimke sve do perzijske okupacije Egipta krajem 6. stoljeća pr. Kr. Prema dostupnoj literaturi dosada je zabilježeno 29 Amonovih svećenica, odnosno, žena koje su imale naslov Amonove božanske supruge. Zaključci doneseni analizom izabranih deset svećenica mogli bi se možda primijeniti na ostale žene koje su imale naslov Amonove svećenice. Za većinu se njih, nažalost, niti ne zna jesu li obavljale religijsku službu niti su sačuvani prikazi njih kao svećenica. To se odnosi na većinu žena iz 18. i 19. dinastije kojima je naslov Amonove božanske supruge bio samo dio kraljičine titulature. Unatoč tome mogu se donijeti neki zaključci o službi i ulozi Amonove svećenice u Egiptu tijekom Novog kraljevstva i Trećeg međurazdoblja te koliko se promijenila u tom periodu.

Amonove svećenice uvijek su bile žene visokog statusa, a isto se može reći za hramske pjevačice i pjevačice u unutrašnjosti Amonovog hrama. Glavni naslov Amonovih svećenica bio je glavna božanska supruga. Osim nje neke od njih su se nazivale Amonovom božanskom štovateljicom i božjom rukom. Postoje razlike između svećenica Novog kraljevstva i Trećeg međurazdoblja u tome da su u potonjem periodu naslov božanske štovateljice imale nasljednice trenutačne Amonove svećenice. Nadalje, svećenice Trećeg međurazdoblja koristile su faraonove naslove poput Reovog sina/kćeri i gospodara dijadema, a od Šepenvepet I. imale su dva imena upisana u kartuši: prijestolno i Horusovo. Prema dostupnim izvorima i literaturi može se zaključiti kako tijekom Novog kraljevstva svećenice nisu imale veliku ulogu u kultu, niti su kao svećenice igrale ulogu u političkom životu Egipta. To se promijenilo u Trećem međurazdoblju kada su Amonove svećenice preuzele puno veću ulogu u političkom i vjerskom životu Tebe, a možda i cijelog Gornjeg Egipta. One su tako vladale Tebom umjesto svojih očeva ili braće čije je središte vlasti bilo u Donjem Egiptu. Postavili su

ih za velike Amonove svećenice jer im je trebao netko u Tebi da drži pod kontrolom Gornji Egipat. Taj sustav vlasti započeo je sa Šepenvepet I. krajem 23. dinastije, a nastavili su ga Nubijci čije su Amonove svećenice gotovo samostalno vladale Tebom. To se vidi i iz sačuvanih prikaza u kapelama koje su one dale sagraditi. Svećenice su preuzele faraonove simbole i dužnosti poput primanja simbola *sed* svetkovine, rituala izgradnje hrama, dojenja i krunidbe i dr. Ti rituali zasad nisu zabilježeni u Novom kraljevstvu, specifični su za svećenice libijske i nubijske dinastije. Osim njih na zidovima kapela su prikazne svećenice prilikom obavljanja uobičajenih svećeničkih dužnosti poput darivanja božanstava ili sviranja sistruma, i to najviše ispred Amona ili tebanske trijade Amon, Mut i Khonsu. Ti su prikazi izvor o njihovoj kulturnoj službi, ali i ulozi u egipatskom društvu Trećeg međurazdoblja. Još jedna karakteristika Amonovih svećenica Trećeg međurazdoblja o kojoj se pisalo je njihov „celibat“, odnosno, da im je bilo zabranjeno udavati se i imati djecu. Vjerojatan razlog tome je da bi njihova djeca bila nasljednici i tako prijetnja faraonovom izabranom nasljedniku. Kako bi to izbjegli, svećenice se nisu udavale dok su svećenice Novog kraljevstva bile kraljice kojima je bila jedna od dužnosti da rode nasljednika. Na prikazima se vide razlike u odjeći svećenica Novog kraljevstva i Trećeg međurazdoblja te karakteristična odjeća prema kojoj ih se može prepoznati. Razlike se primjećuju u ukrasima na kosi, od jednostavnijih u ranijem periodu do ukrašenijih u kasnijem. Kasniji ukrasi na kosi se vežu uz određena božanstva poput Nekhbet, Wadjet, Hator i Amona. Posvajanje Nitokride označilo je kraj nubijskih Amonovih svećenica. Za 26. dinastije su Amonove svećenice i dalje bile moćan čimbenik u Tebi kojom su upravljale u ime faraona.

Iz svega navedenog može se donijeti sljedeći zaključak. Tijekom Novog kraljevstva naslov Amonove svećenice bio je dio kraljičine titulature te su samo neke kraljice ujedno obavljale određene kultne radnje. To su bile svećenice s početka 18. dinastije jer je kasnije naslov postao nominalan, a onda je nestao do 19. dinastije. Tada je, pak, obnovljen, no ponovno Amonove svećenice nisu obavljale vjerske dužnosti. Za Trećeg međurazdoblja se to promijenilo. Položaj Amonove svećenice je obnovljen za 21. dinastije te iako nisu sačuvana imena svih svećenica, postojao je u kontinuitetu do perzijskog osvajanja Egipta. Amonove svećenice Trećeg međurazdoblja skoro su samostalno vladale i u sebi su ujedinjavale vrhovnu vjersku i političku moć tijekom jednog kraćeg razdoblja zbog izvanrednih okolnosti u kraljevstvu. To nije bilo moguće tijekom Novog kraljevstva dok je faraonova vlast u Egiptu bila sigurna. Iza sebe su ostavile kapele sa scenama kojima su dale pokazati svoju moć te se s razlogom za svećenice 25. dinastije tvrdi da su bile vrhunac moći Amonovih svećenica.

6. SAŽETAK NA ENGLESKOM JEZIKU

The Great Priestess of Amun is a position in the clergy of Amun that has appeared at the beginning of the New Kingdom and it has disappeared with the Persian conquest of Egypt. During this period 29 women were recorded with the title God's Wife of Amun but only a few of them actively played part in Egyptian religious life. During the New Kingdom most of the women were priestess of Amun in title only and with the 20th dynasty the title slowly disappeared. The title was reintroduced during the Third Intermediate Period by the priests of Amun that ruled Thebes independently. But the religious and political power of these women reached its peak during the 25th Nubian dynasty. These women ruled Thebes and its surroundings almost independently, acting as sovereign for their fathers or brothers that ruled from north. They also left behind many monuments on which they are represented while doing various religious rituals which all helps in understanding their role in Egyptian society from the 16th until the 7th century BC.

7. BIBLIOGRAFIJA

7.1. Kratice

ASAE	<i>Annales du Service des Antiquités de l'Égypte</i>
BACE	<i>Bulletin of the Australian Centre for Egyptology</i>
JNES	<i>Journal of Near Eastern Studies</i>
JSSEA	<i>Journal of the Society of the Study of Egyptian Antiquities</i>
LÄS	<i>Leipziger Ägyptologische Studien</i>
MDAIK	<i>Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo</i>
MRE	<i>Monographies Reine Élisabeth</i>
<i>RdE</i>	<i>Revue d'Égyptologie</i>
RT	<i>Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes</i>
SOMA	<i>Symposium on Mediterranean Archaeology</i>
VAMZ	<i>Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu</i>
Urk.	<i>Urkunden des ägyptischen Altertums</i>

7.2. Izdanja izvora i literatura

- Ayad 2004 Mariam Ayad, „The Selection and Layout of the Opening of the Mouth Scenes in the Chapel of Amenirdis I at Medinet Habu“, *Journal of the American Research Center in Egypt* 41 (2004): 113 – 133.
- Ayad 2007 Mariam F. Ayad, „On the Identity and Role of the God's Wife of Amun in Rites of Royal and Divine Dominion“, *JSSEA* 34 (2007): 1 – 11.
- Ayad 2008 Mariam Ayad, „Some remarks on the Pyramid Texts Inscribed in the Chapel of Amenirdis I at Medinet Habu“, u: *Egypt and Beyond: Essays Presented to Leonard H. Lesko upon his Retirement from the Wilbour Chair of Egyptology at Brown University*, ur. Stephen E. Thompson i Peter Der Manuelian, 1 –

- 13, Providence: Brown University 2008.
- Ayad 2009a Mariam F. Ayad, *God's Wife, God's Servant: The God's Wife of Amun (ca. 740 – 525 BC)*, London i New York: Routledge 2009.
- Ayad 2009b Mariam Ayad, „The Transition from Libyan to Nubian Rule: The Role of the God's Wife of Amun“, u: *The Libyan Period in Egypt: Historical and Chronological Problems of the Third Intermediate Period*, ur. Gerard P. F. Broekman, R. J. Demarée i Olaf E. Kaper, 29 – 49, Leiden: The Netherlands Institute for the Near East 2009.
- Ayad 2010 Mariam F. Ayad, „Re-figuring the Past: the Architecture of the Funerary Chapel of Amenirdis I at Medinet Habu, a reassessment“, *Supplément aux annales du service des antiquités de l'Égypte* 40 (2010): 53 – 64.
- Ayad 2016a Mariam F. Ayad, „Reading a Chapel“, u: „*Prayer and Power*“ *Proceedings of the Conference on the God's Wives of Amun in Egypt during the First Millennium BC*, ur. Meike Becker, Anke Ilona Blöbaum i Angelika Lohwasser, 167 – 181, Münster: Ugarit-Verlag 2016.
- Ayad 2016b Mariam F. Ayad, „Gender, Ritual, and Manipulation of Power. The God's Wife of Amun (Dynasty 23 – 26)“, u: „*Prayer and Power*“ *Proceedings of the Conference on the God's Wives of Amun in Egypt during the First Millennium BC*, ur. Meike Becker, Anke Ilona Blöbaum i Angelika Lohwasser, 89 – 106, Münster: Ugarit-Verlag 2016.
- Baer 1973 Klaus Baer, „The Libyan and Nubian Kings of Egypt: Notes on the Chronology of Dynasties XXII to XXVI.“, *JNES* 32 (1973): 4 – 25.
- Barguet i Leclant 1954 Paul Barguet i Jean Leclant, *Karnak-Nord IV (1949 – 1951)*,

- Kairo: L'Institut français d'archéologie orientale 1954.
- Barguet 1962 Paul Barguet, *Le Temple d'Amon-Rê à Karnak, essai d'exégèse*, Kairo: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale 1962.
- Bickerstaffe 2006 Dylan Bickerstaffe, „The Royal Cache Revisited“, *Journal of the Ancient Chronology Forum* 10 (2006): 9 – 25.
- Blackman 1921 Aylward M. Blackman, „On the Position of Women in the Ancient Egyptian Hierarchy“, *The Journal of Egyptian Archaeology* 7/1/2 (1921): 8 – 30.
- Breasted 1906 James Henry Breasted, *Ancient Records of Egypt* Vol. 4, Chicago: The University of Chicago Press 1906.
- Bryan 2003 Betsy M. Bryan, „The 18th Dynasty before the Amarna period“, u: *The Oxford History of Ancient Egypt*, ur. Ian Shaw, Oxford: Oxford University Press 2003.
- Bryan 2005 Betsy Bryan, „Property and the God's Wives of Amun“, u: *Women and Property*, ur. D. Lyons i R. Westbrook, 1 – 15, Harvard University: Center for Hellenistic Studies 2005.
- Caminos 1964 Ricardo A. Caminos, „The Nitocris Adoption Stela“, *The Journal of Egyptian Archaeology* 50 (1964): 71 – 101.
- Carnarvon i Carter 1912 Earl of Carnarvon i Howard Carter, *Five Years' Explorations at Thebes: A record of work done 1907 – 1911*, London, New York, Toronto i Melbourne: Oxford University Press 1912.
- Carter 1917 Howard Carter, „A Tomb Prepared for Queen Hatshepsut and Other Recent Discoveries at Thebes“, *Journal of Egyptian Archaeology* 4/1 (1917): 107 – 118.
- Champollion 1849 Jean François Champollion, *Monuments de l'Égypte et de la Nubie. Notices descriptives conformes aux manuscrits autographes* II, Paris: F. Didot frères 1849.
- Chevrier 1927 Henri Chevrier, „Rapport sur les travaux de Karnak (novembre

- 1926-mai 1927)“, ASAE 27(1927): 134 – 153.
- Chevrier 1928 Henri Chevrier, „Rapport sur les travaux de Karnak (1927-1928)“, ASAE 28 (1928): 114 – 128.
- Chevrier 1930 Henri Chevrier, „Rapport sur les travaux de Karnak (1929-1930), ASAE 30 (1930): 159 – 173.
- Christophe 1951 Louis A. Christophe, *Karnak-Nord III (1945 – 1949)*, Kairo: Institut français d'archéologie orientale 1951.
- Cooney 2000 Kathlyn M. Cooney, „The Edifice of Taharqa by the Sacred Lake: Ritual Function and the Role of the King“, *Journal of the American Research Center in Egypt* 37 (2000): 15 – 47.
- Corsi 2013 Alessio Corsi, „The Songstress Desehebsed in the 'Chapel of Osiris-Onnophris in the Persea Tree' in Karnak“, u: *SOMA 2012, Identity and Connectivity Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology, Florence, Italy, 1–3 March 2012*, ur. Luca Bombardieri, Anacleto D’Agostino, Guido Guarducci, Valentina Orsi i Stefano Valentini, 537 – 543, Oxford: Archaeopress 2013.
- Coulon i Laisney 2015 Laurent Coulon i Damien Laisney, „Les édifices des divines adoratrices Nitocris et Ânkhnesnéferibrê au nord-ouest des temples de Karnak (secteur de Naga Malgata)“, *Cahiers de Karnak* 15 (2015): 81 – 171.
- Coulon, Hallmann i Payraudeau 2018 Laurent Coulon, Aleksandra Hallmann i Frédéric Payraudeau, „The Osirian Chapels at Karnak: An Historical and Art Historical Overview Based on Recent Fieldwork and Studies“, u: *Thebes in the First Millennium BC: Art and Archaeology of the Kushite Period and Beyond*, ur. Elena Pischikova, Julia Budka i Kenneth Griffin, 271 – 293, London: Golden House Publications 2018.

- Čavka, Petaros i Uranić 2012 Mislav Čavka, Anja Petaros i Igor Uranić, *Mumije: znanost i mit*, Zagreb: Arheološki muzej Zagreb 2012.
- Daressy 1901 Georges Daressy, „Inscriptions de la chapelle d'Amenirtis à Médinet-Habou“, *RT* 23 (1901): 4 – 18.
- Daressy 1909 Georges Daressy, *Les cercueils des cachettes royales*, *CG* 61001 – 61044, Kairo: L'Institut Français d'Archéologie Orientale 1909.
- David 2002 Rosalie David, *Religion and Magic in Ancient Egypt*, London: Penguin Books 2002.
- David 2003 Rosalie David, *Handbook to Life in Ancient Egypt*, New York: Facts on File 2003.
- Dijk 2003 Jacobus van Dijk, „The Amarna period and the later New Kingdom“, u: *The Oxford History of Ancient Egypt*, ur. Ian Shaw, Oxford: Oxford University Press 2003.
- Dodson 2002 Aidan Dodson, „The Problem of Amenirdis II and the Heirs to the Office of God's Wife of Amun during the Twenty-Sixth Dynasty“, *The Journal of Egyptian Archaeology* 88 (2002): 179 – 186.
- Dodson i Hilton 2004 Aidan Dodson i Dyan Hilton, *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, London: Thames & Hudson 2004.
- Drioton 1953 Étienne Drioton, „Un document sur la vie chère à Thèbes au début de la XVIIIe d.“, *Bulletin trimestriel de la Société Française d'Égyptologie* 12 (1953): 10 – 19.
- Erman 1897 Adolf Erman, „Zu den Legrain'schen Inschriften“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache* 35 (1897): 19 – 29.
- Flinders Petrie 1906 William Matthew Flinders Petrie, *Researches in Sinai*, New York: E. P. Dutton and Company 1906.
- Gardiner i Peet 1917 Alan H. Gardiner i T. Eric Peet, *The Inscriptions of Sinai*, sv. I,

- London: Egypt Exploration Fund 1917.
- Garis Davies 1925 Norman de Garis Davies, „The Tomb of Tetaky at Thebes (No. 15)“, *The Journal of Egyptian Archaeology* XI/1/2 (1925): 10 – 18.
- Gillen 2005 Todd J. Gillen, „The Historical Inscription on Queen Hatshepsut's *Chapelle rouge*: part 2 Translation“, *BACE* 16 (2005): 1 – 13.
- Gitton 1976a Michel Gitton, „La résiliation d'une fonction religieuse: Nouvelle interprétation de la stèle de donation d'Ahmès Néfertary“, *Bulletin de l'institut français d'archéologie orientale* 76 (1976): 65 – 89.
- Gitton 1976b Michel Gitton, „Le rôle de la femme dans la clergé d'Amon à la 18e dynastie“, *Bulletin de la Société française d'égyptologie* 75 (1976): 31 – 46.
- Gitton i Leclant 1977 Michel Gitton i Jean Leclant, „Gottesgemahlin“, u: *Lexikon der Ägyptologie* II, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1977.
- Gitton 1981 Michel Gitton, *L'épouse de dieu, Ahmes Néfertary: documents sur sa vie et son culte posthume*, Paris: Les Belles Lettres 1981.
- Gitton 1984 Michel Gitton, *Les divines épouses de la 18e dynastie*, Paris: Belles-Lettres 1984.
- Gosselin 2007 Luc Gosselin, *Les Divines Épouses d'Amon dans l'Égypte de la XIXeme à la XXIeme dynastie*, Paris: Cybele, 2007.
- Graefe 1981 Erhart Graefe, *Untersuchungen zur Verwaltung und Geschichte der Institution der Gottesgemahlin des Amun vom Beginn des Neuen Reiches bis zur Spätzeit*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1981.
- Graves-Brown 2010 Carolyn Graves-Brown, *Dancing for Hathor: Women in Ancient Egypt*, London i New York: Continuum 2010.

- Grimal 1992 Nicolas Grimal, *A History of Ancient Egypt*, Oxford: Blackwell 1992.
- Habachi 1957 Labib Habachi, „Two Graffiti at Sehēl from the Reign of Queen Hatshepsut“, *Journal of Near Eastern Studies* 16/2 (1957): 88 – 104.
- Habachi 1958 Labib Habachi, „Clearance of the Tomb of Kheruef at Thebes (1957 – 1958)“, *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* 55 (1958): 325 – 350.
- Habachi 1959 Labib Habachi, „The First Two Viceroys of Kush and their Family“, *KUSH: Journal of the Sudan Antiquities Service* VII (1959): 45 – 62.
- Habachi 1961 Labib Habachi, „Four Objects belonging to Viceroys of Kush and Officials associated with them“, *KUSH: Journal of the Sudan Antiquities Service* IX (1961): 210 – 225.
- Habachi 1965 Labib Habachi, „The Triple Shrine of the Theban Triad in Luxor“, *MDAIK* 20 (1965): 93 – 97.
- Habachi 1977 Labib Habachi, „Mentuhotep, the Vizier and Son-in-law of Taharqa“, u: E. Endesfelder et al., ur., *Ägypten und Kusch. Geschichte und Kultur des Alten Orients*, 165 – 170, Berlin 1970.
- Habachi, Larkin,
Nims i Wente 1980 Labib Habachi, David B. Larkin, Charles F. Nims i Edward F. Wente, *The Tomb of Kheruef, Theban Tomb 192*, Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago 1980.
- Harari 1959 Ibrahim Harari, „Nature de la Stèle de donation de fonction du roi Ahmôsis à la reine Ahmès-Néfertari“, *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* 56 (1959): 139 – 203.
- Hermann 1938 Alfred Hermann, *Die ägyptische Königsnovelle*, Glückstadt, Hamburg, New York: LÄS 10 1938.

- Hölscher 1954 Uvo Hölscher, *The Excavation of Medinet Habu V: Post-Ramessid Remains*, Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago 1954.
- Hourdin 2013 Jérémy Hourdin, „À propos de la chapelle d’Osiris-Padedankh de Chapenoupet II. Un apport à sa constitution épigraphique et architecturale”, *Cahiers de Karnak* 14 (2013): 401 – 423.
- Jacquet-Gordon 1967 Helen Jacquet-Gordon, „A Statuette of Ma’et and the Identity of the Divine Adoratress Karomama“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 94 (1967): 87 – 91.
- Jansen-Winkel 2007 Karl Jansen-Winkel, *Inschriften der Spätzeit, Teil II: Die 22. – 24. Dynastie*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2007.
- Kees 1948 Hermann Kees, „Die Königin Ahmes-Nefretere als Amonpriester“, u: *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Ph.-hist. Kl. Fschg. I, Altertumswissenschaft*, Neue Folge II/6 (1948): 107 – 120.
- Kees 1954 Hermann Kees, „Das Gottesweib Ahmes-Nofretere als Amonspriester“, *Orientalia* 23 (1954): 57 – 63.
- Kitchen 1973 Kenneth Anderson Kitchen, *The Third Intermediate Period in Egypt (1100 – 650 B.C.)*, Warminster: Aris & Phillips LTD 1973.
- Krauss 2000 Rolf Krauss, „Akhenaten: Monotheist? Polytheist?“, *BACE* 11 (2000): 93 – 103.
- Lacau i Chevrier 1977 Pierre Lacau i Henri Chevrier, *Une chapelle d’Hatshepsout à Karnak*, vol. I, Kairo : L’Institut français d’archéologie orientale du Caire 1977.
- Leclant 1955 Jean Leclant, „Osiris p3-Wšb-i3d“, u *Ägyptologische Studien herausgegeben von O. Firchow*, Berlin: Akademie Verlag 1955.
- Leclant 1965 Jean Leclant, *Recherches sur les monuments thébains de la*

- XXVe dynastie dite éthiopienne*, Kairo: Institut français d'archéologie orientale 1965.
- Leclant 1975 Jean Leclant, „Amenirdas II“, u: *Lexikon der Ägyptologie I*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1975.
- Lefèvre 2009 Dominique Lefèvre, „Karomama et les divines adoratrices de la troisième période intermédiaire“, *Revue Égypte* 56 (2009): 33 – 42.
- Legrain 1900 Georges Legrain, „Le temple et les chapelles d'Osiris à Karnak I: Le temple d'Osiris-Hiq-Djeto“, *RT* 22 (1900): 125 – 136 i 146 – 149.
- Legrain 1901 Georges Legrain, „Le temple et les chapelles d'Osiris à Karnak II: La chapelle et le tombeau d'Osiris Ounnofré“, *RT* 23 (1901): 65 – 75.
- Legrain 1902 Georges Legrain, „Le temple et les chapelles d'Osiris a Karnak III: La chapelle d'Osiris, Maître de la Vie“, *RT* 24 (1902): 208 – 214.
- Legrain 1903 Georges Legrain, „Notice sur le temple d'Osiris Nebdjeto“, *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* 4 (1903): 181 – 186.
- Legrain 1906 Georges Legrain, „Notes d'inspection, XXXVI, une table d'offrandes de Nitocris“, *Annales du service des antiquités de l'Égypte* 7 (1906): 56.
- Lepsius 1850 Karl Richard Lepsius, *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien*, sv. III, Berlin: Nicolaische Buchhandlung 1850.
- Li 2010 Jean Li, „Elite Theban Women of the Eighth-Sixth Centuries BCE in Egypt: Identity, Status and Mortuary Practice“, Ph.D. diss., University of California 2010.
- Lloyd 2010 Alan B. Lloyd, ur., *A Companion to Ancient Egypt*, Oxford: Wiley & Blackwell Publishing Ltd 2010.

- Logan 2000 Tom Logan, „The Jmyt-pr Document: Form, Function, and Significance“, *Journal of the American Research Center in Egypt* 37 (2000): 49 – 73.
- Lohwasser 2001 Angelika Lohwasser, „Queenship in Kush: Status, Role and Ideology of Royal Women“, *Journal of the American Research Center in Egypt* 38 (2001): 61 – 76.
- Lohwasser 2016 Angelika Lohwasser, „“Nubianess” and the God’s Wives of the 25th Dynasty. Office Holders, the Institution, Reception and Reaction“, u: „*Prayer and Power*“ *Proceedings of the Conference on the God's Wives of Amun in Egypt during the First Millennium BC*, ur. Meike Becker, Anke Ilona Blöbaum i Angelika Lohwasser, 121 – 136, Münster: Ugarit-Verlag 2016.
- Maspéro 1889a Gaston Maspéro, „Les momies royales de Deir-el-Bahari“, *Mémoires publiés par les membres de la mission archéologique française au Caire* I/4 (1889).
- Maspéro 1889b Gaston Maspéro, *Catalogue du musée égyptien de Marseille*, Paris: Imprimerie Nationale 1889.
- McDonald 1996 John K. McDonald, *House of Eternity: The Tomb of Nefertari*, Los Angeles: The Getty Conservation Institute and the J. Paul Getty Museum 1996.
- Menu 1971 Bernadette Menu, „Quelques remarques à propos de l'étude comparée de la stèle juridique de Karnak et de la „stèle“ d' Ahmès Néfertari“, *RdE* 23 (1971): 155 – 163.
- Morkot 1992 Robert George Morkot, „Kingship and Kinship in the Empire of Kush“, Preprint of Main Paper submitted at the *Seventh International Conference for Meroitic Studies*, Berlin 1992.
- Naguib 1990 Saphinaz-Amal Naguib, *Le clergé féminin d'Amon thébain à la 21e dynastie*, Leuven: Oriëntalistiek 1990.
- Neale s.t. Sandra Neale, „Akhenaten and the Amarna period – some

- further thoughts and considerations“, MA.
- Nelson 1978 Monique Nelson, *Catalogue des Antiquités Égyptiennes. Collection des Musées d'archéologie de Marseille*, Marseille: Musées d'archéologie 1978.
- Nims 1955 Charles F. Nims, „Places about Thebes“, *Journal of Near Eastern Studies* 14/2 (1955): 110 – 123.
- Niwinski 1988 Andrzej Niwinski, *21st Dynasty Coffins from Thebes: Chronological and typological studies (Theben)*, Mayence/Göttingen: P. von Zabern 1988.
- Parker, Leclant i Goyon 1979 Richard A. Parker, Jean Leclant i Jean-Claude Goyon, *The Edifice of Taharqa by the Sacred Lake of Karnak*, Providence: Brown University Press 1979.
- Payraudeau 2015 Frédéric Payraudeau, „The Chapel of Osiris Nebdjet/Padedankh in North Karnak. An Epigraphic Survey“, *Cahiers de Karnak* 15 (2015): 215 – 235.
- Piccione 2003 Peter A. Piccione, „The Women of Thutmose III in the stelae of the Egyptian Museum“, *Journal of the Society of the Study of Egyptian Antiquities* 30 (2003): 91 – 103.
- Pillet 1924 Maurice Pillet, „Rapport sur les travaux de Karnak (1923-1924)“, *ASAE* 24 (1924): 53 – 88.
- Porter i Moss 1962 Bertha Porter i Rosalind L. B. Moss, *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs and paintings V: Upper Egypt: Sites*, Oxford: Griffith Institute 1962.
- Porter i Moss 1964 Bertha Porter i Rosalind L. B. Moss, *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs and paintings I: The Theban Necropolis, part 2: Royal Tombs and smaller cemeteries*, Oxford: Griffith Institute 1964.

- Porter i Moss 1968 Bertha Porter i Rosalind L. B. Moss, *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs and paintings IV: Lower and Middle Egypt*, Oxford: Griffith Institute 1968.
- Porter i Moss 1972² Bertha Porter i Rosalind L. B. Moss, *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs and paintings II: Theban Temples*, Oxford: Griffith Institute 1972².
- Porter i Moss 1975 Bertha Porter i Rosalind L. B. Moss, *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian hieroglyphic texts, reliefs and paintings VII: Nubia, the deserts and outside Egypt*, Oxford: Griffith Institute 1975.
- Quibell 1896 James Edward Quibell, *The Ramesseum (Egyptian Research Account II)*, London: William Clowes and Sons 1896.
- Quirke 2015 Stephen Quirke, *Exploring Religion in Ancient Egypt*, Oxford: Wiley Blackwell 2015.
- Redford 1973 Donald B. Redford, „An Interim Report on the Second Season of Work at the Temple of Osiris, Ruler of Eternity, Karnak“, *Journal of Egyptian Archaeology* 59 (1973): 16 – 30.
- Redford 1986a Donald B. Redford, „New Light on Temple J at Karnak“, *Orientalia* 55 (1986): 1 – 15.
- Redford 1986b Donald B. Redford, *Pharaonic King-Lists, Annals and Day-Books. A Contribution to the Study of the Egyptian Sense of History*, Mississauga: Benben Publications 1986.
- Ritner 1998 Robert K. Ritner, „Fictive Adoptions or Celibate Priestesses?“, *Göttinger Miszellen* 164 (1998): 85 – 90.
- Robins 1983 Gay Robins, „The God's Wife of Amun in the 18th Dynasty in Egypt“, u: *Images of Women in Antiquity*, ur. Averil Cameron i Amélie Kuhrt, 65 – 78, London: Routledge 1983.
- Robins 1993 Gay Robins, *Women in Ancient Egypt*, Cambridge,

- Massachusetts: Harvard University Press 1993.
- Sander-Hansen 1940 C. E. Sander-Hansen, *Das Gottesweib des Amun*, Kopenhagen: Ejnar Munksgaard 1940.
- Sethe 1914 Kurt Sethe, *Übersetzung: Urkunden der 18. Dynastie IV*, sv. 1, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1914.
- Shaw 2003 Ian Shaw, ur., *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford: Oxford University Press 2003.
- Snell 2005 Daniel C. Snell, ur., *A Companion to the Ancient Near East*, Oxford: Blackwell Publishing 2005.
- Taylor 2003 John Taylor, „The Third Intermediate Period (1069 – 664 BC)“, u: *The Oxford History of Ancient Egypt*, ur. Ian Shaw, Oxford: Oxford University Press 2003.
- Teeter 1999 Emily Teeter, „Celibacy and Adoption among God's Wives of Amun and Singers in the Temple of Amun: Re-examination of the Evidence“, u: *Gold of Praise: Studies on Ancient Egypt in Honor of Edward F. Wente*, ur. Emily Teeter i J. A. Larson, 405 – 414, Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago 1999.
- Teeter 2003 Emily Teeter, *Ancient Egypt: Treasures from the collection of the Oriental Institute University of Chicago*, Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago 2003.
- Teeter 2009 Emily Teeter i Janet H. Johnson, *The Life of Meresamun, A temple singer in Ancient Egypt*, Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago 2009.
- Teeter 2011 Emily Teeter, *Religion and Ritual in Ancient Egypt*, Cambridge: Cambridge University Press 2011.
- Török 1997 László Török, *The Kingdom of Kush: Handbook of the Napatan-Meroitic Civilization*, Leiden: Koninklijke Brill 1997.
- Tyldesley 2006 Joyce Tyldesley, *Chronicle of the Queens of Egypt: from Early*

- Dynastic times to the death of Cleopatra*, London: Thames & Hudson 2006.
- Uranić 1993/94 Igor Uranić, „Sarkofag i kartonaža Kaipamau“, *VAMZ XXVI-XXVII* (1993-94): 145 – 156.
- Urk. IV *Urkunden des ägyptischen Altertums IV: Urkunden der 18. Dynastie I i II*, uredio Kurt Sethe, Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1905.
- Vandersleyen 1971 Claude Vandersleyen, „Les guerres d'Amosis fondateur de la XVIIIe Dynastie“, *MRE* 1 (1971): 219 – 223.
- Vercoutter 1956 Jean Vercoutter, „New Egyptian Inscriptions from the Sudan“, *KUSH: Journal of the Sudan Antiquities Service IV* (1956): 66 – 82.
- Yoyotte 1961 Jean Yoyotte, „Les vierges consacrées d'Amon thébain“, *Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles lettres* 105/1 (1961): 43 – 52.
- 7.3. Mreža**
- Ancient Egypt http://www.ancient-egypt.co.uk/medinet%20habu/index_12.htm
(posjet: 30. 9. 2019.)
- History of Ancient Egypt <https://sites.google.com/site/historyofancientegypt/god-s-wife-of-amun/maatkare-mutemhat> (posjet: 30. 9. 2019.)
- Lesko 2002 Barbara Lesko:
<http://www.stoa.org/hopper/text.jsp?doc=Stoa:text:2002.01.0007:section=2> (posjet 11.4.2019)
- MAFTO 2014 Mission Archéologique Française de Thèbes-Ouest:
<http://www.mafto.fr/2014/12/lost-and-found-the-tomb-of-the-divine-adoratrice-karomama-22nd-dynasty-brought-to-light-at-the-ramesseum/> (posjet 7. 9. 2018., objavljeno 14. 12. 2014.)
- Wikidata <https://www.wikidata.org/wiki/Q5848888> (posjet: 30. 9. 2019.)

Wikipedia

https://en.wikipedia.org/wiki/Chapelle_Rouge#/media/File:Red_chapel_of_Hatshepsut_at_karnak_83d40m_egyptarchiveUK_karnak62.JPG (posjet: 30. 9. 2019.)

8. PRILOZI

Amonova svećenica	Dinastija	Period djelovanja
Šepenvepet I.	23. dinastija	754 – 714. g. pr. Kr.
Amenirdis I.	25. dinastija	740. – 700. g. pr. Kr.
Šepenvepet II.	25. dinastija	710. – 650. g. pr. Kr.
Nitokrida I.	26. dinastija	656. – 586. g. pr. Kr.

Tabla 1: Datacija službe Amonovih svećenica Trećeg međurazdoblja (Ayad 2009a, 22)

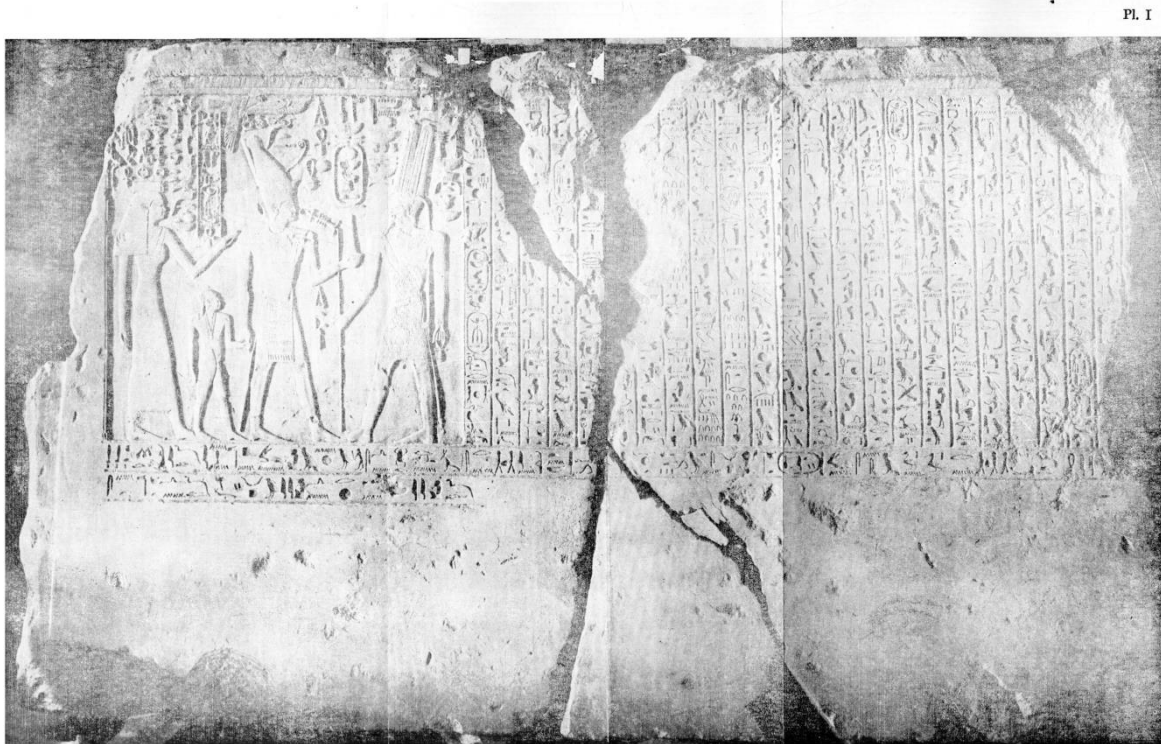
	Ahmoze Nefertari	Hatšepsut	Neferura	Nefertari	Maatkare Mutemhat
sviranje sistroma					○
prinošenje darova		○			○
davanje Maat					
bogovi grle svećenice					
pročišćenje svećenica	○		○		
libacija					
slavljenje <i>sed</i> svetkovine					
izgradnja hrama					
briga za kult					
ostale scene	○	○	○		

Tabla 2: Kultne radnje Amonovih svećenica Novog kraljevstva i 21. dinastije Trećeg međurazdoblja

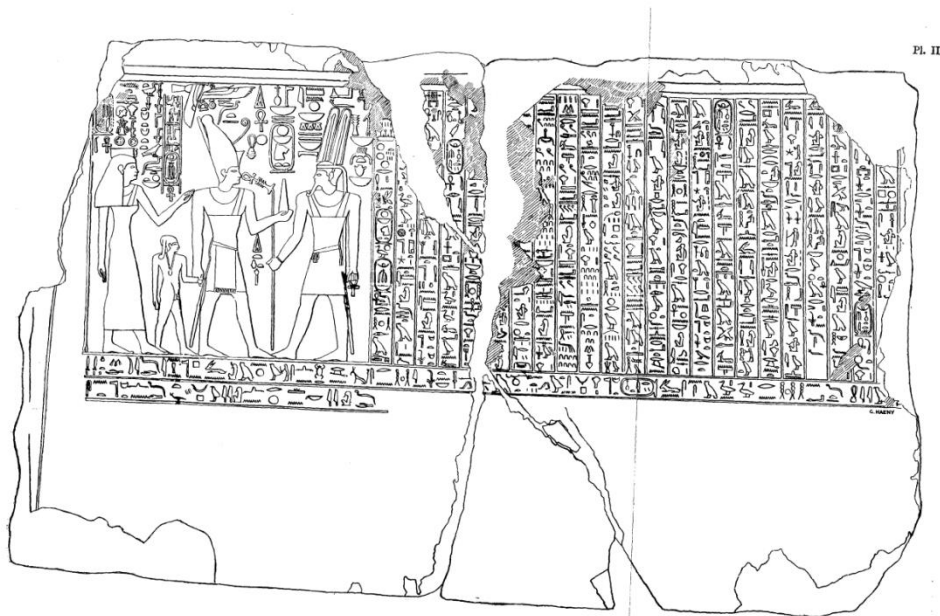
	Karomama Merietmut	Šepenvepet I.	Amenirdis I.	Šepenvepet II.	Nitokrida I.
sviranje sistroma	○	○	○	○	○
prinošenje darova	○	○	○	○	○
davanje Maat			○	○	○
bogovi grle svećenice			○	○	
pročišćenje svećenica					○
libacija				○	
slavljenje <i>sed</i> svetkovine			○	○	

izgradnja hrama			○		
briga za kult				○	
ostale scene		○	○	○	○

Tabla 3: Kultne radnje Amonovih svećenica Trećeg međurazdoblja (22., 23. i 25. dinastija) i Kasnog perioda (26. dinastija)

Slika 1: Ahmozisova stela donacije (Harari 1959, 65)

Slika 2: Crtež Ahmozisove stele donacije (Harari 1959, 64)

Slika 3: Ahmoze Nefertari iz građevine Amenhotepa I. iz Karnaka (Gitton 1984, III)

Slika 4: Hatšepsutina Crvena kapela iz Karnaka (Wikipedia)

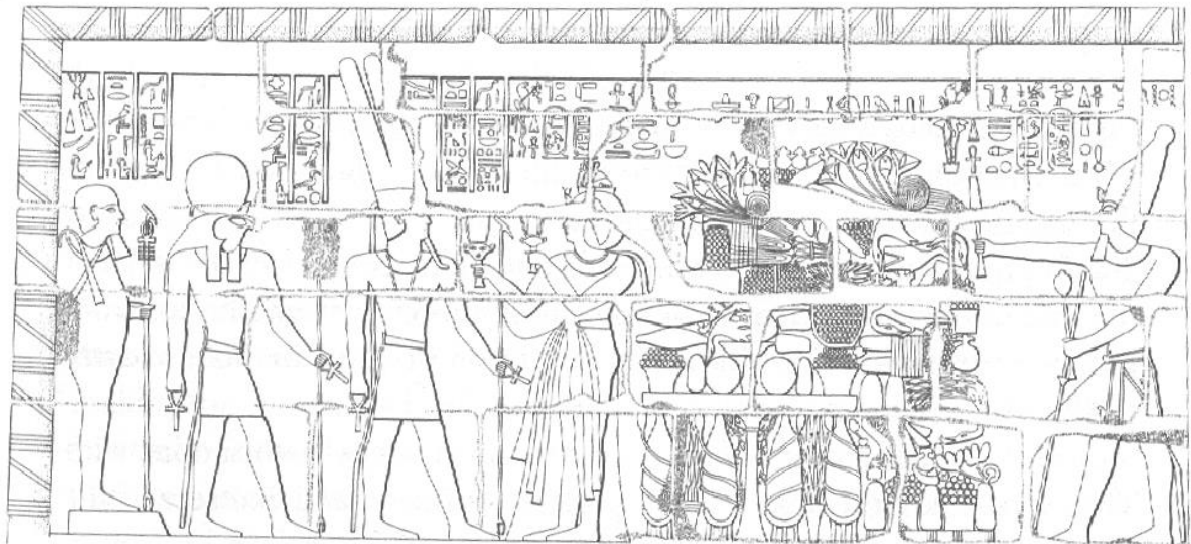
Slika 5: Prikaz Amonove svećenice iz Crvene kapele: ritual paljenja znakovlja egipatskih neprijatelja (Ayad 2009a, sl. 2.23, 110f)

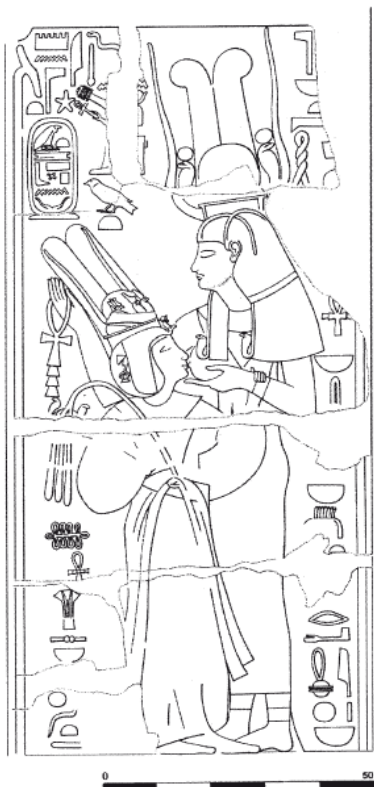
Slika 6: Prikaz Maatkare Mutemhat s Khonsuovog pilona u Karnaku (History of Ancient Egypt)

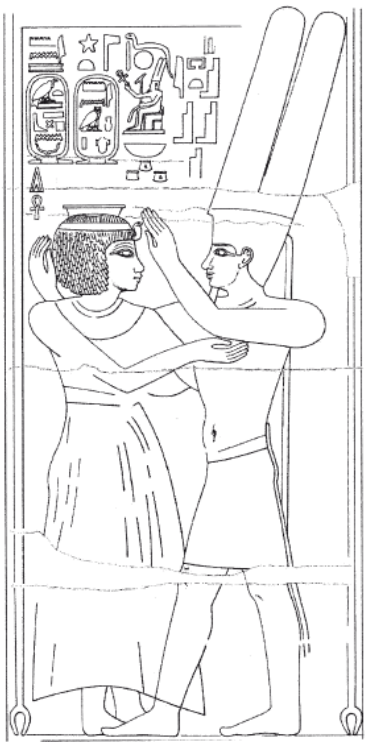
Slika 7: Statua Karomame Merietmut, Louvre, Pariz (Wikidata)

Slika 8: Šepenvepet I. svira sistrum ispred Amona, Horusa i Ptah (Ayad 2009b, 33)

Slika 9: Scene dojenja Šepenvepet I. (Ayad 2009a, 125)

Slika 10: Scene krunjenja Šepenvepet I. (Ayad 2009a, 128)

Slika 11: Amenirdis I. daje vino Amonu (Ayad 2009b, 43)

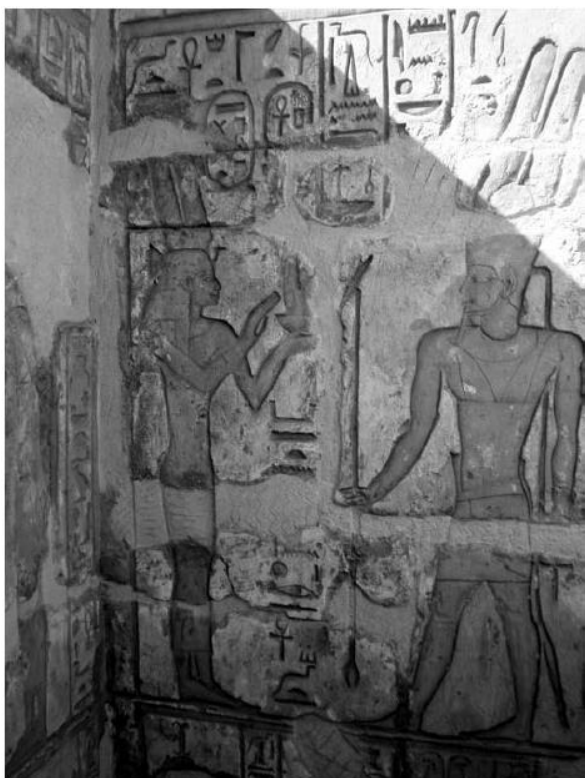
Slika 12: Amenirdis I. prima simbole *sed* festivala od Amona i Mut (Ayad 2009b, 45)

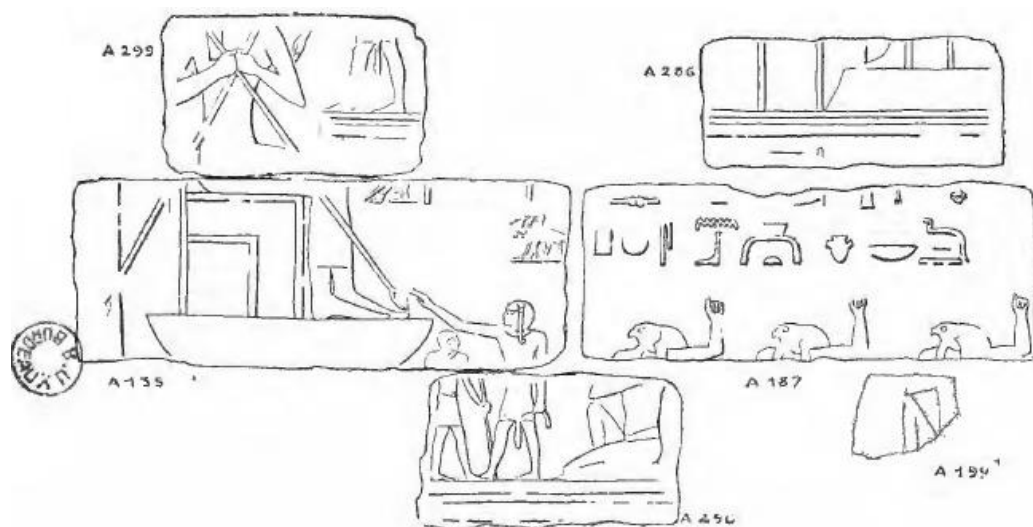
Slika 13: Amenirdis I. i scena povlačenja užeta za gradnju hrama (Ayad 2009b, 40)

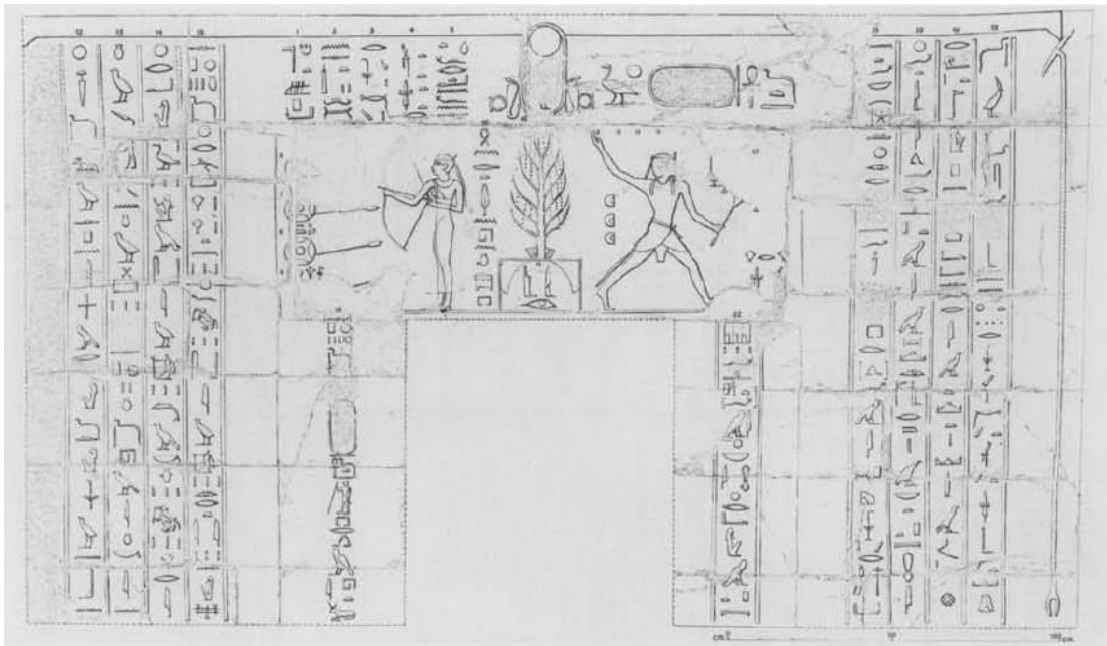
Slika 14: Amenirdis I. daje maketu hrama Amonu (Ayad 2009a, 74)

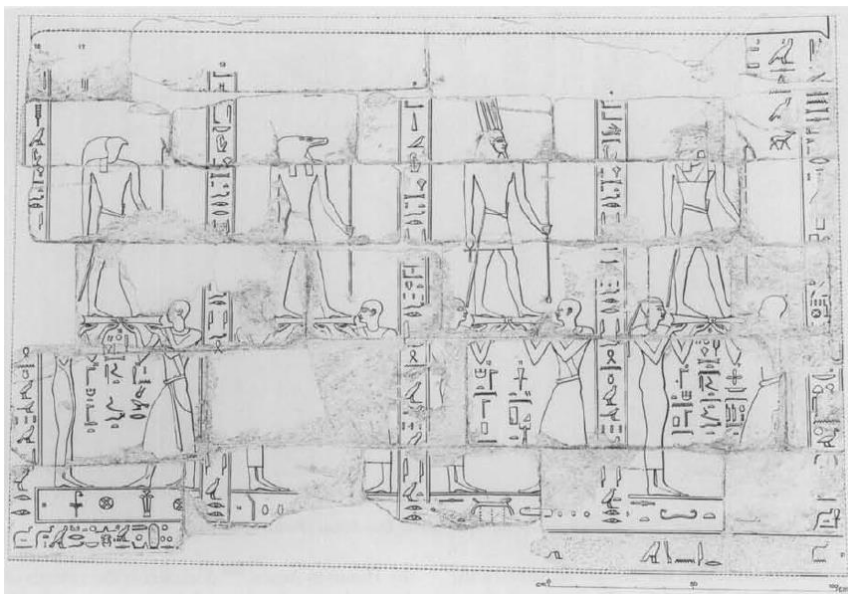
Slika 15: Šepenvepet II. daje Maat Amonu (Ayad 2009a, 68)

Slika 16: Šepenvepet II. slavi *sed* festival (Barguet i Leclant 1954, sl. CVI)

Slika 17: Šepenvepet II. i Taharka štite Ozirisov kenotaf, Taharkin kompleks u Karnaku (Cooney 2000, 31)

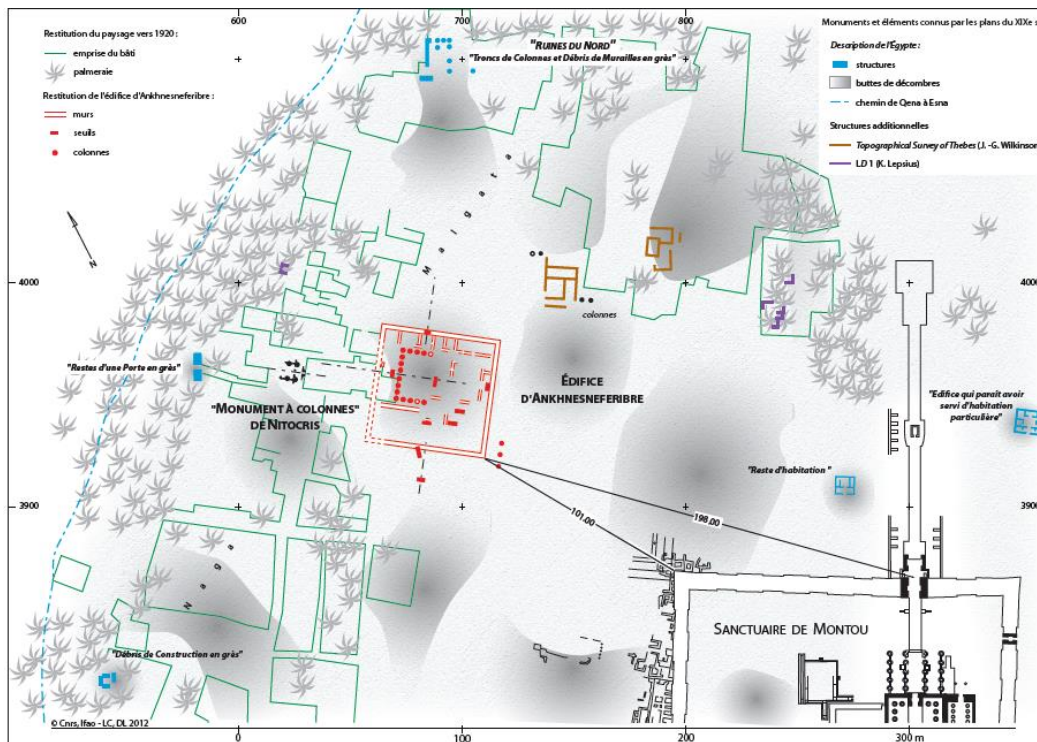
Slika 18: Scena podizanja *tst* stupa u Taharkinom kompleksu (Cooney 2000, 32)

Slika 19: Pogrebne kapele Amonovih svećenica, Medinet Habu (Ancient Egypt)

Slika 20: Nitokridina stela posvojenja (Caminos 1964, sl. VII)

Slika 21: Tlocrt zone sjeverno od Karnaka i sela Malqata iz 1920ih, zabilježen je položaj Nitokridinog spomenika (Coulon i Laisney 2015, sl. 21, 111)

Slika 22: Nitokridu kruni Amon, zgrada u Malqati (Coulon i Laisney 2015, sl. 62, 149)

Slika 23: Sarkofag od Kaipamau (Čavka, Petaros i Uranić 2012, 75)

Slika 24: Sarkofag od Meresamun (Teeter 2009, 20)